

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 9

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: християнський вимір

Хмельницький, 2019

*Історія, культура та освіта: християнський вимір.
Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 9. –
Хмельницький, 2019. – 192 с.*

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
ПРАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ХМЕЛЬНИЦЬКА ЄПАРХІЯ
Української Православної Церкви

ХМЕЛЬНИЦЬКА МІСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
Національної спілки краєзнавців України

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 9

Хмельницький, 2019

УДК 94 (477.43/44) + 281.96 (477.43/44) + 003.3=16

ББК 63.3 (4УКР) 6-7я43 і-90

З 87

З 87 Історія, культура та освіта: християнський вимір: зб. наук. пр.
Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2019. – Вип. 9. – 192 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історія, культура та освіта: християнський вимір». Авторами статей розкрито такі питання: освіта в Україні: проблеми та перспективи; вищі навчальні заклади в ході реформування освітньої галузі; державотворчі процеси в юридичній та економічній сферах: сучасне осмислення; першоджерела в дослідженні історії України; просвітителі та сповідники Подільської землі; патріотизм і національна самобутність: духовні витоки; педагогіка духовності.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Адамський В.Р., кандидат історичних наук; **Авсієвич А.В.**, доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.**, кандидат історичних наук; **Блажевич Ю.І.**, кандидат історичних наук, доцент; **Галатир В.В.**, кандидат історичних наук, доцент; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Коцюк В.Д.**, кандидат історичних наук; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Олійник Ю.В.**, кандидат історичних наук; **Савчук Л.О.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Циганюк Ю.В.**, кандидат юридичних наук; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

о. Олексій Добош, доктор богослов'я, професор (м. Київ).

Синицін В.М., кандидат мистецтвознавства, доцент (м. Вінниця).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
(протокол № 9 від 28 жовтня 2019 р.)

**Звернення
Митрополита Хмельницького і Старокостянтинівського
АНТОНІЯ**

до організаторів та учасників

**XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР**

Шановні організатори та учасники конференції!

Мені дуже приємно знову брати участь у науково-практичній конференції, проведення якої вже стало доброю традицією та проявом постійної співпраці Хмельницького інституту МАУП з Хмельницькою єпархією Української Православної Церкви у важливій справі духовного виховання молоді та переосмислення проблематики історичних процесів через призму єдності культури, освіти та духовності.

Зважаючи на непрості історичні виклики сьогодення, серед яких ми живемо, а Свята Православна Церква продовжує нести свою спасительну місію в Україні та в цілому світі, у своєму виступі я хочу торкнутися проблеми подолання ненависті та екстремізму, які на початку XXI століття стали особливо гостро турбувати світову спільноту.

Насправді, як це не сумно визнавати, але з самого початку третього тисячоліття ми стали свідками безпрецедентних проявів нетерпимості. Певним символічним початком нового тисячоліття стало 11 вересня 2001 року, коли стався найстрашніший терористичний акт у мирній історії людства.

З тих пір ми постійно чуємо та, нажаль, часом і відчуваємо на собі все нові і нові прояви нетерпимості на расовому, національному, а особливо та релігійному ґрунті, як в різних куточках земної кулі, так і тут, на Поділлі.

Слід визнати: сьогодні людство виявилось неготовим дати

відповідь на нові виклики. Як відомо, ХХ століття було століттям багатьох ілюзій, які тепер потерпають повний крах. Наприклад, комуністичний проект, що обіцяв нам швидку побудову земного раю та докорінну зміну людства, виявився нежиттєздатним.

І якщо ХХ століття було століттям кризи релігійності у нашій країні, коли релігія зазнавала утисків та прямого переслідування, сьогодні, у ХХІ-му столітті, ми спостерігаємо зростання інтересу до релігійних питань. І тому ми маємо гарну нагоду обговорити можливі відповіді на виклики нового тисячоліття.

На мій погляд, основним підґрунтям усіх проявів нетерпимості та ворожнечі є ненависть, як особливий внутрішній гріховний стан. Саме ненависть штовхає людину до агресивних вчинків проти свого ближнього. Сьогодні ми спостерігаємо, як ненависть намагається виправдовувати себе навіть релігійними мотиваціями.

Члени різних релігійних організацій часто тлумачать свою нетерпимість та агресивність навіть як певну чесноту, прояв патріотизму і любові до народу та Батьківщини.

Вважаю, що у результаті роботи нашого вченого зібрання, ми маємо зробити одностайну заяву про те, що екстремізм, ненависть та нетерпимість не відповідають жодній з релігійних систем. І тому діяльність різних організацій, які виправдовують свої агресивні дії релігійними мотивами та канонами, мають бути нами однозначно засуджені.

Ми маємо чітко заявити, що усі прояви насильства і нетерпимості на релігійному ґрунті, є плодом спотворення релігії в цілому та Православної віри зокрема.

Нетерпимості та ворожнечі ми маємо сьогодні протиставити просвітницьку роботу. Наше завдання — не лише надихати та підтримувати в людях віру, але й виховувати справжніх громадян з належним рівнем відповідальності за свої вчинки.

Не будемо забувати, що на наш український народ та формування його культури і цінностей у значній мірі вплинула християнська віра, а дух християнства – це дух любові! Тож, саме у любові полягає першоджерело нашої національної культури і духовного відродження, адже саме дією любові люди оновлюються і преображаються.

Сприяючи формуванню національної самосвідомості народу, християнська віра дозволила втілити у самобутній культурі українців Дари Духа Святого, приносячи на службу Богу історію, працю та мистецтво. Православ'я сформувало українську душу, совість, менталітет та спосіб життя.

Отже, враховуючи, що будь-яка діяльність без духовного наповнювача є руйнівною, а знання небезпечними, ми повинні консолідувати зусилля та спрямувати їх на порятунок від повного духовного й морального зубожіння і роботи кроки до подолання тієї агресії та нетерпимості, які царюють сьогодні серед нас, бо цей шлях є згубним для України і усього світу.

Тож, не дивлячись на труднощі, докладемо максимум зусиль кожен на своєму місці для відродження духовних цінностей, які дала нашому народові Православна віра!

Закликаючи Боже благословення на роботу конференції, вірю, що Господь благословить наші добрі наміри та починання! Бажаю організаторам та учасникам вченого зібрання благословенних успіхів! Нехай Всемиловитий Господь допомагає кожному з нас через вчення, працю і прагнення до Істини відчувати Його благість та нелицемірну любов до ближнього і плідно служити Йому, нашому народові і нашій Українській Державі!

З повагою
Керуючий
Хмельницької єпархії УПЦ

**МИТРОПОЛИТ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКИЙ**

Л. Г. Білий,
*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПОТЕНЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО ВІДРОДЖЕННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ЗАГАЛЬНОНАРОДНОЇ ІДЕЇ

Історія нашої Батьківщини буває протистояннями, війнами, смутами й кризами. З них останнє чи не найважче, тому що охоплює всі сфери народного життя – господарство, державне управління, науку, культуру, соціальне й духовне життя.

Чи вистоїть Україна? Чи зуміє вона гідно відповісти на нові історичні виклики? Багато в чому це залежить від того, наскільки діяльність по підйому, відродженню Батьківщини стане моральним обов'язком кожного громадянина, наскільки ця діяльність буде визнана й об'єднана загальнонаціональною ідеєю державного патріотизму.

У даних тезах термін патріотизм застосовується саме стосовно загальноукраїнського державного патріотизму. Крім нього відомі й патріотизм “малої батьківщини”, а національний патріотизм, найчастіше визначається терміном націоналізм. Кожний з них, безперечно, є об'єктивним історично сформованим феноменом і вимагає самостійного наукового дослідження. У даному дослідженні вони висвітлюються тільки в контексті їхнього взаємозв'язку із загальнонаціональним державним патріотизмом. Саме від розвитку цієї загальнооб'єднуючої форми патріотизму багато в чому залежить сьогодні майбутнє країни.

В останні роки помітно підсилилися дискусії про подальші шляхи розвитку країни, про доцільність або недоцільність повернення до національної політики України, про використання термінів патріотизм і націоналізм. Ліберальна, прозахідно налаштована інтелігенція рекомендує визнати первинність загальнолюдських цінностей, необхідність відмови від захисту національних інтересів натомість економічне й соціальне процвітання, що нібито буде досягнуто за допомогою Заходу. Націоналпатріоти, навпаки, констатують руйнування єдності суспільства, його морального духу,

зниження обороноздатності держави, моральну деградацію молоді, різке погіршення життєвих умов, руйнування освітньої системи. На їхню думку, це викликано цілеспрямованою підривною діяльністю зовнішніх і внутрішніх ворогів. При цьому одна сторона відкидає патріотизм із позицій космополітизму, а інша з позицій войовничого націоналізму.

Патріотизм – категорія духовна, моральна й формується у свідомості людей, будучи частиною інтелектуального народного багатства. Разом з тим, філософське осмислення змісту даного терміна на сучасному етапі виглядає явно недостатнім.

Зміни, що відбуваються, в українському суспільстві в останні роки розбудили історичну свідомість народу, змусили багато чого переосмислити в нашому минулому з позицій наукової об'єктивності. Сьогодні відроджуються моральні цінності, що відкидалися раніше. Різко актуалізується звертання до культурної спадщини українського етносу, досліджуються традиції, звичаї, національна самосвідомість. Основним фактором посилення інтелектуального потенціалу українського народу як і раніше є освітня система. При створенні конструктивних умов педагогічна діяльність може виступити потенційним джерелом відродження патріотичної загальнонародної ідеї.

Вивчення й впровадження в практику методики підготовки молоді до професійної діяльності в умовах поліетнічної української держави, збереження й збагачення величезного досвіду минулого в патріотичному вихованні підростаючого покоління – важливе педагогічне завдання.

Актуальність даної теми визначається також і вимогою посилення національно-регіонального компонента системи освіти. Під національно-регіональним компонентом варто розуміти систему знань про культурні, історичні соціальні цінності, що відбивають менталітет кожного етносу, його самобутність.

При акцентуванні уваги тільки на національних особливостях населення конкретного регіону це може привести до посилення міжетнічної роз'єднаності, ускладненню внутрішньополітичної ситуації. Необхідно одночасно розвивати доцентрові ідеї державного, суперетнічного українського патріотизму.

Ця проблема залишається дотепер невирішеною. Назріла серйозна необхідність як у новому теоретичному осмисленні проблеми формування патріотизму, так й у створенні таких педагогічних методик та технологій, які могли б допомогти у вивченні й впровадженні в практику багатого педагогічного досвіду формування державного патріотизму. Із цього видно, що необхідно досліджувати на основі сучасного філософського, соціального, психолого-педагогічного знання проблеми формування патріотичних якостей, а також педагогічної спрямованості, готовності й здатності майбутніх фахівців до проведення цієї діяльності в ході професійної діяльності.

В останні роки, з урахуванням соціально-політичних умов України, що змінилися, студент стає не тільки об'єктом педагогічного впливу, але й суб'єктом пошуку відповідей на складні питання історії й сучасності. Надати допомогу в цьому пошуку може історичний досвід, накопичений попередніми поколіннями.

Отже, в процесі навчання і виховання молоді людини необхідно застосовувати педагогічні моделі, що стануть джерелом відродження патріотичної загальнонародної ідеї і призведуть до наукового розуміння всіх складових патріотизму.

Адамський В. Р.,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ПОДІЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ТЕТЯНИНСЬКОГО КОМІТЕТУ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У повідомленні аналізується процес заснування та функціонування Подільського відділення Тетянинського комітету на ниві організації допомоги постраждалим від воєнних дій у роки Першої світової війни.

Ключові слова: біженці, благодійництво, війна, комітет, допомога, Поділля, губернія.

Перша світова війна стала рубіжною у світовій історії. Власне з нею більшість дослідників питання пов'язують настання новітнього періоду в історії людства. Війна здійснила великий вплив практично на усі події ХХ століття. Вона стала породженням процесу масової міграції населення, яке у пошуках особистого порятунку та порятунку своїх родин змушене було здійснитись із своїх місць та вирушати у невідому дорогу.

Проблема біженства в останній період досліджується достатньо активно. Сьогодні ми маємо можливість оцінювати різнопланові процеси цього явища як у його всеукраїнському вимірі, так і на рівні окремих регіонів, зокрема Подільського [1; 2; 3; 4; 5]. Однак тематика далека від свого повноцінного висвітлення. Відтак її предметні сюжети є достатньо актуальними в сенсі наукового опрацювання.

У пропонованому повідомленні ставиться за мету розкрити лише один аспект проблематики, пов'язаний з організацією допомоги постраждалим від війни державно-громадською інституцією, якою виступав Тетянинський комітет. Дана тема ще не виступала предметом спеціальної дослідницької уваги, а роль організації у наданні допомоги в Подільському регіоні достатньо суттєва. Це й спонукало до її розробки.

«Комітет її імператорської високості великої княжни Тетяни Миколаївни з надання тимчасової допомоги постраждалим від

воєнних дій» (Тетянинський комітет» було засновано у вересні 1914 р. [6]. Спеціальним Положенням окреслювалися завдання благодійної структури. У загальному вони стосувалися питання щодо надання тимчасової допомоги особам, які опинилися у важких обставинах, незалежно від місця їхнього перебування. Окремим пунктом було деталізовано сфери діяльності Комітету. Зокрема, передбачалося надання одноразової матеріальної допомоги, сприяння поверненню на батьківщину чи місце постійного проживання, пошук заробітку для працездатних, сприяння влаштуванню до богаділень, притулків та інших добродійних закладів для непрацездатних, створення власних закладів з метою опіки останніх, якщо на це будуть відповідні асигнування, сприяння отриманню допомоги й винагороди за завдані воєнними діями збитки, прийом пожертвувань та ін. Останнім пунктом Положення визначався порядок створення місцевих комітетів. [7].

Подільське відділення Тетянинського комітету було засноване 18 жовтня 1914 р. [8]. Його очолив особисто губернатор граф О. Ігнат'єв. Попервах діяльність Комітету обмежувалась вирішенням суто організаційних питань. Так, підвідділи добродійної організації були відкриті практично в усіх повітових центрах [9].

Вагомим поштовхом в активізації діяльності Подільського відділення Тетянинського комітету відіграла нарада членів організації, яка відбулася в будинку «начальника губернії» 30 листопада 1914 р. На ній був присутнім голова добродійної організації, член Державної Ради О. Нейдгарт, який у цей час об'їжджав райони Волині, Поділля та Київщини. З місцевих діячів губернатор запросив преосвященного Митрофана, єпископа Подільського та Брацлавського, голову окружного суду барона С. Майделя з дружиною, прокурора окружного суду В. Нестеровського з дружиною, дружину керівника казенної палати С. Броецьку, фабричного інспектора Подільської губернії С. Євтушевського, членів губерньського з селянських справ присутствія князів В. Баратова та А. Міхневича, керівника відділенням Державного банку О. Медведєва, директора чоловічої гімназії А. Анципо-Чикунського, директора технічного училища А. Бикова з дружиною, керівника Маріїнської жіночої гімназії Е. Турау з дружиною, директора комерційного училища Підгурського Я.

Владимирцева з дружиною, виконуючого обов'язки міського голови О. Шульмінського, землевласників Д. Старжинського з дружиною, А. Журовського, Б. Жебрівського, представників православного і римокатолицького духовенства, представників державних, громадських і благодійних інституцій м. Кам'янця-Подільського [10].

Відкрив зібрання Подільський губернатор граф О. Ігнат'єв, котрий у своїй промові зацентрував увагу на тому, що війна принесла багато горя і сліз для мирного населення. Жахи війни є такими, що не піддаються жодному опису. Лютий ворог не щадить нікого. «Ми, подоляни, – завершував свій виступ губернатор, – самі були свідками неприязельського вторгнення на нашу рідну руську територію і хоча не в такій мірі, як в інших місцях, але на собі випробували всі жахи неприязельського нашествия, а тому я впевнений, що заклик Її Імператорської Високості Великої Княжни Тат'яни Миколаївни допомогти потерпілому від військових дій населенню знайде у Вас живий відгук» [11].

Із метою та завданнями Комітету присутніх ознайомив О. Нейдгарт. Спочатку він окреслив жакливе становище населення, яке проживало в районі прикордонної лінії, захопленої австрійськими та німецькими військами. І бідні, і колись забезпеченні потребували допомоги харчами, житлом, одягом, медикаментами. Усе це спонукало до заснування благодійницької організації з метою надання допомоги усім постраждалим від військових дій незалежно сповідуваної релігії чи національності. При цьому Нейдгарт наголосив, що за останні сто років Росія не воювала на своїй території, а тому не мала відповідного досвіду у цій справі. Це змушувало Комітет в організації роботи шукати власну модель. На завершення він звернувся до присутніх із закликом допомогти Комітету шляхом пожертв як грошми, так і речами та звернувся до губернатора взяти на себе керівництво благодійною структурою, а всіх присутніх вступити до його лав [12].

Після цього граф О. Ігнат'єв повідомив, що Поділля вже відгукнулось на заклик Комітету. Зокрема, у Кам'янці-Подільському було зібрано 4000 карбованців, Ямпільське повітове земство перерахувало до Петрограду 5000 карбованців. Губернатор запевнив Нейдгарта, що і в подальшому у регіоні докладуть максимум зусиль,

аби допомогти Комітету в його непростих завданнях. На пропозицію присутніх, великій княжні Тетяні Миколаївні зібрання відправило спеціальну телеграму, в якій констатувалося, що подолани готові докласти усіх зусиль у справі допомоги жертвам війни [13].

За досить короткий час Подільське відділення Тетянинського комітету збільшилося до 90 осіб. Його почесним членом став єпископ Подільський та Брацлавський Митрофан. В. Петропольський був обраний керуючий справами. До складу Комітету увійшли барон С. Майдель, князь В. Баратов, В. Нестеровський, баронеса М. Майдель, М. Турович, сьондзи І. Орловський та С. Шуман, казенний равин П. Оксман, Г. Вольфман, лікарі С. Петражицький, А. Яроцький та К. Солуха, Ф. Ганицький, священники Ф. Шумілевич та Й. Цисарь, А. Міхневич, С. Трапезніков, О. Шульмінський, І. Четвериков, С. Євтушевський, В. Нестерівська, С. Броєцька, С. Бикова, А. Анципо-Чикунський, В. Підгурський, Г. Соколов, Н. Кобилянська, В. Шабліовський, Є. Шабліовська, Ф. Медведков, А. Гебенштрейт, А. Якубовська, С. Киржацький, І. Середович, Я. Владимирцов, А. Владимирцова, О. Петрова, Е. Турау, М. Турау, Н. Доманський, Л. Гроза, В. Шарбау, І. Гербст, Д. Старжинський, А. Журавський, К. Жебровський, П. Романовський, графиня М. Ігнатєва, єпископ Вінницький Давид, губернський предводитель дворянства І. Ракович, О. Ракович, А. Броєцький, в. о. віце-губернатора Г. Фон-Герсдорф, Ю. Фон-Герсдорф, Є. Істомін, М. Істоміна, М. Алмазов, М. Алмазова, міський голова К. Турович, П. Александров, А. Александрова, М. Мотрохін, В. Мотрохіна, П. Максимов, А. Петропольська, М. Трапезнікова, А. Четверикова, О. Євтушевська, Є. Підгурська, М. Медведкова, Н. Киржацька, А. Середович, Є. Петрова, З. Доманська, М. Козловський, В. Боголюбов, К. Торопов, А. Галицький, О. Галицька, М. Мякішев, Н. Бистров, Н. Переверзєв, І. Левицький, В. Маркевич, С. Славутинська та А. Биков. Цей склад особисто був завізований імператором Миколою II [14].

Однією з перших масових благодійницьких акцій Подільського відділення було зібрання допомоги в єврейських молитовних будинках і синагогах. Ще 15 грудня 1914 р. керуючий справами В. Петропольський розіслав духовним правлінням спеціального листа, в

якому зазначалося: «Серед населення, яке розгромлене ворогом на окраїнах Росії, багато осіб іудейського віровизнання і національності, говорити про всі жахи, які пережили та переживають єврейські сім'ї навряд чи потрібно, оскільки вони усім відомі. Задля полегшення участі потерпілим організовано в м. Кам'янці Відділення Княжни Тетяни Миколаївни під керівництвом Подільського Губернатора графа О. Ігнат'єва. Наш обов'язок усіма силами допомогти цим нещасним розореним сім'ям, всім хто що має, а тому долучаючи підписний лист за № 584 прошу всі пожертви по ньому, як натурою, так і грошми, направляти голові Комітету Губернатору Графу О. Ігнат'єву... Пожертви можливі також із коробкових сум, звичайно з збереженням усіх встановлених законом формальностей» [15].

Наприкінці квітня 1915 р. особисто за підписом губернатора було підготовлено циркулярне повідомлення, згідно якого правління єврейських молитовних шкіл знову залучалися до благодійних зборів. У ньому, зокрема, йшлося: «Голова Комітету Її Імператорської Високості Великої Княжни Тетяни Миколаївни для надання тимчасової допомоги потерпілим від військових дій, з огляду на надзвичайні, з кожним днем усе відчутніші потреби, через Директора Департаменту Духовних Справ звернувся до Міністерства Внутрішніх Справ з клопотанням про дозвіл провести всеросійський тарілочний збір у всіх єврейських молитовних будинках Імперії впродовж тижня з 3 по 10 травня з тим, щоб виконання цього збору було покладено на єврейські духовні правління. Беручи до уваги, що означений Комітет допомагає потерпілим безвідносно від їхньої національності та віросповідання і що найбільший контингент потерпілих складають саме представники інославносповідань, я не маю сумніву в тому, що викладене клопотання зустрінє співчутливий відгук серед єврейського населення Подільської губернії, а тому доручаю місцевим єврейським духовним правлінням провести на вказану мету у всіх підвідомчих їм молитовних будинках тарілочний збір пожертв впродовж з 3 по 10 травня і увесь збір пожертв безпосередньо від себе направити до Петрограда, вулиця Жуковського, 59 у Комітет Великої Княжни Тетяни Миколаївни, повідомивши Подільське Відділення Комітету про суми зборів і часу відправки та повернути в Кам'янець разом із

зібраними грішми всі підписні листи коли-небудь надіслані духовному правлінню» [16].

Збори грошей відбулися по всій губернії. Кожен молитовний будинок, як це було визначено циркулярним листом, перераховував їх до Петрограду, звітуючи перед Подільським відділенням про зібрані суми. В залежності від кількості прихожан, розмір пожертв різнився. Наприклад, 37 осіб молитовного будинку І. Шайнмона містечка Миньківці зібрав 5 карбованців 45 копійок [17]. Духовне правління Вінницької молитовної школи перерахувало 15 карбованців [18]. Євреї Ракова зібрали 10 карбованців [19].

Загалом за період з 3 по 10 травня 1915 р. синагогами та молитовними будинками губернії на потреби знедолених було зібрано 2505 карбованців [20].

Наступна велика кампанія зі збору пожертв на Поділлі відбулася 29, 30 та 31 травня 1915 р. До справи були залучені як державні, так і громадські діячі [21]. Оголошення про акцію неодноразово друкувалися в місцевій пресі [22]. Цього разу було зібрано 43493 карбованці 85 копійок [23].

Наприкінці літа Подільським відділенням Тетянинського комітету було проведено збір під назвою «Ковш зерна нового врожаю». Не дивлячись на несприятливі умови, що було зумовлено винятковим становищем губернії в військовій прифронтовій смузі, коли цілі повіти мали проблеми зі збором врожаю, все ж таки вдалося зібрати 45000 пудів різного сорту зерна. У грошовому еквіваленті це склало біля 50000 карбованців. Крім того, було зібрано біля 30000 різної вживаної білизни, теплого одягу, взуття, що, знову ж таки, у перерахунку на гроші вимірювалось не менше як 12000 карбованців [24].

Подільське відділення допомагало фінансово і державам-союзникам. Так, Сербії було перераховано 10000 карбованців, Чорногорії – 5500. Губернське земство спрямувало Галичині 7500 карбованців, Сербії – 7000, Чорногорії – 2500 та Бельгії – 3000 карбованців. Літинське повітове земство перерахувало Бельгії також 500 карбованців, Брацлавське – 500 карбованців та Галичині – 1000 карбованців. Могилів-Подільське повітове земство спрямувало на допомогу Галичині 2000 карбованців. Врешті, Проскурівська та

Брацлавські міські управи перерахували Бельгії відповідно 500 та 100 карбованців [25].

Всього станом на січень 1916 р. Подільським відділенням Тетянинського комітету було зібрано 348641 карбованець 22 копійки, з яких 167474 карбованців 37 копійок перераховано у Петроград [26]. Сьогодні ми володіємо статистикою зібраних грошей у розрізі повітових відділень Комітету, земських самоврядних інституцій, міських управ та спрощених управлінь. До прикладу, Літинське відділення Комітету станом на січень 1916 р. збирано 2083 карбованці 29 копійок, Гайсинське – 5383 карб. 81 коп., Вінницьке – 2284 карб. 28 коп., Ушицьке – 3246 карб. 38 коп., Кам'янецьке – 7638 карб. 78 коп., Балтське – 3000 карб., Ольгопільське – 4444 карб. 87 коп., Брацлавське – 2511 карб. 85 коп., Могилів-Подільське – 6334 карб. 72 коп., Проскурівське – 8853 карб. 32 коп., Ямпільське – 2881 карб. 29 коп. [27].

Подільське губернське земство збирано для постраждалих від війни 26250 карб., Літинське повітове – 6300 карб., Могилів-Подільське – 4000 карб., Гайсинське – 5000 карб., Балтське – 10000 карб., Брацлавське – 5000 карб., Проскурівське – 6000 карб., Ямпільське – 5000 карб., Ольгопільське – 10000 карб. Із загальної суми 77550 карб. до центрального Комітету в Петроград було перераховано 45300 карб. [28].

Крім того, Подільське відділення Тетянинського комітету опікувалося дітьми, які залишилися без батьківського піклування. У січні 1916 р. у Кам'янці-Подільському з його ініціативи був відкритий будинок для осіб, котрі постраждали від війни. На цю справу було спеціально виділено 10000 карб. та із сум, зібраних під час проведення акції «Ковш зерна нового врожаю», додатково асигновано 35000 карб. Також було отримано дозвіл від єпископа Митрофана на щорічний збір кружкового збору по церквах на підтримку будинку [29].

Таким чином, Подільське відділення Тетянинського комітету виступало у регіоні однією з найбільших інституцій, яке долучилося до справи допомоги постраждалим від війни. Структурою було організовано і реалізовано низку акцій, до яких залучалися як державні, так і громадські заклади, і в ході яких було зібрано значні кошти. Частина благодійної допомоги переправлялася до Петрограду,

а частина спрямовувалася на вирішення актуальних і важливих питань місцевого населення та біженців.

Список використаних джерел:

1. Реєнт О. П., Сердюк О. В. Перша світова війна і Україна. Київ: Генеза, 2004. 480 с.
2. Войнаровський А. В., Бондар К. С. Проблема біженців та Україна в роки Першої світової війни. *Народи світу і велика війна 1914–1918 рр.*: мат. Всеукр. наук. конф. 3–4 квітня 2015 р. /ред. кол.: Ю. А. Зінко (відп. ред.), О. А. Коляструк, П. М. Кравченко та ін. Вінниця: ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2015. С. 322–327.
3. Олійник С. В. Галицькі біженці на Поділлі періоду Першої світової війни (1914–1916 рр.). *Освіта, наука і культура на Поділлі*: зб. наук. праць /гол. ред. кол. О. П. Реєнт. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2016. Т. 23: Присвячено 150-річчю від дня народження М. С. Грушевського. С. 270–278.
4. Жванко Л. Біженство Першої світової війни в Україні. Документи і матеріали (1914–1918 рр.): монограф. Харків: ХНАМГ, 2010. 360 с.
5. Жванко Л. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914–1918 рр.): монограф. Харків: Віровець А. П. «Апостроф», 2012. 568 с.
6. Загребельна Н. І. Роль Комітету Її Імператорської Величності великої княжни Тетяни Миколаївни в організації надання тимчасової допомоги постраждалим від воєнних дій у роки Першої світової війни. *Проблеми історії України XIX–XX ст.* Київ: Інститут історії України, 2005. Вип. IX. С. 88.
7. Законы и распоряжения о беженцах. Вып. 1. Изд. второе, значит. доп. Москва: Городская Типография, 1916. С. 10–11.
8. Комитет Ее Императорского Высочества Великой Княжны Татьяны Николаевны по оказанию временной помощи пострадавшим от военных бедствий. 14 сентября 1914 г. – январь 1916 г. Петроград: Государственная типография, 1916. Т. 1. С. 328.
9. Там само. С. 329.
10. Открытие Подольского Отделения Комитета Ее Императорского Высочества, Великой Княжны Татьяны Николаевны,

для оказания временной помощи пострадавшим от военных действий. *Подольск* (газета церковно-общественная, политическая и литературная). Каменец-Подольск. 1914. 3 декабря. С. 3–4.

11. Там само.

12. Там само.

13. Там само.

14. Памятная книжка Комитета Ее Императорского Высочества Великой Княжны Татьяны Николаевны для оказания временной помощи пострадавшим от военных действий. Издана к 3 мая 1915 года. Петроград: Государственная типография, 1915. С. 36–38.

15. Державний архів Хмельницької області (далі: ДАХМО). Ф. 596. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 94.

16. Там само. Арк. 84–84 зв.

17. Там само. Арк. 2–2а.

18. Там само. Арк. 4.

19. Там само. Арк. 15–15 зв.

20. Комитет Ее Императорского Высочества Великой Княжны Татьяны Николаевны по оказанию временной помощи пострадавшим от военных бедствий. 14 сентября 1914 г. – январь 1916 г. Петроград: Государственная типография, 1916. Т. 1. С. 330.

21. ДАХМО. Ф. 596. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1, 3.

22. Объявление. *Подольск*. Каменец-Подольск. 1915. 28 мая.

23. Комитет Ее Императорского Высочества Великой Княжны Татьяны Николаевны по оказанию временной помощи пострадавшим от военных бедствий. 14 сентября 1914 г. – январь 1916 г. Петроград: Государственная типография, 1916. Т. 1. С. 330.

24. Там само.

25. Там само.

26. Там само.

27. Там само. С. 329.

28. Там само.

29. Там само. С. 501–502.

Авсієвич А. В.,
*доктор філософії в галузі права
(м. Хмельницький)*

ПРИНЦИП МОВИ У КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Українська мова має статус державної та законодавчо забезпечена в усіх без винятку сферах суспільного життя українського народу. Цей статус закріплено в Конституції України, відповідно до ст. 10 якої держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [1]. Поняття «державна мова» подано в Законі України «Про засади державної мовної політики», де зазначено, що державна мова – мова, закріплена законодавством, вживання якої обов’язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв’язку та інформатики тощо [2].

На сучасному етапі соціальної еволюції мовні бар’єри часто становлять перешкоду у вирішенні деяких проблем. Це особливо стосується судової гілки влади. Господарське судочинство є одним із видів судового провадження в Україні. Господарський суд в Україні є незалежним органом щодо розгляду господарських спорів між суб’єктами господарювання. Організація згаданих судів здійснюється на основі Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) [3] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [4]. Крім того, значний вплив на правозастосування у мовній сфері внесли рішення Конституційного Суду України № 10-рп/1999 (справа про застосування української мови) [5] та № 8-рп/2008 (справа про мову судочинства) [6]. Разом з тим, положеннями міжнародного права гарантується вільний розвиток, використання і захист мови національних меншин. Тому у господарському судочинстві застосовуються положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, підписаної від імені України 2 травня 1996 р. та ратифікованої Законом України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [7].

Принцип мови судочинства тісно пов'язаний з принципом рівноправності сторін. Процесуальні гарантії принципу рівноправності сторін як у цивільному, так і у господарському судочинстві – цесукупність процесуальних засобів та умов, які шляхом їх належної регламентації у законодавчому порядку забезпечують реалізацію сторонами своїх процесуальних прав та обов'язків так, що позивач і відповідач мають рівні можливості для захисту своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів у суді [8, с. 81].

Також і М.К. Треушніков визначає як одне з найважливіших при здійсненні правосуддя праву сторін користуватися рідною мовою та послугами перекладача при розгляді справ у суді, як гарантії принципу рівноправності сторін [9, с. 133-135]. Наприклад, гарантією принципу рівності сторін у цивільному судочинстві є положення ч. 4 ст. 9 ЦПК України, відповідно до якого особа, яка бере участь у справі і не володіє або не достатньо володіє державною мовою, має право робити заяви, давати пояснення, виступати у суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вона володіє, користуючись при цьому послугами перекладача, у порядку, встановленому законодавством [10].

Учасники судочинства не зможуть реалізувати права, які надані їм процесуальним законодавством, якщо їм не забезпечено можливість спілкування з судом та іншими учасниками судочинства тією мовою, якою вони володіють. Ця можливість учасників господарського судочинства повинна забезпечуватися на всіх стадіях судочинства. Сторони процесу мають рівні можливості надання доказів і пояснень по суті справи, проте незнання мови в обов'язі, необхідному для передачі доказів і викладу своєї позиції у справі, може стати серйозною перешкодою для реалізації принципу рівності.

У судах, поряд із державною, можуть використовуватися регіональні мови або мови меншин відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» у порядку, встановленому процесуальним законом. Використання у судочинстві регіональних мов або мов меншин гарантується державою та забезпечується за кошти Державного бюджету України [4]. У Законі України «Про ратифікацію

Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 27.06.2003 р. вказано, що положення Хартії застосовуються до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської [7]. Однак виникає запитання, чи дійсно це вичерпний перелік мов національних меншин? Чи всі національні меншини, що мешкають на території України, враховано у даному переліку? Чинне законодавство не дає відповіді на важливі запитання, а саме: 1) яку територію слід брати за одиницю обліку при визначенні регіональної мови або мови національної меншини; 2) який відсоток громадян має володіти цією мовою у певній місцевості (адміністративно-територіальній одиниці або їх сукупності), а також бути носіями цієї мови (спілкуватися нею у побуті, використовувати під час громадських заходів тощо), для того, щоб були підстави визнати цю мову регіональною або мовою національної меншини; 3) яким має бути механізм виміру поширеності використання певної мови, що не є державною в Україні, для набуття нею статусу регіональної мови або мови національної меншини; 4) який порядок прийняття рішення про визнання певної мови регіональною мовою або мовою національної меншини та який орган державної влади має приймати відповідне рішення. Без вирішення цих питань у законодавстві про мови неможливе застосування положень Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у діяльності державних органів і судочинстві.

Численні суперечності законодавства про мову судочинства сприяли появі різноманітних підходів у застосуванні вказаних положень на практиці, а також дискусії у науковій юридичній літературі.

По-перше, суперечливим було визначення обсягу процесуальних гарантій, якими користуються особи, що не володіють державною мовою судочинства. До зазначених осіб належать: підсудний, потерпілий, їхні законні представники, цивільні позивач і відповідач, їхні представники у кримінальних справах; у господарських справах - сторони, треті особи, їх представники. Особам, які не володіють мовою, якою ведеться судочинство, забезпечується: 1) право користуватися рідною мовою – робити заяви,

давати пояснення і свідчення, заявляти клопотання; 2) право на ознайомлення з усіма матеріалами справи і участь у судових засіданнях через перекладача; 3) право виступати у суді рідною мовою; 4) слідчі й судові документи вручаються особам, які беруть участь у справі, за їх вимогою, а обвинуваченому – у будь-якому випадку у письмовому перекладі його рідною або іншою мовою, якою він володіє; 5) залучення до участі у судовому процесі перекладача за кошти держави (за винятком господарського судочинства, де витрати при задоволенні позову покладаються на відповідача, а при відмові у позові - на позивача). Процесуальне законодавство гарантує реалізацію права користування рідною мовою як у суді першої інстанції, так і у вищих судах [11, с. 401].

По-друге, проблемним є саме визначення «особи, яка не володіє державною мовою судочинства». Відповідно до Конституції України володіти державною мовою зобов'язані Президент України (ст. 103), судді Конституційного Суду (ст. 148) та судді судів загальної юрисдикції (ст. 127) [1]. Разом з тим, сам термін «державна» передбачає, що всі державні органи влади, її службові та посадові особи на офіційному – державному – рівні повинні використовувати державну мову, тобто українську. Це, у свою чергу, вимагає від судді володіння державною мовою [11, с. 401].

До прав і обов'язків перекладача відносять: його появу у суді, здійснення перекладу, заявлення відводу при наявності передумов, які закріплені законодавством, при необхідності ознайомлення з матеріалами справи, прийняття участі в огляді та дослідженні доказів, прохання до суду надати йому додаткові матеріали, які пояснюють та/або полегшують переклад спеціалізованих текстів, доказів тощо, а також відмова від надання перекладу, якщо наданих йому матеріалів, документів недостатньо або ж він не має достатніх знань для виконання функцій перекладача [12, с. 51].

Результати проведеного дослідження дають змогу стверджувати, що проблема реалізації принципу мови судочинства ще й досі актуальна. Даний принцип включено до переліку основних принципів, які мають застосовуватись на всіх стадіях судочинства, а отже, це не просто технічний захід, а обов'язкова складова процесу. Він є одним з базових принципів судочинства, порушення якого тягне

за собою порушення законності при вирішенні справи. Немає сумніву, що право особи користуватися у ході судочинства рідною мовою – природне право. Безумовно, що публічно-правова вимога про ведення судочинства державною мовою має поєднуватися з можливістю реалізації особою її права на користування рідною мовою. На жаль, у нас є всі підстави стверджувати, що чинне законодавство лише поверхнево закріплює гарантії, направлені на забезпечення принципу мови судочинства у господарському процесі. Воно не визначає чіткої межі між володінням і не володінням державною мовою, що суттєво може знизити рівень гарантій, прав та законних інтересів особи, залученої до господарського процесу. Також розгорнуто не встановлено правовий статус такого учасника судового процесу, як перекладач. Всі ці питання потребують глибокої законотворчої роботи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України від 26 серпня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості *Верховної Ради України України*. 1996. №30.Ст. 141.
2. Про засади державної мовної політики : Закон України від 3 липня 2012 р. № 5029-УІ *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №23. Ст. 218.
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06 листопада 1991 р. № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-УШ // *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
5. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 р. № 10-рп/1999. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [HTTP://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99).
6. Рішення Конституційного Суду України від 22.04.2008 р. № 8-рп/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [HTTP://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99)
7. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин : Закон України від 15 травня 2003 р. № 802-ІУ. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 30. Ст. 259.

8. Степурко С.І. Процесуальні гарантії принципу рівноправності сторін у цивільному судочинстві. Науковий вісник Чернівецького ун-ту. 2011. Вип. 559. С. 79-82.
9. Треушников М.К. Основные принципы гражданского процесса / М.К. Треушников, З. Чешка. М. : Изд-во МГУ, 1991. 144 с.
10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-ІУ. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. Ст. 492
11. Городовенко В.В. Принцип державної мови судочинства і діловодства у судах України: проблеми правозастосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 161-169.
12. Степанова Т.В. Правовой статус переводчика в хозяйственном процессе Украины / *Правова держава*. 2009. № 11. С. 50-53.

Блажевич Ю.І.,
кандидат історичних наук, доцент,
Почесний краєзнавець України
(м. Хмельницький)

ВИДАТНИЙ ЦЕРКОВНИЙ І ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ КИРИЛО ІІІ – МИТРОПОЛИТ КИЇВСЬКИЙ І ВСІЄЇ РУСІ, УРОДЖЕНЕЦЬ БАКОТИ – СТОЛИЦІ ПОНИЗЗЯ (1242-1281)

В статті на основі історичних та документальних матеріалів висвітлено церковну і політичну діяльність нашого земляка митрополита Київського і всієї Русі Кирила ІІІ, який діяв в період нашої монголо-татарських завоювань на руські землі.

Ключові слова: Русь, Церква, митрополит Київський і всієї Русі Кирило ІІІ, уродженець Бакоти, церковна і державна діяльність.

Актуальність проблеми і стан її дослідження. За роки незалежності в Україні та її регіонах, зокрема й на Хмельниччині, значно активізувались дослідження церковно-історичної проблематики

на державному і регіональному рівнях, особливо в зв'язку з розколом українського православ'я, розширенням діяльності інших традиційних і новітніх релігійних течій, розбудовою культових споруд, проведенням конфесійних свят і, на жаль, існуванням відкритих і латентних між церковних конфліктів, а також не завжди адекватним реагуванням місцевих і центральних органів влади на відверте ігнорування з їх боку законодавчих норм і положень Конституції України, Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», інших нормативних документів щодо релігійної сфери держави.

Багатогранна палітра «релігійного Ренесансу» кінця XX - початку XXI ст. знайшла своє відображення в наукових дослідженнях В. Бондаренка, А. Колодного, О. Крижанівського, С. Плохія, О. Реєнта, В. Смолія, О. Сагана, Н. Стоколос, П. Яроцького та багатьох інших. Вагомий вклад у вивчення окремих аспектів релігійного життя Поділля-Хмельниччини вносять сучасні вчені і дослідники нашого краю Л. Баженов, В. Адамський, О. Григоренко, О. Завальнюк, В. Байдич, Є. Зваричук, А. Лисий, О. Дацюк, С. Причишин-Клинівський, В. Прокопчук, В. Ровінський, І. Сесак, П. Слободянюк, А. Філінюк, автор цієї статті та ін. Щодо матеріалів про Кирила III, то певні відомості знаходимо в основному у російських виданнях «Велика російська енциклопедія» (Т. 14), «Макарівські читання» (вип. 19), «Визначення Володимирського собору 1274 р.», а також в публікаціях А. Карташова «История Русской Церкви» (2005), Макария (Булгакова) митрополита: «История Русской Церкви» (1995), Е. Голубинского «История Русской Церкви» (1997) – Т. 2, А. Григорьева «Сборник ханских ярлыков русским митрополитам» (2004) та ін.

Метою цього дослідження є аналіз церковної і політичної діяльності нашого земляка, видатного релігійного діяча XIII ст. митрополита Київського і всієї Русі Кирила III, уродженця Бакоти – столиці Пониззя. Варто зазначити, що це одна з перших розвідок цього плану на теренах Хмельниччини.

Стосовно того, що в статті митрополит Кирило названий Кирилом III, то в різних джерелах його ще величають Кирилом II, однак в деяких російських виданнях засвідчено, що в XI ст. був

Кирило I, на початку XII ст. – Кирило II, тому автор схилився до думки, що наш земляк, уродженець Бакоти став митрополитом під іменем Кирила III.

Стосовно того, що в статті митрополит Кирило названий Кирилом III, то в різних джерелах його ще називають Кирилом II, однак в деяких російських виданнях засвідчено, що в XI ст. був Кирило I, на початку XII ст. – Кирило II, тому автор цієї статті вважає, що наш земляк, уродженець Бакоти став митрополитом під іменем Кирила III.

Виклад основного матеріалу. З історичних та документальних джерел відомо, що майбутній митрополит Київський і всієї Русі Кирило народився в столиці Пониззя Бакоті. Пониззя до XIV ст. охоплювало лісостепову територію між Південним Бугом і Дністром, в основному розташовувалось в гирлі лівих приток Дністра – річок Ушиці, Смотрича, Збруча і Серета. Бакота була адміністративним і культурним центром давньоруського Пониззя, яка славилася своїми храмами, ярмарками і скельним монастирем та вигідним географічним, торговим і стратегічним положенням на Дністрі. Ось в цьому мальовничому місці й народився майбутній церковний і державний діяч Київської Русі Кирило.

На жаль, поки що не знайдено архівних матеріалів щодо його року народження, сім'ї, освіти тощо. Відомо тільки, що Кирило був ігуменом монастиря у Галицькому князівстві, згодом Холмським єпископом. Враховуючи те, що князував тоді Данило Галицький, можна зробити висновок, що єпископ Кирило, а до того – архімандрит, був ставлеником князя Данила і знаходився під його опікою. В цей період, десь біля 15 років, Кирило відігравав значну роль в політичному житті Галицької держави. Князь Данило доручав йому деякі делікатні дипломатичні місії, постійно радився з ним стосовно богословських і церковних проблем. Така співпраця тривала до початку 50-х років XIII ст., коли Данило Галицький розпочав активні контакти з представниками Римської курії, посланниками самого папи Римського Інокентія IV щодо переходу князя і князівства під егіду Ватикану.

До цього часу Кирило вже з 1242 року за дієвої підтримки князя Данила був обраний митрополитом Київської митрополії, рівно

займався церковними справами, відстоював православні традиції в єпархіях. У 1246-1247 роках за ініціативи Данила Галицького і при повному його сприянні він здійснив поїздку в Нікею, де після того, як латиняни захопили Константинополь, патріарх Константинопольський Мануїл II змушений був перемістити свою резиденцію, який й рукоположив Кирила в митрополити. Фактично це був перший прецедент, коли патріарх Константинопольський офіційно погодився утвердити митрополитом Київським і всієї Русі місцевого уродженця, а не грека – представника патріарха. Після повернення з Нікеї митрополит Кирило об'їхав північні єпархії – Чернігівську, Володимирську, Рязанську та Новгородську. Скрізь його зустрічали з радістю, адже Кирило став повноправним архієреєм і фактично вперше почав робити тривалі поїздки в північно-руські єпархії, проводячи богослужіння, вирішуючи судові справи церковного характеру, займаючись й фінансовими проблемами. Взагалі необхідно зазначити, що в літописах того часу засвідчені його поїздки в основному в північно-східні єпархії [1, с. 203-205].

Водночас в ці роки митрополиту Кирилу прийшлося вибирати подальший життєвий шлях: бути йому з князем Данилом Галицьким чи орієнтуватися на північно-східну Русь. Справа в тому, що ще 1214 року в місті Спіш під тиском Папи Інокентія III угорський король Андрій II та польський король Лешко Білий ухвалили рішення про відторгнення від Галицько-Волинського князівства частини території: на користь Польщі – Перемишльського і Берестейського удільних князівств, а до Угорщини – Галичини. Окрім цього Папа наполягав на окатоличенні всієї Галицько-Волинської держави, або, хоча би, про унію. Протягом першої половини XIII ст. Папа Інокентій III постійно наполягав на організації хрестового походу поляків, угорців, галицької боярської опозиції та тевтонського ордену проти Галицько-Волинської землі. Тому, коли до влади прийшов Данило Галицький зі своїм братом Васильком Волинським, то вони були змушені постійно чинити опір подібним зазіханням і в цьому їх всіляко підтримував єпископ Холмський, а пізніше Митрополит Київський і всієї Русі Кирило III.

17 серпня 1249 року, за Літописом Руським, під містом Ярославом на річці Сян відбулась головна битва між об'єднаним

військом двох братів та вищеназваним військом католицьких країн, які хотіли покінчити з непокірними князями. Однак битва закінчилася перемогою на користь Данила і Василька. До речі, благословляв князівських воїнів перед битвою Митрополит Київський і всієї Русі. Ця переможна битва мала далекоглядні наслідки. Коли про неї дізнався хан Батий, то він прислав посла з проханням Данилу Галицькому і Михайлові Чернігівському прибути в його ставку в столиці Золотої Орди місті Сарай-Бату. Згідно деяких даних разом з Данилом Галицьким поїхав й митрополит Кирило. З літописів ми знаємо, що Батий за непослух стратив Михайла Чернігівського, а Данила Галицького – підтримав [2, с. 27-32].

Тут необхідно зазначити, що ще в часи Чингісхана було визначено відношення до різних релігійних конфесій. На сеймі (курултаї) 1206 року, на якому хан Темучин був обраний Великим Ханом – Чингісханом, за його наполяганням було прийнято низку законів релігійно-світського спрямування, що склали книгу Туяджин – тобто книгу заборон і законів Чингісханових. За цими законами визнавалось, щоб при ставці Великого Хана були священнослужителі християнські, буддійські, мусульманські, іудейські і язичницькі, в свята приходили до нього, молились за його здоров'я і благословляли його на подальше життя. Сам хан визнавав, за літописами і спогадами послів, купців і місіонерів, буття Єдиної Верховної Сили, однак боявся всіх інших Богів і задовблював їх, говорячи: «Є чотири пророки, які шануються чотирьома різними племенами світу: християни шанують Ісуса Христа, сарацини - Мухамеда, іудеї – Мойсея, а в язичників найвищий Бог Согономбар-кан, а я шаную всіх чотирьох і молюсь про допомогу собі того, хто є вищим всіх із них» [1, с. 195-196]. Як бачимо, хани Золотої Орди були віротерпимими, однак на перше місце ставили християнство, тому що два народи їхньої держави – уйгури і керанти були християнської віри: уйгури принесли в Золоту Орду писемність, вони були спритними ділками і чиновниками, а керанти родичались з ханами і їх синами, які одружувались на християнках цієї народності.

За цими законами також встановлювались і неухильно дотримувались правила: якщо під час походів міста і населення не чинили опору, то нічого не розорювалось, церкви не плюндрувались,

священнослужителі не забирались в рабство і таке ж ставлення було й до більшості віруючих. Однак коли населення чинило опір (як це було з Казанню, Москвою, Козельськом, Києвом та деякими іншими містами), то розправа була жорстокою: все спалювалося, грабувалося і населення забиралось в рабство.

Тому, коли в ставку Батия прибули Данило Галицький і Михайло Чернігівський, до них ставлення було різне – Михайло Чернігівський був страчений за те, що не хотів поклонитися хану і визнати його владу, а також за те, що підтримував зв'язки з католицьким заходом, який був ненависним для ординців. Данило Галицький, який прибув у ставку Батия як переможець битви 1249 року під Ярославом і не виступав проти Золотої Орди, отримав ярлик на князівство без сплати данини. Фактично інтереси Великого Галицько-Волинського князівства та інтереси роду Чингісидів у ті роки збіглися. Велике князівство на довгі роки стало, як нині прийнято зазначити, стратегічним союзником Золотої Орди, а існування незалежного Галицько-Волинського князівства, як самостійної держави, було для хана Батия у ті часи вигіднішим, ніж приєднання до Золотої Орди. Ординці розуміли, що набагато краще мати на західному кордоні проти німців, поляків, угорців незалежну державу, ніж своїми людьми і коштом утримувати цей рубіж [2, с. 31-32].

До речі, деякі історики, особливо російські, до цих пір стверджують, що Данило Галицький став «підданим» Батия під час цієї зустрічі. Однак факти це спростовують. Так, наприклад, в Літописі Руському досить детально розписано перші кроки князя Данила після прибуття із Золотої Орди в 1250 р.: «Звідти ж, [із города Холма] Данило вирушив, узявши сина свого Льва і митрополита. І пішов він до короля [Бели] в [город] ізволин, і взяв дочку його [Констанцію] синові своєму за жону. І оддав йому, [Белі], захоплених бояр, що їх бог дав у руки його, коли він із братом одолів біля Ярославля. І вчинив він з ними мир, і вернувся у землю свою» [3, с. 406]. Зрозуміло, що якби Данило Галицький був «васалом» хана Батия і зразу ж після того поїхав до його ворога та одружив сина на доньці короля Бели, він до кінця життя став би одним із найлютіших ворогів хана. Врешті-решт, якби князь Данило був підвладним Батию, після

його смерті нащадки зобов'язані були б узгоджувати з ханами наступника престолу. Тому Данило Галицький своєю поїздкою до угорського короля Бели засвідчив європейським монархам, що став союзником Золотої орди і її сила на його боці, та він не збирається бути зняряддям татар проти Європи. Тому й одружив свого сина на угорській принцесі Констанції, сина Романа – на доньці герцога австрійського Генріха Бабенберга – Гертруді, сина Мстислава – на доньці половецького хана Тігака тощо [2, с. 35-37].

Тут варто зазначити, що, наприклад, Данило Галицький з митрополитом Кирилом і своїм сином поїхав до угорського короля Бели в 1250 році на прохання самого короля, а у 1252 році цей же король Бела просив у князя Данила допомоги проти німців. Якщо протягом 1245-1248 років Папа Римський вів постійні перемовини з князем Данилом щодо надання йому королівського титулу, чому суперечив митрополит Кирило, то в 1253 році, коли митрополит утвердив другу кафедру у Володимирі – на-Клязьмі і почав активно співробітничати з Ярославом Невським, то Папа Римський «...прислав послів достойних, що принесли [Данилові] вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан...» [3, с. 412]. Головну роль в цих переговорах відігравали ченці орденів францисканців і домініканців, які були кваліфікованими теологами і богословами та добрими проповідниками. Посередником в діалозі з тогочасним понтифіком Інокентієм IV став також угорський король Бела IV. Після довгих роздумів і коливань Данило все-таки згодився прийняти королівську корону, однак при умові збереження грецького обряду. Коронування відбулось в свято Різдва Господнього 1255 року в місті Дорогочині. Як засвідчив Літопис Руський: «У рік 6763 (1255). У той же час прислав папа послів достойних, що принесли [Данилові] вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан... Тим часом Опізо [посол папський] прийшов, несучи вінець [і] обіцяючи: «Ти матимеш поміч від папи... Він, отож, прийняв вінець од бога, од церкви Святих апостолів, і від всіх єпископів своїх» [3, с. 412-413].

Приймаючи корону від Папи Римського Данило розраховував, що це стане великою противагою проти Золотої Орди, яка хоч і була його союзником, однак готувалася до походу в Європу і доля Галицько-Волинської держави та князя-короля Данила була

непередбачуваною. Він сподівався, що Папа організує військові сили центральноєвропейських володарів на підтримку молодого королівства Русі, планував й інші заходи, проте лицарство Європи вже було не тим, як в часи хрестових походів і не зорганізувалось в силу, яка б протистояла ординцям. Надії Данила на дієву підтримку з боку Ватикану і католицьких держав фактично не оправдались і він вже через два роки майже перестав орієнтуватись на Захід, хоча й не поривав зв'язків з цими державами, бо прекрасно розумів різницю між Європою і Золотою Ордою і, зробивши доленосний європейський вибір, водночас зупинив на 100 років католицьку експансію на руські землі [4, с. 899-94].

Такий перебіг подій привів до охолодження стосунків між митрополитом Кирилом і князем Данилом Галицьким. Наш земляк був великим прихильником православної віри і після того, як відвідав Нікею, де у вигнанні перебував константинопольський патріарх до поки, як у 1204 році хрестоносці-католики не захопили столицю Візантії і 60 років управляли імперією. Лише в 1264 році патріарх вернувся в Константинополь, тому рукополагаючи Кирила в митрополити в 1247 році, наказав йому захищати православний люд на теренах Русі.

Враховуючи складну політичну ситуацію того часу, Кирило у 1251 році поїхав в Новгород, де вперше зустрівся з Олександром Невським і до самої смерті князя у 1263 році підтримував з ним дружні зв'язки, а коли Олександр Невський в 1252 році отримав ярлик на Володимирське княжіння, то митрополит Кирило урочисто зустрів його і благословив на велике княжіння. Фактично з тих пір Кирило відкрив у Володимирі-на-Клязьмі свою другу кафедру (перша була в Києві) і звідси окормляв північно-східні єпархії, майже не буваючи в південно-західних єпархіях. Так, наприклад, вже в 1251 році, перебуваючи в Новгороді, поставив єпископом Долмата замість померлого Спиридона. Кафедру ж у місті Володимирі, яка після смерті єпископа Митрофана в 1238 році була вакантною, залишив за собою і тільки в 1274 році рукоположив єпископа Серапіона.

Своє майже 40-літнє служіння православної Руській Церкві митрополит Кирило провів в роз'їздах по містах, містечках і селах північно-східної Русі, добре вивчив стан православ'я у підопічних

територіях, підтримував духовенство, турбувався про будівництво храмів, допомагав вірянам, самотнім, інвалідам, дітям-сиротам, монастирям. Розуміючи роль Золотої Орди в долі Русі, тричі побував в її столиці – в 1252 році отримав ярлик від Батия, що гарантував свободу і недоторканість православної церкви, а також звільнення священників від податків. В 1267 році він отримав такий же ярлик від хана Берке, а у 1279 році – від хана Менгу-Тимура [5, с. 27-40]. Варто також зазначити, що при сприянні Олександра Невського Кирило заснував у 1261 році православну єпархію в столиці Золотої орди і послав туди єпископа і священників. Завдяки цьому навіть чимало татар повернулося до християнства. В кінці 50-х років XIII ст. митрополит заснував єпархії в Твері і Ростові Великому. В 1262 році поставив в Ростові єпископа Ігнатія замість померлого Кирила. В 1263 році у Володимирі помер в 45-літньому віці Олександр Невський і на похоронах митрополит Кирило сказав знамениту фразу: «Чада мої милі, зрозумійте, що нині зайшло сонце землі Руської!»

Як бачимо, Кирило старався відродити нормальне життя в Київській митрополії після монголо-татарських погромів. Знайшовши підтримку у золотоординських ханів, митрополит використовував це в розбудові церковного життя на Русі, шукав шляхів порозуміння з константинопольською патріархією. Так, наприклад, спільно з ханом Менгу-Тимуром в 1278 році направили сарайського єпископа Феогноста до патріарха Константинопольського і імператора Михайла VIII, як свого посланника, з листами і дарами від кожного з них. Місія Феогноста полягала в тому, щоб через Константинополь встановити прямий дипломатичний зв'язок Золотої Орди з Єгиптом і утвердити дружні відносини з Візантією.

Подорожуючи єпархіями північно-східної Русі, Кирило зіткнувся з великими перекрученнями Святого Письма в проведенні богослужінь багатьма священнослужителями. Враховуючи таку ситуацію, митрополит Кирило вирішив провести в 1274 році в Володимирі-на-Клязьмі собор єпископів Руської православної церкви, на якому було прийнято важливі рішення щодо недопущення введення єпископами в сан священства людей без випробувань життям і мораллю, щодо повернення до церковного законодавства в проведенні богослужінь та інших таїнств. Митрополит Кирило також

звернув увагу і зобов'язав єпископів не брати грошей або подарунків за проведення різних церковних треб: від охрещення дітей до похорон, а також при висвяченні в церковний сан тощо. Особливу увагу митрополит звернув на підготовку майбутніх священиків, починаючи від паламаря, диякона і завершуючи рукопокладанням священнослужителя.

На соборі було прийнято нову Кормчу – так звану Сербську – звід законів, за якими жила Русь. Адже «Руська Правда» - юридичний кодекс Ярослава Мудрого – вцілів лише завдяки тому, що зберігся в списку Синодальної Кормчої, що зберігалась в храмі Святої Софії Новгород. Бібліотека Софії Київської, як відомо, загинула в дні Батийового погрому Києва [6, с. 84-102].

Варто також зазначити, що Кирило підготував настанови, адресовані парафіяльному духовенству («Поучение к по-пом»), а також вірогідно він брав активну участь в літописній роботі і створенню «Повісті про життя великого князя Олександра Ярославовича Невського». Необхідно також підкреслити, що в 1270 році новгородці вигнали від себе князя Ярослава Ярославовича, який був жорстоким правителем. Справа дійшла до сутичок. Тоді Кирило прислав в Новгород Грамоту, в якій коротко але справедливо наставляв новгородців: «Мені доручив Бог владу духовну в землі Руській. Ви повинні послухатись Бога і мене. Не проливайте кров. Якщо ж ви цілували хрест проти Князя, то я приймаю на себе епітимію за порушення клятви і відповідаю за це перед Богом». Далі він просив обидві сторони одуматись і знайти компроміс. До речі, цей заклик подіяв позитивно і справа увінчалась успіхом [7].

До кінця свого життя митрополит Кирило постійно об'їзжав єпархії, знав досконально ситуацію в митрополії, допомагав духовенству і вірянам, дбав про розвиток православного життя на Русі. Під час одного з об'їздів помер у Переяславі-Заліському 7 грудня 1281 року. Його тіло було перевезено до Володимира, а потім до Києва і поховано в Софіївському соборі.

Висновок. Як свідчать літописи і історичні та документальні джерела, митрополит Кирило був великим світочем Руської Церкви, дбайливим і справедливим архіреєм. Своєю невтомною праведною працею, спрямованою на зміцнення православ'я в тогочасному

суспільстві в одному з найважчих епох його історії, він заслужив глибоку шану і повагу з боку сучасників і нащадків.

Водночас необхідно зазначити, що Кирило III фактично сприяв перенесенню центру митрополії на Володимиро-суздальські землі, особливо після того, як утвердив другу кафедру у Володимирі-на-Клязьмі. Однак це вже офіційно було зроблено його наступниками.

Матеріали статті можна використовувати в курсах релігієзнавства, історії України, краєзнавства, історії української культури, в наукових дослідженнях студентів та старшокласників – членів МАН.

Список використаних джерел і літератури:

1. Карташев А.В. История Русской Церкви / А.В. Карташев. – Москва, изд-во Эксмо, 2005. – 912 с., ил.
2. Білінський Володимир. Україна-Русь: роман-дослідження: у 2 кн. Кн. 2 / Володимир Білінський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2017. – 376 с.
3. Літопис Руський (за Іпатіївським списком). – Київ: Дніпро, 1989. – 591 с.
4. Русь «після Русі». Між короною і булавою. Українські землі від королівства Русі до Війська Запорізького. – Харків: ПРАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус», 2016. – 350 с.
5. Григорьев А.П. Сборник ханских ярлыков русским митрополитам: Источнико-ведческий анализ золотоордынских документов / А.П. Григорьев. – Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петерб. ун-та, 2004. – 276 с.
6. Определения Владимирского собора 1274 года // Пам'ятники древне-русского канонического права. – Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1880. – Ч. 1 – 692 с.
7. Протоиерей Александр Горский. Кирилл III, Митрополит Киевский и всея России // Горский Александр протоиерей. – Интернет-ресурс «Google».

Велиган Н. І.,
*учитель української мови та літератури,
вчитель-методист
(м. Хмельницьки)*

ІСКРОМЕТНИЙ ГУМОР ОСТАПА ВИШНІ

*Гумор можна вважати за синонім свободи –
принаймні внутрішньої свободи людини.
Очевидно, Вишня володів секретом внутрішньої
свободи за важких ситуацій,
свободи від «нечистої сили» і своєї, і чужої
(Літературознаєць Юрій Лавріненко)*

Автор гострої політичної спрямованості, дотепний фейлетоніст, гуморист і сатирик, письменник, за влучним висловом Максима Рильського, був «всенародним стрільцем по підлоті, по зрадництву, по головотяпству, по всіх, хто – проти народу» [25]. Його спадщина – своєрідний і цікавий літопис героїчного шляху нашого народу. Від фейлетону і памфлета до музичного гротеску і комедії, від гуморески – нарису і усмішки-жарту до усмішки-оповідання і усмішки-статті та рецензії – така жанрова і стильова палітра письменника.

Своїм вигадливим, іскрометним сміхом Остап Вишня позначав і допомагав викорінювати недоліки, влучно підмічені. Але разом з тим його правдиве викривальне слово стосувалось вад і негативних явищ, які так просто не відходили в минуле і з якими нам доводиться мати справу і сьогодні. Маємо добрий показник дієвості справді талановитої, суспільствознавчої сатири. Письменник щедрий на гротеск і приховану іронію та їдкий саркастичний сміх.

13 листопада 2019 р. виповнюється 130 років від дня народження українського письменника, сатирика та гумориста Павла Михайловича Губенка, відомого всьому світові як Остап Вишня.

Його називали найбільш тиражним українським письменником і творцем нового жанру – «усмішок». Іскрометний гумор Остапа Вишні знайомий кожному з нас зі шкільної лави. Його по-справжньому любили і читали і в місті, і в селі. Він отримував щодня десятки листів

з подяками, проханнями допомогти, розібратися. Він жартував, висміював, іронізував, незважаючи на трагізм його життя. А трагічного в житті письменника-гумориста було набагато більше, ніж веселого.

Письменник унікальної (не тільки для України) популярності, рекордних – мільйонних! – тиражів, твори якого знали навіть неписьменні, за що його деякі вибагливі критики виключали з літератури, а диктатори – із життя. Хоч спіткала його доля гумориста-мученика, але й після десятилітньої каторги на Печорі, немов той Мамай чи Байда, не перестав він «усміхатись» аж до смерті. Дмитро Донцов у 20-ті роки сказав про сатирика: «Коли ходить про сатиру, то замість Гайне, Свіфта, Рабле, що, відкидаючи якусь ідею, нищили її цілу, з голови до п'ят, – знаходимо... Остапа Вишню, дотепного, талановитого, але до дрібничок «літературного обивателя», як казав Щедрин, «не преклонного облічителя ісправніковской неоснователности і городніческого заблужденія», протестанта проти «маленьких вадмеханізму» [14, с. 480].

У 20-ті роки Антоненко-Давидович висловився: «Традиція «губановців» не позначається на гуморі Остапа Вишні... О.Вишня – це криза нашого гумору... Гудити О. Вишню з його «прийомами» – це значить фактично писати рецензію на читача... Ми констатуємо факт величезної популярності і успіху серед читачівської маси Вишневих «усмішок». Цей факт примушує нас сказати, що тільки низький культурний рівень або справжня «культура примітивізму» може продукувати Вишневий гумор і жититися ним» [14, с. 480].

«Усмішки» Остапа Вишні я полюбив. Полюбив їх за те, що вони запашні, за те, що вони ніжні, за те, що вони жорстокі, за те, що вони смішні і водночас глибоко трагічні...», – писав Микола Хвильовий [14, с. 480].

Були серед відгуків і негативні, але які сьогодні ще раз підтверджують, що Остап Вишня є тим поетом, якого потрібно читати, вивчати, наслідувати. Так Іван Кулик у московському альманаху Література народів СРСР зазначив: «В наслідку допомоги Україні з боку ЦК ВКП(б), і насамперед Сталіна, агенти імперіялістичних інтервенціоністів були розбиті, націоналісти були демасковані, і куркульські ідеологи та їхні прихильники були

практично прогнані з поля української радянської літератури... Зник ореол тих колишніх «зірок, славу яких штучно роздухували націоналісти: куркульський блазень Остап Вишня... і подібні» [14, с. 481].

Нерідко Остапа Вишню порівнюють з Іваном Котляревським. Як і класик літератури, який вперше використав українську мову для написання об'ємного твору, сатирик був упевнений в цілющій силі сміху. Якщо Котляревський допомагав нації зцілитися у важкі часи після зникнення Запорізької Січі, то Вишня своїми гуморесками підтримував українців в безпросвітні комуністичні часи.

Олесь Гончар говорив: «Мабуть, із часів Котляревського не сміялась Україна таким життєрадісним, таким іскрометним сонячним сміхом, яким вона засміялась знову в прекрасній творчості Остапа Вишні» [22].

З чого все починалося? Народжений в багатодітній родині майбутній письменник ще з дитинства зрозумів цінність життя, людських відносин. При першій нагоді він приєднується до визвольного руху українського народу. Вишня закінчив школу фельдшерів і 10 років віддав медицині. Працюючи в хірургічному відділенні залізничної лікарні, одного разу врятував життя 16-річному хлопчині. Але медицина не приваблювала молодого Павла. Він екстерном склав іспити на історико-філологічний факультет Київського університету. А коли надрукував свій перший фейлетон, про захоплення медициною нагадував лише нерозбірливий почерк.

Його знайомі оповідають, що він так само, як тифозних вояків у поїздах УНР, рятував своїх товаришів матеріально і гумором в підвалах ЧК, де він сидів десь із кінця 1919 по весну 1921; і в тюрмі НКВД у Харкові, де він відбував покарання з 26 грудня 1933 по весну 1934, і в концтаборі на Печорі 1934-43рр.

Революція поставила перед молодим Губенком, який робив свої перші кроки в літературі, питання про вибір шляху, місця в житті, громадянської позиції. Сам гуморист у «Моїй автобіографії», що вийшла десятиліття потому, у 1927 році, з іронічним самокепкуванням щодо своїх революційних «одіссей» писав, що «як вдарила революція – завертівся... Будував Україну. Бігав із Центральної ради в університет, а з університету – в Центральну раду. Тоді до святої

Софії, з св. Софії до «Просвіти», а з «Просвіти» – на мітинг, з мітингу на збори, зі зборів у Центральну раду, з Центральної ради на з'їзд, зі з'їзду – на конференцію, з конференції в Центральну раду. До того було ніколи, що просто страх... Хотілося, щоб і у війську бути, і в парламенті бути, і в університеті бути, і по всіх комітетах бути, і на національний фонд збирати, і пісень співати» [14, с. 480].

Разом з іншими письменниками, науковцями та представниками інтелігенції, які брали участь у створенні УНР, Остап Вишня виявився між жорнами більшовицької машини. На цьому нелегкому шляху з Вишнею поруч йшли Юрій Яновський, Олександр Довженко, Максим Рильський, Пантелеймон Куліш та багато інших.

Гумор, сміх можна вважати за синонім свободи – принаймні внутрішньої свободи людини. Очевидно, Вишня володів секретом внутрішньої свободи за всіх ситуацій. Тому в його душі міг завжди жити сміх – не «шибеничний гумор» і не жовчна злість – це йому було чуже, а соняшний гострий добрий гумор. З цього погляду характерний його дебют як гумориста. В 1919 році він як патріот УНР завідував Медикосанітарною управою міністерства шляхів УНР. Вся республіка, затиснена з усіх чотирьох сторін світу ворогами, тулилась в Кам'янці і кількох прилежних районах. У той час з'явився у газеті «Народна воля» перший фейлетон за підписом Павло Грунський. Був він про українські міністерства: шляхів – без шляхів, фінансів – без фінансів, військове – без війська... Зате не бракувало міністрам часу для сварок. Інший фейлетон викривав договори з чужими державами – уряд УНР за те, що не бачив за гарними словами чужих дипломатів зневаги самостійності України, а чужі держави за те, що за кам'янецькою УНР не бачать 40-мільйонної непідлеглої нації. За один такий фейлетон редактор газети був оштрафований. Фейлетони Грунського зразу стали популярними в Кам'янці, вони ж бо витісняли сміхом відчай.

У жовтні 1920 року Губенко був вже в Харкові і в наступному році став працівником в редакції газети «Вісті» – перекладачем. Молодий журналіст і письменник майже щодня друкувався на сторінках «Вістей» та інших видань. Фактично він стає основоположником такого газетного жанру, як «усмішка» – коротке гумористичне оповідання, писане живою народною мовою.

Уперше псевдонім Остап Вишня, якому судилося назавжди стати літературним ім'ям уславленого майстра сатири і гумору, з'явився під усмішкою «Чудака, їй-Богу!», що вийшла 22 липня 1921 року, на сторінках «Селянської правди». Це була усмішка, в основу якої покладено поширені на селі жарти-бувальщини, пов'язані з пригодами-залицаннями служителя релігійного культу.

Літературна спадщина Вишні – це насамперед тисячі гуморесок у щоденній пресі на всі теми дня – своєрідний тип фейлетону, що йому він давав назву «усмішка» або ще «реп'яшок». У них віддзеркалися своєрідний тодішній «ренесанс» селянства як соціального стану України, який, скинувши в революції російсько-поміщицьке ярмо, не дався поки що накинати собі нове російсько-колгоспне ярмо, а змусив Москву до НЕП-и і політики українізації. У 1926 році Остап Вишня опублікував збірку «Українізуємось», що користувалася великою популярністю і за три роки витримала п'ять видань. Провідний мотив – відродження національної гідності народу і розвитку рідної мови.

«Вишневі усмішки» з одного боку сміялися з селянської відсталості, темноти, анархічного егоїзму й соціальної роздрібненості, а з другого – пускали гострі сатиричні стріли на розплodжуваний Москвою паразитарний бюрократизм нової панівної верхівки імперії. Селяни відчували у Вишні свого друга і речника. Вони розуміли цього гумориста, що сам родився в вирісусільській родині, не тільки з того, що він пише, а ще більше по тому, як він пише. Це було для них рідним, своїм. Вони вміли сміятися над собою та своїм, вбираючи, як губка, українське слово Вишні. За два-три роки праці гумориста він став найбільш знаним. Задля того, щоб читати Вишню, не один селянин ліквідував свою неписьменність, русифіковані робітники й службовці вчилися читати українською мовою.

У 1922 році виходять у світ вісім десятків його усмішок і фейлетонів на найрізноманітніші теми – морально-побутові, економічні, виховні, літературно-мистецькі, зовнішньо-політичні. А в 1923 році – понад 270. Щодо книжкових видань, враховуючи перевидання, то у 1924 році було видано дев'ять збірок, а в 1929 році – двадцять вісім!

Слово гумориста мало велику популярність. Одна за одною виходять нові книжки. Зокрема, з 1923 по 1930 рік були видані такі збірки – «Діли небесні», «Кому веселе, а кому й сумне», «Літературні усмішки», «Лицем до села». Також було видано цикл збірок «Вишневі усмішки» за різною тематикою. Це – сільські, кооперативні, кримські, театральні та закордонні.

До Вишні щодня приходили сотні листів з подяками, з проханнями допомогти проти різних кривд, різних бюрократів і органів влади. Мов до президента, пробивались до нього із найвіддаленіших закутків країни за порадою. Він нікому не відмовляв і надокучав представникам влади і фейлетонами, і особистими клопотаннями. Голова ВУЦВК Григорій Петровський півжартома запитував гумориста: «Хто, власне, є всеукраїнським старостою – Петровський чи Остап Вишня?» [14, с. 483].

Під тиском вимог читачів значна частина газетних «усмішок» Вишні видавалась окремими збірками великими тиражами і по кілька разів. До 1928 року вийшло біля 25 збірок «Вишневих усмішок», а 1928 року було видано чотирьохтомне видання вибраних усмішок. До початку розгрому і колективізації села (1930) тираж книжок Вишні доходив до двох мільйонів – нечуваної для тих часів цифри. Тільки московський погром селянства і України обірвав цей розгін Остапа Вишні. Він перестав писати в газетах, зник як фейлетоніст. Його ляляли і за те, що писав, і за те, що мовчав. Зрідка лише появлявся в журналах), пишучи на більш нейтральні та далекі від політики теми. Вишня був пристрасний мисливець і аматор природи. Тепер він згадав, що починав свій шлях в УРСР як автор літературних пародій, що з'явилися були за підписом Павла Грунського у першому і восьмому числах журналу «Червоний шлях» 1923. Він доповнив ті початки новими пародіями й шаржами, які напевно залишаться довше жити, ніж деякі твори, що їх він шаржував і пародіював. Частина усмішок Вишні були як скоростріли у запеклій битві 20-их років проти агресивного російського імперіалшовінізму.

Пригадується, яку сенсацію вчинила на Україні і в Москві гумореска Вишні з приводу виступу наркома освіти РСФСР А. Луначарського проти українізації і за русифікацію шкіл на Кубані. У гуморесці, написаній на зразок легендарного листа запорожців до

турецького султана, кубанські козаки після всіх вияснень пропонують російському наркомові зробити їм те, що й запорожці пропонували турецькому султанові. Вже Вишня давно сидів у найвіддаленішому концтаборі НКВД, а партійна преса все ще люто згадувала, як то цей «ворог народу» посмів посміятися над російським «султаном».

У 1933 р. його заарештували знову, засудивши до 10 років позбавлення волі за «тероризм». Нібито гуморист з друзями готував замах напартійного діяча Павла Постишева. Звинувачення було настільки безглуздом, що на допитах у НКВСписьменник не зміг втриматися від сарказму: «Чому б вам не звинуватити мене в згвалтуванні Клари Цеткін?» (до слова, в ту пору їй було вже під вісімдесят).Потім його оголошено «ворогом народу» і на десять років вислано в сталінські табори.Відбував строк він у Комі АРСР, в Ухті, недалеко від Воркути. Написав російською мовою 22 публіцистичні нарисы про людей Ухтинського табору під назвою «Матеріали історії Ухтинської експедиції».

Не дивно, що після таких звинувачень та заслань Остап Вишня у розмові з своїм другом Йосипом Гірняком влітку 1934 року в Чіб'ю, в концтаборі «Ухтпечлаг» казав: «Як дасть Бог вижити каторгу - то нехай мені рука всохне, як візьму перо в руки. Тільки – Сибір, глушина! Сільця розставляю і рибу ловлю» [14, с. 483].

У своїх ще повністю не опублікованих спогадах про Остапа Вишню Йосип Гірняк, відомий актор «Березоля», оповідає також, як він 1934, будучи в'язнем Ухтпечлагу, читав раз перед аудиторією в'язнів-шахтарів оповідання російського гумориста Зощенка. «По-українському! Вишню давай!» – почулося з залу. Серед аудиторії каторжників був і Остап Вишня, що дістав 10 років «віддалених таборів». Починаючи з 1934 р., у зв'язку з тим, що громадянське ім'я письменника було несправедливо опорочене, в його творчій діяльності настає майже десятирічна перерва. «Все життя гумористом! Господи! Збожеволіти можна від суму!» – згадується у посмертній публікації уривків із передсмертного щоденника Вишні. Отже, не вдався план утечі від власного таланту-погибелі [23, с. 262].

Гірняк оповідав: 1935 року Вишню як видатного «злочинця», засудженого за «терор проти вождів партії», перекинули в ізолятор на Кожву (коло Воркути), а звідти 1937 року – саме в час масових

розстрілів політв'язнів по концтаборах – відправили пішим етапом – 800 кілометрів! Сніг! Пурга! Морози! – назад до Чіб'ю для додаткового «слідства», а фактично на розстріл. Та по дорозі Вишня, хронічно хворий на улькус і ревматизм, захворів на гостре запалення легенів і був покинутий в непритомному стані на якійсь таборовій цегельні, за дротом. Поки Вишня долав смертельну хворобу – минула масова операція розстрілів в'язнів. 1943 року Вишня долає десятий рік тюрми й концтабору, а Україна – тероризована, зруйнована, але неупокорена. Але замість страти письменникові ... дали кімнату в комуналці. Говорили, що місцевим чиновникам дуже подобалися фейлетони Вишні, ось хтось і замовив слівце за нього, а насправді комуністична машина вирішила зламати гумориста, як ламали і нищили сотні інших. Недомученого Вишню перекидають просто із арештантського барака на Печорі в письменницький кабінет у Києві.

Було якесь нерушиме порозуміння між Остапом Вишнею і мільйонами його читачів. Мов воду крізь сито, спускали вони все, що було в «усмішках» Вишні для цензури й диктатури, а собі брали зернятка сміху, але й вони давали свіжий подих у задушливу атмосферу загального рабства. Як у 20-их роках селяни не брали серйозно його слів про куркулів, так у 40-их роках повстанці не брали серйозно його слів про «націоналістичних запроданців», а сміялися, над «самостійністю» УРСР під московським чоботом. У своєму щоденнику гуморист писав: «Я дожив до того часу, коли ходжу вулицями в Києві...» Після стількох років страждань усім серцем, своєю працею і думками він мав право сказати всім моїм читачам: «Я люблю вас! ...Спасибі тобі, народе, що я єсть я! Хай буде благословенне твоє ім'я!.., я маю честь велику, чудесну, незрівнянну і неповторну, честь належати до свого народу».

Він пише знамениту усмішку «Зенітка», яка започаткувала новий етап у житті та творчості гумориста. Після війни Остап Вишня був членом редколегії і співробітником сатиричного журналу «Перець», членом правління Спілки письменників України.

Гумориста також можна назвати яскравим прикладом того, як безжална більшовицька система може зламати людський дух. Платою за звільнення з концтабору, де літератор відбув 10 років, для Вишні стало написання контраверсійних фейлетонів з висміюванням

діяльності УПА, Степана Бандери, Симона Петлюри та інших. Відразу ж після звільнення Вишня пише фейлетон «Самостійна дірка», паралельно переїжджаючи в престижну квартиру в Києві. Знайомі з Вишнею люди назвали фейлетон «голосом гумориста з могили».

Для радянської системи сталінських часів завдання знищення духу Вишні вийшло на одне з перших місць за важливістю. Значення письменника пояснювалося його популярністю і любов'ю з боку народу. Українці того часу знали літератора як людину відкриту, щирю, що тільки підвищувало цінність фейлетонів для пропагандистської діяльності.

Найбільше Вишня атакував такі слабості свої, своїх земляків, вважаючи, за Гоголем, що «кому вже немає духу посміятися з власних хиб своїх, краще тому вік не сміятися». Особливо нещадно висміював Вишня байдужість українців до громадської і національної єдності, їхню інертність, всі ті риси в психології і думанні українця, що так дорого обійшлися і обходяться Україні досьогодні. Цей нібито по-сільському «примітивний» Вишня був справжнім борцем за європеїзацію і модернізацію українця, давши своєрідну гумористичну типологію хиб українського національного характеру. Засоби Вишні були «прості». Насамперед свіжа, дотепна, багата мова, у якій Вишня був неперевершеним майстром. Це була мова народна, селянська, хоч Вишня показав добре володіння також мовою літературною і міськими жаргонами. Комізм Вишні не був комізмом ситуацій чи масок, а комізмом більш тонким – гри слів, жарту, афоризму, примовки, недомовки, натяку, каламбуру. Він умів схоплювати анекдотичні контрасти соціуму. В «усмішках». Традиція ліпших творів Вишні лежить також у барокковій добі вертепу і бурлеску, коли так любили охоплювати «високе» і «низьке», анекдоту і дотепу. Майстер пародії, шаржу, трагестії – Вишня залюбки маскувався під «простачка», але перед яким пасують мудреці і королі. Такого «простачка» грає він і в автобіографії. Одночасно Вишня володів мистецтвом «блискавичного» короткого гострого діалогу та був проникливим психологом, умів скупими засобами вловити химерну гру в людині таких комплексів, як страх, заздрість, задавакуватість, брехливість, наївність, цікавість, жорстокість, любов... Все то будувалось у прозовій мініатюрі, творило новий, чисто Вишневий тип

фейлетону. Вишню не тільки порівнювали з Котляревським, а й він сам вважав себе його спадкоємцем, ставився до нього з найбільшим пієтизмом (з великим успіхом ішла в 20-их роках його травестія «Вія» за Гоголем-Кропивницьким). Поза створеним ним своєрідним жанром «усмішки» і фейлетону Вишня почав творити з успіхом власний тип гумористичного нариса, оповідання і навіть новели («Мисливські усмішки», «Кримські усмішки»).

Не легкі підсумки робив Вишня своєму життю і праці: «Мало я зробив для народу! Мало! Хотілося б більше, але що я можу зробити». Він натякає на зло, яке найбільше давило і різало його таланти: «Зло найбільше космополітизму – ЦК КПРС», не давали молодим ходу. Вони нищили на протязі кількох десятків років усі молоді літературні паростки України! Москва в 30-их роках знищила українську радянську літературу за «націоналізм», змішуючи в цьому терміні зовсім відмінні явища патріотизму і шовінізму. «Оті дурні, – пише Вишня в згаданому щоденнику, – що кричать «Націоналісти!», не розуміють, що я зумів об'єднати любов до мого народу з любов'ю до всіх народів світу!» І далі: «Ой, як буде комусь соромно за мої страждання! Ой, як буде!» Точно в 15-ту річницю оголошення в пресі про розстріл 28 українських письменників московським виїзним судом у Києві – 18 грудня 1949 року Вишня обережно й завуальовано нотує в щоденнику: «Чому я мушу боліти, страждати за того, хто прийшов у літературу?.., серцем, душею, болем моїм? Чому? Чому такий біль у мене, не тільки за «провалля» в літературі... Який жаж, що я знаю особисто людей, що створили перли нашої літератури. Я їх бачив, з ними говорив, за одним столом сидів, їв, пив, сміявся, жартував... А потім читав».

З Вишні був бездоганно вірний друг і товариш. Коли 1931 був арештований Максим Рильський, з яким Вишня дружив так само міцно, як з Хвильовим, Кулішем і Досвітнім, то Вишня, не боячись накликати на себе гнів НКВД, кинувся з Харкова до Києва на допомогу родині поета, а після щасливого звільнення Рильського з тюрми – забрав його до себе в Харків на кілька тижнів у гості. На такі вчинки мало хто зважувався в той час загального страху, бо Москва нікому в Україні не прощала царської прикмети. Сам Максим Рильський говорив про Остапа Вишню: «Без гучних прожив він

декламацій, а в душі поезія цвіла! Друг людини, друг природи й праці, грізний ворог нечисті і зла» [14, с. 486].

Самогубство Хвильового Вишня пережив як жахливу катастрофу – три дні і ночі бився Вишня у своїй кімнаті, з вікон якої перехожі на вулиці чули крики і голосіння. Думали, він збожеволів. Ці риси лицарської самовідданої вдачі дещо промовляють і за природу гумору Вишні. Вишня умів бути нещадним і вмів убити сміхом. «Ворога треба бити», - писав він і цитував Гоголя: «Нас мішки боїться навіть той, хто вже нічого не боїться на світі». Але головним джерелом його гумору була любов до життя, насамперед -свідома любов до людини. Ніби виправдовуючись, що так багато кепкував за своє життя із своїх українських людей, Вишня пише в згаданому щоденнику: право сміятися «із своєї, рідної людини» дає любов. «Треба любити людину. Більш ніж самого себе». І лукаво додає: «Любити, між іншим, це дуже тяжка робота». Що ж його штовхало на цю «важку роботу» люблячого гумориста? Ось його відповідь: «Просто не любив я печальних лиць, бо любив сміятися. Не переносив я людського горя. Давило воно мене, плакати хотілося... Я народний слуга! Лакей? Ні, не присмикався! Вождь? Та Боже борони !.. Пошли мені, доле, сили, уміння, талану, чого хочеш, тільки щоб я хоч щонебудь зробив таке, щоб народ мій у своїм титанічнім труді, у своїх печалях, горестях, роздумах, ваганнях, щоб народ усміхнувся!., щоб хоч одна зморшка його трудового, задумливого лиця, щоб хоч одна зморшка ота розгладилася!» [15, с. 44]. Уся правда за найсуворішніми критиками поразок Остапа Вишні, але вона не пояснить страстей «блязня» і перемоги «усмішника» Розстріляного Відродження.

Загадка поразок і перемог Остапа Вишні (Павла Губенка) – це проблема спонтанного гумориста в пеклі, в умовах рабського суспільства і «тюрми народів». Адже за «усмішки» йому дали статтю за терор. І його, з цівкою револьвера при скроні, змушували робити «усмішки» над трупами мільйонів синів його народу, що впали жертвою московського терору. Вишня зумів здобути позицію інтелектуаліста, будучи одним із 17 дітей у бідній селянській родині в забутому Богом полтавському містечку Груні і до 32 років життя не маючи змоги здати екстерном іспити. Бути все життя безпартійним – у вік партійної всемогутності й тиранії, гумористом - у вік жахів,

кепкуном – у часи сліпого фанатизму, гуманістом – у вік масових організованих злочинів. Щоб, зрештою, стати «блазнем» з авторитетом, популярністю і моральною відповідальністю вождя, а з правами в'язня концтабору.

Серед українських письменників за кількістю проданих книг Остап Вишня посів друге місце після Шевченка. У 1921 р. він написав два твори, а у 1923-му їх було вже 270. Тоді ж видав дев'ять збірок, а через п'ять років – 27, зазначаючи, що для літературтреба перш за все – чесність, потім уже талант, здібність та інше. Тоді й буде література!

Твори Остапа Вишні друкували практично всі видання СРСР. Їх перекладали на російську та інші мови. На наше тверде переконання, серед російських та українських письменників-сатириків, після Гоголя і Салтикова-Щедріна, не було і досі немає рівних сатиричних талантів. Остап Вишня залишається неперевершеним.

Отже, наприкінці XIX ст. - поч. XX ст. в українській літературі досить стрімко розвивалося гумористично-сатиричне мистецтво, насамперед у творах Остапа Вишні, Микити Годованця, Олександра Ковінька. До цього жанру звертаються, також, здавалось би, «чисті» прозаїки й поети: Леся Українка, Олександр Олесь, Микола Вороний, Микола Чернявський, Михайло Коцюбинський, Архип Тесленко, Степан Васильченко, Осип Маковей, Лесь Мартович.

Багатющий творчий досвід світової сатири й гумористики переконливо засвідчує, що живучими, вічними стають лише ті твори, творці яких, окрім літературного таланту, уміють бачити, уміють помічати те, чого не бачать і не помічають інші. Остап Вишня володів цим даром – його іскрометний гумор дивився глибоко, далеко. У своїх дотепних і завжди розумних фейлетонах літератор-гуморист підніс важливі питання сучасного йому громадського і політичного життя, спрямовував вістря сміху проти організаторів і натхненників антирадянських походів і блоків.

Художньо-образна структура його реалістичного письма формувалася на основі трьох видів словесного мистецтва: літератури, публіцистики й усної народної поезії, і зокрема на багатих комічних ресурсах розмовної народної мови. Так виникла розмаїта художня палітра усмішок, які відзначаються доступністю, стислістю, ясністю,

внутрішнім динамізмом.

Цей талановитий письменник збагатив українську літературу такими жанрами, як гумореска, памфлет, фейлетон, увів новий жанр гумористичного оповідання – усмішку, а саме усмішку-жарт, усмішку-оповідання, усмішку-нарис. І у кожному творі ми бачимо творче «я» автора: його іронічну усмішку, влучність, дотепність, лаконізм. Всі вони мають струнку композицію, як правило, лаконічні, сюжет розвивається бурхливо, розповідна манера чергується з діалогом. Гуморист дає вдалі портретні характеристики своїх героїв, користується прийомами сну і персоніфікації. В ряді творів письменник дає блискучі зразки жартівливої іронії. Всі ці засоби підпорядковані глибшому розкриттю ідейного змісту творів. Вони були новаторськими, а тому мали і мають силу впливу на читача.

Внесок Остапа Вишні в розвиток української літератури вагомий, письменник був справжнім новатором, першим, хто прокладав шлях українській сатирі та гумору за нових умов, часто для цього жанру вкрай несприятливих, що й відбилося на життєвій і творчій долі майстра слова. Він – майстер іскрометного гумору, чародій сміху, який за особливостями природи свого рідкісного обдаровання тонко відчував комічне і вмів одягнути це комічне в поетичну форму, не загубивши жодного його складника.

Список використаних джерел та літератури:

1. Артемчук І. «Це було щось дуже приємне...» [зі спогадів про Остапа Вишню] / І. Артемчук // Вітчизна. – 2008. – №11.
2. Кирилюк В. «Я сміявся і плакав з любові»: Листи О. Вишні до Варвари Губенко // Літературна Україна. – 2004. – 4 берез.
3. Костюк Г. Остап Вишня // Урок української. – 2001. – №5.
4. Кручко М. Чудотворці українського сміху: Остап Вишня, Степан Олійник // Укр. мова та літ. – 2004. – №38, жовтень.
5. Остап Вишня: Нарис про творчість. – Київ : Вищ. шк., 1989. – 184 с.
6. Остап Вишня. Усмішки. – Київ : Дніпро, 2001. – 350 с.
7. Пересуньмо Т. Лексичні засоби гумору у творах Остапа Вишні // Укр. мова та літ. – 2005. – №15 квіт.
8. Пришва Б.І. Засоби гумору в творах Остапа Вишні /

Лінгвостилістичний аналіз. – Київ : Вищ. шк., 1977. – 118 с.

8. Семенюк Г. Великий правдолюб: до ювілею Остапа Вишні // Укр. мова та літ. в школі. – 2000. – №3.

9. Ткаченко Н.А. імена славетних. Остап Вишня. Життя і доля.: [Літературна вітальня] // Все для вчителя. – 2003. – №1

10. Усачова К. Сумний гуморист [Текст]: [Остап Вишня (Павло Губенко)] / К. Усачова // Церковна православна газета. 2009. – № 21.

11. Білоус Г. «Подай свій хліб - і скажу хто ти...»: [до 110-річчя Остапа Вишні] // Вітчизна. – 1999. – №11-12.

12. Чернов А. Двічі врятований від розстрілу: 120 років тому народився Остап Вишня (Павло Губенко) / А. Чернов // Голос України. – 2009. – №215.

13. Шуляр В. З вірою по тернистій стежині правди...: Матеріал до занять в 11 класі за творчістю Остапа Вишні//Укр. література. – 2000. – №6.

14. Яременко В., Федоренко Є. Українське слово. – Київ : Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст., 1994. – 703 с.

15. Дорошенко Т.С. Розстріляне відродження. – Х.: Торсінг плюс, 2010. – 512 с.

16. Вишня О. Автобіографія // Слово і час. – 1999. – №12.

17. Вишня О. «Ех і життя мотузяне! Терпи, козаче...»: Із родинного листування (1933 - 1943) [О. Вишні з В.О. Маслюченко] // Вітчизна. – 1989. – №12.

18. Воскрекасенко С. Веселе свято нашої літератури / Про творчість Остапа Вишні. – У кн. С. Воскрекасенко «Портрети зблизка». – Київ : Рад. письменник, 1977. 6. Гальченко В.Г. «Десятирічка» Остапа Вишні: рукопис із шухляди часів незалежності // Слово і час. – 2007. – №8.

19. Долина Н. «Вишневих» вам усмішок! [Текст]: [про творчість Остапа Вишні] / Н. Долина// Урядовий кур'єр. – 2009. – №211, 13 листопада.

20. Дузь І.М. Остап Вишня: Нарис про творчість. – Київ : Вищ. шк. – 1989. – 180 с.

21. Історія української літератури ХХ ст.: У 2 кн. Кн. 1: Перша половина ХХ ст. Підручник/ За ред. В.Г. Дончика. – Київ : Либідь,

1998. – 464 с.

22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://heroes.profi-forex.org/ua/gubenko-pavlo-mihajlovich-ostap-vishnja>

Гуменюк А.Ф.,
кандидат економічних наук, доцент
Цимбалюк Г.С.,
викладач
(м. Хмельницький)

ВИЩА ОСВІТА КРАЇН СВІТУ ТА УКРАЇНИ: ВІДМІННІ ТА СПІЛЬНІ РИСИ

У статті досліджено сучасний стан системи вищої освіти України, вказано на ступінь значущості вищої освіти для українського суспільства як національного соціального інституту незалежної держави. Розглянуто основні відмінні та спільні риси системи освіти зарубіжних країн та України, охарактеризовано позитивні особливості закордонного досвіду.

Ключові слова: вища освіта, освітній простір, система освіти, навчальний заклад, досвід, спільні риси, університет.

Вступ. Інтеграція України в світовий освітній простір передбачає вивчення зарубіжного досвіду і впровадження найбільш цінних здобутків у вітчизняну систему освіти. Особливо це питання є актуальним сьогодні, коли в системі вищої освіти відбуваються трансформаційні процеси. В цьому плані цікавим, на нашу думку, є досвід різних країн світу, оскільки в системі вищої освіти впродовж останніх десятиріч відбуваються суттєві інституційні перетворення, які варті уваги а також певні риси які можуть бути використанні в освітньому просторі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти функціонування вищої школи досліджувалися вітчизняними вченими: О. Зіноватна, Т. Олендр, О. Коваленко та інші. Водночас, в науковій

літературі існує низка різних точок зору про характер і наслідки трансформаційних процесів у вищих навчальних закладах.

Метою статті розглянути основні відмінні та спільні риси системи освіти зарубіжних країн та України, охарактеризувати позитивні особливості закордонного досвіду, що обумовить можливості використання прогресивних ідей у вітчизняному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Осередками трансформації системи освіти у європейський та світовий простір є вищі навчальні заклади. Розбудова національної системи освіти в умовах становлення України як самостійної незалежної держави з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя, історичних викликів ХХІ століття вимагає критичного осмислення досягнутого і зосередження зусиль та ресурсів на вирішенні найбільш гострих проблем, які стримують розвиток системи вищої освіти, не дають можливості забезпечити нову якість освіти, якої потребує сьогодення.

Розвиток сучасної вітчизняної вищої школи розпочався у 2005 році, коли Україна підписала Болонську декларацію і заявила про бажання працювати у європейському освітньому просторі. Щоб досягти європейських стандартів, українська освіта повинна здійснити конкретні кроки, передбачені Болонською декларацією: увести двоциклове навчання для одержання першого та другого академічного ступеня; запровадити у всіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах; забезпечити контроль якості освіти через організацію акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій; істотний розвиток мобільності студентів; орієнтація на кінцевий результат – забезпечення працевлаштування випускників; залучення на навчання в Європі більшої кількості студентів через забезпечення привабливості європейської системи вищої освіти; навчання впродовж життя; автономність вищих навчальних закладів і студентське самоврядування; забезпечення позитивного іміджу європейської системи вищої освіти та навчання докторантів як запровадження третього циклу підготовки [1, с.14].

З метою реалізації державної політики та стратегії просування освіти на міжнародний та європейський ринок освітніх і наукових

послуг в українській освіті ефективно використовуються внутрішні ресурси: – здійснюється договірний процес із зарубіжними партнерами для розширення та удосконалення правової бази міжнародного співробітництва; удосконалюється інформаційна, виставкова та рекламна діяльність за кордоном щодо можливостей вищих навчальних закладів України у сфері надання освітніх і наукових послуг; – використовуються можливості міжнародних благодійних організацій, фондів, програм і проектів, юридичних і фізичних спонсорів; – використовуються фахові та фінансові можливості випускників вищих навчальних закладів України, громадян інших країн, політиків, бізнесменів з метою створення їх асоціацій для співпраці з Україною. Останніми роками внесено важливі зміни до чинного законодавства стосовно вищої освіти, продовжується робота, спрямована на реалізацію державних програм, створено систему безперервної мовної освіти, з метою доступності якісної вищої освіти для кожного громадянина України ведеться пошук альтернативних моделей організації вищої освіти, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, реальних можливостей модернізації змісту освіти і організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя.

Українська вища освіта відрізняється від європейської освіти. Сьогодні вищі навчальні заклади України приймають до навчання до 70 відсотків випускників шкіл, тобто в 7 разів більше, ніж дозволяє нормальний розподіл інтелекту, тоді як в європейських країнах вищу освіту здатний здобути ледве один з десяти тих, хто вчився в школі. Сьогодні наш диплом не визнається в Європі, наші фахівці без додаткового перенавчання не можуть влаштуватися на роботу за фахом. Більше всього не влаштовує закордонних працедавців у підготовці наших фахівців – низька дієвість знань. За європейським стандартом дипломований фахівець відразу займає робоче місце і виконує свої посадові обов'язки. Диплом гарантує високий рівень підготовки. Якщо фахівець не буде підготовлений належним чином, імідж університету, який він закінчив, може бути втрачений, його рейтинг відразу знижується [2, ст.38].

В Китаї триває активний розвиток сучасної системи вищої

освіти, яка включає вищі навчальні заклади різних рівнів, а також установи відповідної інфраструктури. Навчання у державних вищих навчальних закладах у переважній більшості випадків безкоштовне. В Китаї розвивається мережа недержавних вищих навчальних закладів, які забезпечують якість підготовки на рівні кращих державних університетів. Недержавні заклади розглядаються насамперед як інституції, що мають частково вирішити проблему бюджетного фінансування розвитку вищої освіти. Навчання у приватних вищих навчальних закладах платне і включає як плату за надані освітні послуги, так і вартість проживання (оскільки більшість вказаних закладів – інтернатного типу). Ця плата може здійснюватися різними установами та підприємствами, у тому числі державними, які зацікавлені у залученні майбутніх випускників.

У вищих навчальних закладах Китаю немає єдиної навчальної програми, що пояснюється необхідністю врахування регіональних особливостей, а також рівня забезпеченості професорсько-викладацьким складом і навчальним обладнанням. Існують денна, заочна, вечірня й екстернатна форми навчання [3, с.75].

Діючи в Україні систему управління вищою освітою відрізняє високий рівень централізації. Діяльність усіх вищих навчальних закладів регламентована єдиними принципами, нормами, стандартами, програмами. Систему вищої освіти США характеризує великий ступінь децентралізації. По суті, кожен штат має власну систему вищої освіти, що відрізняється своїми особливостями.

Наступна відмінна риса функціонування систем вищої освіти України і США – це різні типи вищих навчальних закладів. Найпоширенішими вищими навчальними закладами США є університети, коледжі та спеціалізовані інститути. В українській системі вищої освіти традиційними вважаються денна, вечірня й заочна форми навчання у ВНЗ. Меншою популярністю користується екстернатна і нерозробленою ще залишається дистанційна форма навчання. Дистанційне навчання є найбільш затребуваною формою навчання у США, яке характеризується невисокою вартістю і в той же час доступністю та комфортністю освітнього середовища, професійною спрямованістю змісту навчальних предметів, з одного боку, та їх загальноосвітньою цінністю, з іншого, і т. д. На сьогодні у

вищій школі США також запроваджені й інші форми навчання – «університет без стін», «навчання на базі досвіду», кооперована освіта та ін. Навчання в «університеті без стін» будується на принципі участі студента в розробці власних навчальних програм і використанні різноманітних і, навіть, ексклюзивних засобів, форм і методів навчання як у навчальному закладі, так і за його межами [4, с.282]

Щодо джерел фінансування вищої освіти, то в усьому світі вони поділяються на державні та недержавні. За державного фінансування навчальні заклади розглядаються як організації, що обслуговують інтереси суспільства і держави (всю або більшу частину видатків на освіту несе держава), а при недержавному фінансуванні навчальні заклади є комерційними підприємствами, які надають послуги окремим особам (студентам), що використовують освіту з метою отримання додаткових доходів у майбутньому (фінансування здійснюється за рахунок студентів). Сьогодні в усьому світі форми фінансування державною системи закладів вищої освіти стають все більш різноманітними.

Попри значні переваги державного фінансування системи освіти, більшість країн світу визнають, що вища освіта стала однією з найдорожчих соціальних послуг і темпи витрат на освіту набагато перевищують темпи зростання державних доходів, тому сьогодні крім традиційних джерел фінансування освіти виділяються й альтернативні[5, с.60].

В Україні видатки на освіту як частка від ВВП є дуже високими, навіть порівняно із розвинутими країнами світу (вищий рівень видатків мають лише Норвегія та Швеція). Однак слід зважити на значну частку тіньової економіки (обсяг якої, за різними оцінками, може сягати 50 %), відповідно реальний обсяг українського ВВП може бути значно більшим, ніж офіційно розрахований і тоді реальна частка витрат на освіту може бути меншою.

Створення високоефективної і рентабельної освіти в Україні є, перш за все, вимогою сучасного часу і реальною потребою нашого суспільства. На сучасному етапі Україна досягла розширення доступу до отримання вищої освіти і досягнення рівня, відповідного світовим стандартам, що сприятиме найбільш повному задоволенню освітніх потреб наших громадян.

Висновки. При формуванні та реалізації державної політики у сфері вищої освіти України слід врахувати позитивні елементи зарубіжного досвіду, що сприятиме підвищенню якості освіти. Доцільним буде також посилення міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти, в тому числі на основі двосторонніх контактів та обміну досвідом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пшенична Л. В. Вища освіта в Україні: стан, причини стагнації, перспективи розвитку / Л. В. Пшенична // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки. - 2013. - Вип. 22. - С. 10-18.
2. Моїсєєва Ф.А., Усачов В.А. Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Ф.А. Моїсєєва, В.А. Усачов // Наука. Релігія. Суспільство. — 2014. — № 1. — С. 36-40.
3. Гала С. В. Функціонування системи вищої освіти Китаю: аналіз досвіду / С. В. Гала // Актуальні проблеми економіки. – 2017. – № 9. – С. 72–77.
4. Стойка О.Я. Вища освіта США та України: відмінні та спільні риси / О. Я. Стойка // Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. – Ужгород : Говерла, 2017. – Вип. 1 (40). – С. 280–283.
5. Дзюба С. Г. Зарубіжний та український досвід диверсифікації джерел фінансування системи освіти / С. Г. Дзюба, Н. В. Плотнікова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка. - 2017. - Вип. 17. - С. 53-66.

Дзера О.С.,
докторант
(м. Львів),

ЗАСОБИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

В процесі реформування системи державного управління в Україні особливе місце посідає вдосконалення державної служби, у тому числі її проходження. Як інструмент реалізації завдань і функцій держави, державна служба України за сучасних умов залишається значною мірою неадаптованою до умов політичної та економічної багатоманітності [1, с.63]. Окремі аспекти функціонування механізму регулювання проходження державної служби в Україні знаходять свій прояв у застосуванні уповноваженими суб'єктами певних правових засобів.

Дослідженню окремих видів правових засобів регулювання проходження державної служби в Україні присвячували увагу у своїх дослідженнях В.Д. Бакуменко, Н.О. Бондарчук, Л.М. Гогіна, В.В. Кравченко, Р.А. Наumenко, О.В. Серов, Т.А. Соколова, Г.І. Тодосова, Л.Г. Штика та інші. Однак єдиного комплексного дослідження визначеної проблематики так проведено і не було, ця проблема залишається актуальною і сьогодні.

Відзначимо, що у науково-правових колах називають чималу кількість правових засобів регулювання відповідної сфери суспільних відносин: заборони, дозволи, зобов'язання, заохочення, рекомендації, покарання, стимули, обмеження тощо. Не ставлячи за мету висвітлити всі можливі правові засоби, увагу акцентуємо лише на тих, що знаходять свій прояв у механізмі правового регулювання інституту проходження державної служби в Україні.

Підкреслимо, що в межах здійснення правового регулювання проходження державної служби в Україні застосовуються такі правові засоби: заборони, обмеження, покарання, заохочення та стимули.

Загальні вимоги щодо всіх категорій працівників визначено у Кодексі законів про працю України (далі - КЗпП України) [2]. Однак специфіка правовідносин у сфері проходження державної служби

полягає в тому, що, окрім норм трудового права, ця сфера суспільного життя врегульована також нормами права адміністративного, які встановлюють додаткові вимоги, обмеження та заборони в межах цього інституту.

Так, окремі науковці заборону визначають як юридичну необхідність утримуватись від певної поведінки [3, с.219]. З точки зору регулювання інституту державної служби найбільш яскраво знаходять свій прояв встановлені заборони на нормативно-правовому рівні.

Зокрема, в п. 7 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу» встановлено, що державна служба здійснюється з дотриманням такого принципу, як забезпечення рівного доступу до державної служби, що передбачає заборону всіх форм і проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження [4]. Тобто у наведеній нормі мова йде про те, що на рівні законодавства про державну службу закріплено такі правові засоби регулювання цієї сфери суспільного життя, як обмеження.

Зазначимо, що обмеження в праві, або ж правові обмеження, науковці визначають як правове стримування протиправного діяння, що створює умови для реалізації, охорони й захисту інтересів конфронтуючої сторони та суспільства [5, с. 288].

Юридичні обмеження визначають також як встановлені законом винятки з правового статусу особи через наявність певних обставин. Вони стосуються свободи й інтересів особи, однак завжди мають превентивний характер, тобто убезпечують від можливих негативних наслідків як суб'єктів, відносно яких діють обмеження, так й інших осіб [6, с. 99]. При цьому серед ознак правових обмежень окреслюються такі: вони викликані несприятливими умовами для здійснення власних інтересів суб'єктів права або спрямовані на їх стримування, на реалізацію, охорону й захист інтересів протилежної сторони або суспільства; містять вказівки про зменшення обсягу можливостей, свободи суб'єкта права (за допомогою заборон, обов'язків, покарань); спрямовані на негативні мотиви поведінки; розраховані на зниження негативної активності; мають на меті охорону та захист суспільних відносин [5, с. 289].

Під час здійснення правового регулювання проходження державної служби суттєве значення мають приписи ст. 19 Закону України «Про державну службу», яка деталізує право громадян на вступ до державної служби. Зокрема, відповідно до ч. 1 наведеної норми право на державну службу мають повнолітні громадяни України [4]. При цьому правовий зміст громадянства України, підстави та порядок його набуття та припинення, повноваження органів державної влади, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України, порядок оскарження рішень з питань громадянства, дій чи бездіяльності органів державної влади, їхніх посадових і службових осіб визначено у Законі України «Про громадянство України», згідно зі ст. 1 якого громадянин України - це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України [7].

Що стосується набуття громадянином повноліття як необхідної передумови реалізації ним права на державну службу, то за чинним національним законодавством України воно настає з моменту досягнення ним вісімнадцяти років [8]. У цьому контексті акцентуємо увагу на тому, що законодавство про державну службу визначає саме настання повноліття, а не повної цивільної дієздатності громадянина як передумову набуття ним права на державну службу. Зокрема, повну цивільну дієздатність фізична особа може набути й до досягнення нею повноліття в порядку емансипації неповнолітньої особи.

Отже, однією з головних умов, що висувається до особи, яка претендує на вступ до державної служби, є наявність в неї правового статусу громадянина України та досягнення нею повноліття.

До громадян, які претендують на вступ до державної служби, висуваються також вимоги щодо їхньої освіти. Як випливає з аналізу ч. 1 ст. 19 Закону України «Про державну службу», вищенаведені вимоги напряму залежать від категорії посади, на зайняття якої претендує громадянин. Так, посади державної служби в державних органах поділяються на категорії залежно від порядку призначення, характеру й обсягу повноважень і необхідних для їх виконання кваліфікації та професійної компетентності державних службовців. Зокрема, встановлюються такі категорії посад державної служби: 1)

категорія «А» (вищий корпус державної служби) - посади Державного секретаря Кабінету Міністрів України та його заступників, державних секретарів міністерств; керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, та їх заступників; керівників апаратів Конституційного Суду України, Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів та їх заступників; голів місцевих державних адміністрацій; керівників державної служби в інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України; 2) категорія «Б» - посади керівників структурних підрозділів Секретаріату Кабінету Міністрів України та їх заступників; керівників структурних підрозділів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та інших державних органів, їх заступників, керівників територіальних органів цих державних органів та їх структурних підрозділів, їх заступників; заступників голів місцевих державних адміністрацій; керівників апаратів апеляційних та місцевих судів, керівників структурних підрозділів апаратів судів, їх заступників; заступників керівників державної служби в інших державних органах, юрисдикція яких поширюється на всю територію України; 3) категорія «В» - інші посади державної служби, не віднесені до категорій «А» та «Б» [4].

Для зайняття посад державних службовців категорії «А» та «Б» особі повинно бути присвоєно ступінь вищої освіти магістра. Особи, які претендують на зайняття посади державного службовця категорії «В», повинні мати рівень вищої освіти бакалавра або молодшого бакалавра [4].

Отже, необхідною передумовою реалізації громадянином права на державну службу й подальшого його вступу на таку службу в залежності від категорії посади державного службовця, на яку він претендує, є те, що йому має бути присвоєний відповідний ступінь вищої освіти - молодшого бакалавра, бакалавра, магістра.

У цьому контексті зазначимо, що 28 серпня 2018 року набрали чинності зміни до Закону України «Про державну службу», які передбачені Законом України від 3 липня 2018 року № 2475-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» [9], а саме: ст. 19 доповнена новою частиною

такого змісту: « На посаду державної служби категорії «А» або «Б» не може вступити особа, яка має заборгованість зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання»; ст. 25 доповнена таким положенням: «Особа, яка бажає взяти участь у конкурсі на зайняття вакантної посади державної служби категорії «А» або «Б», також подає до конкурсної комісії заяву про відсутність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання».

У ст. 20 Закону «Про державну службу» закріплено, що вимогами до осіб, які претендують на вступ на державну службу, є вимоги до їхньої професійної компетентності, які складаються із загальних та спеціальних вимог. Особа, яка претендує на зайняття посади державної служби, повинна відповідати таким загальним вимогам: 1) для посад категорії «А» - загальний стаж роботи не менше семи років; досвід роботи на посадах державної служби категорій «А» чи «Б» або на посадах не нижче керівників структурних підрозділів в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах у відповідній сфері не менш як три роки; вільне володіння державною мовою, володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи; 2) для посад категорії «Б» у державному органі, юрисдикція якого поширюється на всю територію України, та його апараті - досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше двох років, вільне володіння державною мовою; 3) для посад категорії «Б» у державному органі, юрисдикція якого поширюється на територію однієї або кількох областей, міста Києва або Севастополя, та його апараті - досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше двох років, вільне володіння державною мовою; 4) для посад категорії «Б» в

іншому державному органі, крім тих, що зазначені у пунктах 2 і 3 цієї частини, - досвід роботи на посадах державної служби категорій «Б» чи «В» або досвід служби в органах місцевого самоврядування, або досвід роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше одного року, вільне володіння державною мовою; 5) для посад категорії «В» - наявність вищої освіти ступеня молодшого бакалавра або бакалавра, вільне володіння державною мовою.

Зазначеним Законом передбачена і можливість встановлення спеціальних вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В». Такі вимоги визначаються суб'єктом призначення з урахуванням вимог спеціальних законів, що регулюють діяльність відповідного державного органу, в порядку, затвердженому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби. Особи, які претендують на зайняття посад державної служби категорії «А», мають відповідати типовим вимогам (включаючи спеціальні), затвердженим Кабінетом Міністрів України [4].

Таким чином, специфіка відносин прийняття на державну службу обумовлена тим, що спеціальним законодавством встановлюється система підвищених вимог до характеристик, якими має володіти особа, що прагне вступити на державну службу. При цьому окремої статті, яка б передбачала умови вступу особи на державну службу, немає, однак вони логічно впливають із цілої низки правових норм. Так, спираючись на зміст статей 1, 7, 19 Закону «Про державну службу», можемо дійти висновку про те, що для формування між особою, яка має намір вступити на державну службу, та державним органом як роботодавцем відносин, що опосередковують процес прийняття на державну службу, особі повинні бути притаманні такі ознаки: - дієздатність; - відповідність вимогам щодо вікового цензу; - наявність українського громадянства; - володіння відповідним рівнем освіти та професійної підготовки; - відсутність судимості; - непадіння під заборону, встановлену Законом України «Про очищення влади» [4].

Такий перелік вимог до потенційних державних службовців є цілком виправданим, оскільки його дотримання особою виступає

первинною мінімальною гарантією того, що вона належним чином виконуватиме свої професійні обов'язки. Ці вимоги, що знаходять свій прояв у встановлених до осіб, які претендують на вступ до державної служби, обмежень, пов'язані з недопущенням до вступу на таку службу осіб, які за своїми якостями (розумовими, фізичними, правовим статусом тощо) не можуть повноцінно виконувати свої службові обов'язки, чим можуть завдати шкоди державі та суспільству в цілому.

Окрім вищенаведеного, задля здійснення правового регулювання інституту проходження державної служби можуть бути застосовані такі правові засоби, як покарання. Покарання науковці розглядають і як різновид обмежень [5, с. 287], і як передусім форму та міру відповідальності, у застосуванні якої знаходять своє втілення й задоволення інтереси законності [10, с. 217]. Звичайно, можна говорити, що покарання пов'язане із застосуванням до особи певних обмежень. Разом із тим зазначене положення вказує не на приналежність покарання до обмежень, а на їх взаємозв'язок і взаємообумовленість.

З огляду ж на законодавчі положення й правову природу юридичної відповідальності покарання, на нашу думку, слід розглядати саме як самостійний засіб правового регулювання інституту проходження державної служби. У юридичній енциклопедичній літературі юридичну відповідальність визначають через категорію «обмеження», що полягає в застосуванні до винної особи певних позбавлень.

Нормами трудового права, зокрема, КЗпП України, встановлені такі основні види відповідальності працівників, як матеріальна та дисциплінарна відповідальність. При цьому ст. 147 цього акту встановлює такі стягнення, як догана та звільнення, що застосовуються до працівників у межах притягнення їх до дисциплінарної відповідальності [2].

Законодавство про державну службу, що здебільшого в своєму складі містить норми адміністративного права, поширює наведений вище перелік стягнень. Зокрема, відповідно до ст. 66 Закону України «Про державну службу» до державних службовців застосовується один із таких видів дисциплінарного стягнення: зауваження, догана,

попередження про неповну службову відповідність, звільнення з посади державної служби [4].

Отже, у цьому разі співвідношення норм трудового й адміністративного права під час здійснення правового регулювання інституту проходження державної служби шляхом реалізації такого засобу як покарання буде знаходити свій прояв у тому, що норми адміністративного права будуть доповнювати норми трудового.

Разом з тим, на рівні норм адміністративного права встановлюються й інші, окрім наведених вище, види юридичної відповідальності державних службовців. Так, відповідно до ст. 3 закону України «Про запобігання корупції» дія цього нормативно-правового акту поширюється, зокрема, на державних службовців. При цьому аналіз ст. 65 зазначеного закону свідчить, що державні службовці за вчинення ними корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку [11]. У контексті вищенаведеного зазначимо, що в розглянутих випадках мова йде про такий вид юридичної відповідальності, як ретроспективна, або негативна, відповідальність.

Водночас до суб'єктів правовідносин у механізмі правового регулювання інституту проходження державної служби можуть бути застосовані й правові засоби позитивної відповідальності. Позитивна відповідальність, як визначають науковці, - це міра вимогливості до себе та інших, глибоке розуміння інтересів держави та суспільства й активне виконання свого обов'язку [12, с. 125].

Позитивна відповідальність - це обов'язок суб'єкта, що регулюється правом, відповісти своїми діями за належне виконання своїх обов'язків. Вона стимулює правомірну, соціально активну поведінку громадян і відіграє організаційну та виховно-мобілізаційну роль у досягненні цілей держави та права. Для неї характерні добровільне й ініціативне виконання обов'язків, самодисципліна, висока правова свідомість [13, с.19].

Свій кінцевий прояв позитивна юридична відповідальність, у тому числі під час здійснення правового регулювання проходження державної служби, знаходить у застосуванні до особи такого пра-

вового засобу, як заохочення. Так, згідно зі ст. 146 КЗпП України, за особливі трудові заслуги працівники представляються у вищі органи до заохочення, до нагородження орденами, медалями, почесними грамотами, нагрудними значками й до присвоєння почесних звань і звання кращого працівника за даною професією [2].

У той же час закон України «Про державну службу» більш детально регламентує застосування заохочень до державних службовців. Зокрема, згідно зі ст. 53 цього акту за бездоганну й ефективну державну службу, за особливі заслуги до державних службовців застосовують такі види заохочень: оголошення подяки; нагородження грамотою, почесною грамотою, іншими відомчими відзнаками державного органу; дострокове присвоєння рангу в порядку, визначеному законом; представлення до нагородження урядовими відзнаками та відзначення урядовою нагородою (вітальний лист, подяка, почесна грамота); представлення до відзначення державними нагородами [4].

Поряд з цим, окремі аспекти застосування заохочень до державних службовців можуть бути визначені на рівні спеціального законодавства, що регулює правовідносини в цій сфері. Наприклад, особливості застосування державних нагород України для відзначення громадян за особисті заслуги перед Україною визначено на рівні Закону України «Про державні нагороди України» від 16 березня 2000 року, відповідно до ст. 1 якого державні нагороди України є вищою формою відзначення громадян за видатні заслуги в розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною. При цьому державними нагородами є звання «Герой України», орден, медаль, відзнака «Іменна вогнепальна зброя», почесне звання України, Державна премія України, президентська відзнака [14].

У цьому контексті варто вказати на те, що правове регулювання застосування таких правових засобів, як заохочення у вигляді державних нагород України, до державних службовців здійснюється на рівні норм адміністративного права. Тут мова йде про те, що особливості застосування державних нагород визначаються у

відповідних указах Президента України, які є адміністративними актами.

У вигляді стимулів як правових засобів регулювання інституту проходження державної служби може бути встановлено преміювання праці. Так, відповідно до п. 3 ст. 50 Закону України «Про державну службу», за результатами роботи та щорічного оцінювання службової діяльності державним службовцям можуть встановлюватися премії. До премій державного службовця належать: премія за результатами щорічного оцінювання службової діяльності; місячна або квартальна премія відповідно до особистого внеску державного службовця в загальний результат роботи державного органу [4].

Постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2016 р. № 289 було затверджено Положення «Про застосування стимулюючих виплат державним службовцям», згідно з яким керівники державної служби в державному органі в межах економії фонду оплати праці мають право встановлювати державним службовцям додаткові стимулюючі виплати. До додаткових стимулюючих виплат державним службовцям належать надбавки: за інтенсивність праці; за виконання особливо важливої роботи [15].

До окремої категорії суб'єктів правовідносин у механізмі правового регулювання інституту проходження державної служби можуть бути застосовані такі правові засоби, як імунітети. З цього приводу А. Ю. Кожевников зазначає, що імунітет - це законодавчо врегульований елемент правового статусу чітко визначеного нормами міжнародного права, конституцією й іншими національними законами кола суб'єктів, який виступає гарантією, що покликана забезпечити недоторканність і невідповідальність особи (чи більший обсяг, рівень недоторканності і непритягнення до відповідальності в порівнянні з іншими особами) і виступає важливим правостимулюючим засобом, завдяки якому забезпечується безперешкодне й ефективне здійснення певними суб'єктами своїх професійних прав та обов'язків, усувається будь-яка можливість для необґрунтованого посягання на них з боку правоохоронних органів [16, с. 34-35].

При цьому деякі автори підкреслюють, що імунітет - це так зване збірне поняття, яке «включає в себе власне імунітети, особливі права, пільги, переваги, привілеї, які визначаються в міжнародному

праві як винятки із загальних правил юрисдикції» [17, с. 138; 18, с. 80]. Наприклад, імунітети застосовуються в процесі правового регулювання проходження державної служби дипломатичними працівниками. Правові засади та порядок організації діяльності дипломатичної служби України як складової частини державної служби, а також особливості правового статусу працівників дипломатичної служби України встановлені Законом України «Про дипломатичну службу» від 20 вересня 2001 р., згідно зі ст. 1 якого дипломатичний працівник - це державний службовець, який виконує дипломатичні або консульські функції в Україні чи за кордоном та має відповідний дипломатичний ранг. Працівники дипломатичної служби в період довготермінового відрядження користуються привілеями та імунітетами, встановленими для працівників дипломатичної служби відповідно до норм міжнародного права [19].

Відповідні норми закріплено у Віденській конвенції про дипломатичні зносини від 24 квітня 1963 р. Згідно з положеннями документа дипломатичний агент користується імунітетом від кримінальної юрисдикції держави перебування. Він користується також імунітетом від цивільної й адміністративної юрисдикції, крім випадків: речових позовів, які стосуються приватного нерухомого майна, що знаходиться на території держави перебування, якщо тільки він не володіє ним від імені акредитуючої держави для цілей представництва; позовів, що стосуються спадкування, стосовно яких дипломатичний агент виступає в якості виконавця заповіту, опікун над спадковим майном, спадкоємця або відказоодержувача як приватна особа, а не від імені акредитуючої держави; позовів, що відносяться до будь-якої професійної або комерційної діяльності, здійснюваної дипломатичним агентом в державі перебування за межами своїх офіційних функцій [20].

Таким чином, аналіз вищенаведених позицій дав змогу дійти наступних висновків. Під правовими засобами регулювання проходження державної служби в Україні слід розуміти сукупність правових явищ, дія яких обумовлена співвідношенням норм трудового і адміністративного права, ґрунтується на таких правових нормах, спрямована на впорядкування суспільних відносин, що виникають, знаходять свій розвиток і видозміну, припиняються в зв'язку з

проходженням громадянами державної служби.

У межах здійснення правового регулювання проходження державної служби в Україні застосовуються, зокрема, такі правові засоби: заборони, обмеження, покарання, заохочення, стимули. Наведений перелік правових засобів регулювання проходження державної служби є основним і не претендує на завершеність та може бути в результаті проведення додаткових наукових досліджень доповнений іншими засобами.

Список використаних джерел та літератури:

1.Єремійчук О. Нормативно-процедурний аспект проходження державної служби як предмет наукового дослідження. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. Вип. 1. С. 62-70.

2.Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-УІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.

3.Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. ; за ред. В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 317 с.

4.Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

5.Скакун О.Ф. Теорія держави і права. Енциклопедичний курс : підручник. Вид. 2-е, перероб. і допов. Харків : Еспада, 2009. 752 с.

6.Літвінова І.Ф. Гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 229 с.

7.Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст.65.

8.Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

9.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання : Закон України від 3 липня 2018 року № 2475-VІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 272.

10.Савченко А.В. Порівняльний аналіз кримінального

законодавства України та фе-дерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.

11.Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-УП. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

12.Венедиктов В.С. Теоретичні проблеми юридичної відповідальності у трудовому колективі : навч. посіб. Харків : Консум, 1996. 203 с.

13.Рыбаков В.А. Позитивная юридическая ответственность (воспитательные аспекты) : лекция. Рязань : РВШ МВД СССР, 1988. 42 с.

14.Про державні нагороди України : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1549-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 21. Ст. 162.

15.Про затвердження Положення про застосування стимулюючих виплат державним службовцям : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квіт. 2016 р. № 289. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 70 (13 квітня).

16.Кожевников А. Ю. Конституційно-правове регулювання імунитетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2009. 220 с.

17.Агаев Ф. А. Иммуниеты в Российском уголовном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1997. 200 с.

18.Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : дис. . канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 221 с.

19.Про дипломатичну службу : Закон України від 20 вересня 2001 р. № 2728-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 5. Ст. 29.

20.Віденська Конвенція про консульські зносини від 24 квітня 1963 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_047.

О. Дацюк, протоієрей,
кандидат богослов'я
(м. Хмельницький)

«ІСНУВАННЯ БОГА» РІЧАРДА СВІНБЕРНА ТА ІНДУКТИВНЕ ДОВЕДЕННЯ БОЖОГО БУТТЯ

За словами відомого українського філософа Андрія Баумейстера, останні десятиліття у рамках аналітичної філософії, філософська теологія переживає відродження. В американських, англійських та німецьких університетах вона завжди була і залишається університетською дисципліною. Так, у Мюнхені викладається католицька і євангелічна теологія, в Мюнстері також є цілий факультет теології, а у 1834 році в університеті кн. Володимира (теперішній Київський університет ім. Тараса Шевченка) також вивчалася і православна і католицька теологія (тоді там навчалося та викладало багато студентів і професорів поляків). Як не дивно, теологію в Європі вивчають світські люди – це світська університетська дисципліна, яка має деякі відмінності від курсів духовних навчальних закладів [1].

Факт відродження теології як академічної дисципліни підтверджують новітні видання, наприклад «Оксфордське керівництво з філософської теології» (2013), «Нове природне богослов'я» (*Teologia naturalis*) Вільяма Крейга і Джеймса Морленда (2014), «Існування Бога» Річарда Свінборна (2015) та ін. Короткий аналіз індуктивного доведення існування Бога Річардом Свінборном у його *Teologia naturalis* і складає предмет цієї статті.

Р. Свінборн – заслужений професор філософії християнства Оксфордського університету, православний християнин, наш сучасник (нар. 26 грудня 1934 року). У своїй ґрунтовній праці він будує принципово нову модель теології «*Teologia naturalis*», виходячи з досягнень сучасної науки і аналітичної філософії релігії.

Багато дослідників працю «Існування Бога» вважають основною книгою Свінборна, до написання якої він йшов довгі роки, маючи інтерес до теології та філософського обґрунтування буття Бога зі студентських років (диплом з теології він тримав в Оксфорді у 1960

році), а з 1972 року присвятивши філософії релігії увесь свій академічний інтерес. Так, перша редакція «Існування Бога» побачила світ ще у 1979 році.

У цій книзі, яка принесла Свінборну найбільшу популярність, автор поставив перед собою задачу заново викласти основи «*Teologia naturalis*», приводячи аргументи, починаючи від загальних характеристик світу і завершуючи доведенням існування Бога. Підсумком апології Свінборна стає книга «Воскресіння Христове», де автор науково доводить тілесне воскресіння Спасителя.

Свінборн, як було зазначено вище, ставить своєю метою індуктивно довести високу ймовірність існування Бога. Критично оглядаючи різні аргументи, він формулює власний варіант теодицеї (лат. *theodicea* — релігійно-філософське вчення, що узгоджує існування Бога як творця і правителя світу поряд з існуванням темних сторін буття та узгоджує наявність зла й несправедливості з ідеєю мудрості, благості та всемогутності Бога. Термін введений Вільгельмом Ляйбніцем 1710 року.). Фактично ми маємо тут справу з ретельною продуманою програмою *Teologia naturalis*.

Книга дуже насичена змістом та філософськими термінами, там тісно словам та простору думці. Текст Свінборна вимагає повільного і вдумливого читання. Над деякими фразами ми мусимо довго розмірковувати, неодноразово повертатися і переречити їх знову і знову, щоб досягнути їх остаточну суть.

Свої доводи Свінборн починає з того, що думка про існування Бога є логічно допустимою навіть для атеїста, якщо лише він здібний до дискусії (не індоктринований – за виразом О. Арестовича). Взагалі, атеїзм більше є ідеологією, ніж переконанням, тому що спілкування теїстів з атеїстами завжди проходить дуже емоційно, при чому атеїсти чомусь мають своєю метою або переконати віруючих у протилежному, або називають їх «мракобісами» і майже хтять віддати інквізиції як безнадійних та шкідливих злочинців. [3].

Отже, якщо ми логічно допускаємо думку про існування Бога, це впливає на усі інші сфери, позиції і вибір у житті, такі як: ціннісні, етичні, світоглядні та інші, бо з'являється інший фундамент.

Важливим у праці Свінборна є те, що він пропонує одразу вести дискусію на класичних основах визначення раціонального

мислення, таких як наявність у ньому загальних принципів, системи та когерентності (або, простіше - відсутності протиріччя). Останнє особливо важливо. Якщо бути уважним, то ми помічатимемо чимало протиріч у багатьох твердженнях, наприклад лише у нашому народі слова «Пасха» і «карма» можливо зустріти у контексті одного речення: «Якщо не святкувати Пасхи, зіпсується карма» [3].

Розглядаючи ймовірність гіпотези теїзму у її співвідношенні з новими даними досвіду і з фоновим знанням, Свінборн задається важливим питанням: чи є справедливим, що ймовірність істинності гіпотези теїзму при цьому співвідношенні буде вищою. У рамках свого методу, він звертається до теореми Байєрса (одна з теорем елементарної теорії вірогідностей), яка дозволяє визначити ступінь вірогідності тієї чи іншої події на основі інших, пов'язаних з нею подій. Так, вірогідність гіпотези залежить від її простоти, а також від того, наскільки вона погоджується з фоновими даними, які, у свою чергу, є таким знанням про предмети, яке ми сприймаємо на віру, бо вони не вимагають доказів та додаткових пояснень.

Тому при оцінці загального явища, такого як фізичне існування всесвіту, Свінборн, розглядаючи впорядкованість законів природи, оцінює їх вірогідність з урахуванням того, що існує фізичний всесвіт. Ключовою детермінантою теїзму тут є простота і цей фактор, за думкою вченого, є визначальним у всіх випадках. Розвиваючи далі натуральну теологію, Свінборн підносить від факту існування впорядкованого всесвіту до гіпотези теїзму, тобто до твердження до «Бог існує». Він задається важливим питанням: чи є існування фізичного всесвіту простим фактом, чи воно піддається обґрунтуванню? І хоч є фізичні пояснення того, чи іншого феномену, повстає питання про те, чи є пояснення цього пояснення і т. д., тобто ми маємо потребу знайти першопричину. Так, пояснення в рамках теїзму – завжди особистісне, бо воно пояснює феномени на основі дії особистості.

Через логічні експерименти, використовуючи поняття можливих світів, Свінборн розглядає різні атрибути цієї особистості і показує, які властивості мають бути притаманними їй з необхідністю, і які наслідки це тягне за собою. За думкою автора книги, гіпотеза теїзму постулює не лише найпростішу відправну точку особистісного

пояснення (простішу за теорію кількох богів, чи бога з обмеженими можливостями), але й найпростішу відправну точку пояснення властивостей фізичного всесвіту. [4; ст. 39].

Послідовно розглядаючи еволюцію всесвіту, починаючи з «Великого вибуху» і закінчуючи виникненням *Homo sapiens*, Свінборн показує, що виникнення раціональних агентів, які володіють свободою волі, напряду витікає з поняття всемогутньої, всесильної, всезнаючої і всеблагої особистості. («Людськими свободними агентами» (*humanly free agents*), Свінборн називає одушевленні субстанції з моральним знанням і обмеженою свободою волею, силами та знаннями) [2]. Спочатку Свінборн стверджує, що існує висока вірогідність того, що особистість, яка має певні властивості (Бог) створює тілесних істот людського типу... Далі автор намагається довести, що, якщо Бог не існує, то неможливо, щоб всесвіт був налаштований на створення тілесної людини. Однак смисл людського тіла, за думкою автора, полягає у тому, що для людини воно є засобом пізнання і реалізації цілей. Сутність людини полягає також у її усвідомленому бутті: у переконаннях, думках, бажаннях і (за допомогою вільного вибору) у досягненні цілей. Свінборн стверджує, що малоімовірно, у випадку неіснування Бога, що людське тіло дасть початок свідомості людини.

Далі він розглядає проблему свободи волі і пов'язаний з нею комплекс питань. Свінборн підкреслює, що можливість свободного вибору несе разом із собою велике зло, але існує межа страждань, на які Бог наражає розумні істоти (за виключенням їхнього вільного вибору). Таким чином, автор книги змушений звернутися до найскладнішої проблеми, яка виникає перед апологетами християнства, – це проблеми зла. Усе зло, яке існує у світі, Свінборн розділяє на моральне (тобто, те, яке виникає у наслідок вільного вибору людини, а також у наслідок необачності) і природне (інші прояви зла, такі, як порочні пристрасті, невиліковні хвороби, стихійні лиха, тощо). Якщо Бог існує, це означає, що Бог дозволив існувати і цим проявам зла. Свінборн розглядає тут не лише страждання людей, але й страждання тварин, припускаючи, що чим вище організація тварин, тим більше вони підвладні стражданням.

Розвиваючи далі свій варіант теодицеї, Свінборн приводить

відомий приклад, який ще у 1979 році приводив Уільям Роу: оленя, яке гине у пожежі. Це приклад був запропонований Роу у якості ілюстрації безглузлого зла. [5; ст. 335–341.]. Питання полягає у наступному: чи існує благо, яке перевищувало б страждання безвинної істоти та робило б їх осмисленими? Свінборн пропонує свій варіант відповіді на це запитання. За думкою автора, по-перше, наявність у світі зла дозволяє проявитися таким благам як відвага, стійкість, співстраждання, тощо; по-друге, загибель оленяті містить у собі когнітивну цінність, адже вона дозволяє іншим особам отримувати знання про те, як і чим можна викликати і подолати зло – знання, яке вони повинні мати для того, щоб у них був повноцінний вибір у здійсненні добра, або зла. І нарешті, Свінборн підкреслює, що лише Бог як Творець усього, що існує, має такі права, якими ми не можемо володіти по відношенню до інших людей: дозволити страждати когось заради його ж блага, або блага іншого може лише той, хто виконує батьківські функції.

Вище вже було сказано про те, що гіпотеза теїзму розглядається Свінборном у її співвідношенні з фоновими даними та даними досвіду. В заключній частині книги автор звертається до таких специфічних свідчень, як данні релігійного досвіду. Він розглядає поняття чуда і визначає його, як «виникнення такої події, яка неможлива при дії даних законів природи» [4; ст. 44]. Правда, закони природи не виключають наявність деяких інцидентів, а це означає, що тут неможна застосовувати поняття «порушення» законів природи. У такому випадку є високою ймовірність, що даний інцидент є безпричинною подією типу, який не повторюється, або він має причину, і ця причина знаходиться поза межами системи природних законів, отже ця подія являє собою не справжнє порушення природних законів. Тут Свінборн припускає, що чудо може бути відповіддю Бога на молитви людей, або час від часу, Бог може відзначати Своєю печаткою діяння, або проповідь тих, чи інших людей, показуючи таким чином, що це є діяння Божі.

Тож, повертаючись до поняття релігійного досвіду, слід відзначити, що Свінборн відокремлює наступну його ключову характеристику: досвід робить релігійним те, яким способом суб'єкт його отримує. Автор виділяє п'ять видів релігійного досвіду,

розрізняючи при цьому суспільне і приватне сприйняття цього досвіду. Перші два види релігійного досвіду відносяться до суспільного сприйняття, а три останніх – до приватного. По-перше, це досвід, який здається суб'єкту досвідом присутності Бога під час сприйняття звичайного нерелігійного об'єкта (наприклад хтось, дивлячись на зіркове небо, може зненацька усвідомити його, як Боже творіння). По-друге, це досвід, який люди отримують, сприймаючи незвичайні, але доступні сприйняттю інших людей об'єкти (наприклад, це досвід тих, хто були свідками явлення воскреслого Христа). До третього виду релігійного досвіду Свінборн відносить ті випадки, коли суб'єкт в індивідуальному порядку отримує той, чи інший чуттєвий досвід, який можна описати звичайними словами (наприклад, він бачив сон, у якому ангел щось сповістив йому). До четвертого виду релігійного досвіду відноситься той випадок, коли суб'єкт в індивідуальному порядку отримує чуттєвий досвід, який неможливо описати звичайними словами (містичний досвід). П'ятий, і останній, вид релігійного досвіду складається у тому, що суб'єкт, отримуючи його, не отримує ніякого чуттєвого досвіду взагалі. Суб'єкту здається, що він усвідомлює Божу присутність.

З поняттям релігійного досвіду пов'язаний важливий принцип – принцип довіри. Свінборн вважає, що одним з принципів раціональності є те, що якщо суб'єкту здається, що щось існує, то є вірогідність того, що воно насправді таки існує. Звичайно, Свінборн вводить ряд обмежень щодо принципу довіри, у тому рахунку відсутність наркотичної залежності, або психічного захворювання у суб'єкта релігійного досвіду. Таким чином, він приходить до думки про те, що релігійний досвід має значну доказову силу і суттєво підвищує вірогідність існування Бога, і це залежить від сформованого ним принципу довіри, згідно з яким сприйняття мають прийматися як такі у випадку відсутності підґрунтя для сумнівів.

Одною з основних тез Свінборна є твердження про те, що є велика вірогідність того, що у світі, де живуть люди і тварини, закони природи можуть бути такими, що у будь-якому випадку вони приведуть людей до релігійного досвіду. Але, якщо Бог існує, то існує і велика вірогідність того, що вони матимуть цей досвід, або через те, що Бог встановив такі закони, які народжують релігійний досвід, або

через те, що Бог його викликає напряду. Тож, відповідно до закладеної у людину здібності реагувати на існування речей, у неї з великою ймовірністю виникає переконання, що Бог таки існує. [4; ст. 45] .

Звісно, робота над текстом книги Свінборна є кропіткою. Це залежить, зокрема, і від труднощів перекладу, і від уживаної автором специфічної термінології. Так, ряд термінів неможливо перекласти адекватно. За твердженням перекладача, «ряд визначень не мають аналогів в російській (українській) мовах, так, наприклад, вираз «ultimate brute fact» - кінцевий грубий факт, означає той факт, що не має подальшого пояснення» [2]. Отже, праці Свінборна, як і всі праці з аналітичної філософії, вимагають повільного читання із застосуванням допоміжної літератури, але їх цінність для нас є очевидною, адже автор, застосовуючи раціональну аргументацію, ясно і достовірно доводить існування Бога, що є, можливо, найважливішим питанням, яке будь-коли хвилювало людство.

Висновки автора є для нас дуже важливими і тому, що він обґрунтовує можливість, за допомогою розуму, ясно і достовірно прийти до істини існування Бога, усупереч скептицизму Канта, Юма та інших філософів.

Вивчаючи твори Свінборна, ми відкриваємо широкий простір для співіснування віри в Бога і теоретичної філософії. Свінборн стверджує не аби яку спорідненість між релігійною і науковою теоріями всесвіту, що є важливим як для віруючих вчених, так і для широкого кола мислячих людей взагалі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баумейстер А. Філософська теологія 1/5.
<https://www.youtube.com/watch?v=FDJTotfq5L8>
2. Кедрова М. О. Свінборн Р. Існування Бога. Вступ.
<https://azbyka.ru/otechnik/ bogoslovie/sushestvovanie-boga/#note6>
3. Свінборн з Олексієм Арестовичем. <https://www.youtube.com/watch?v=qs9FPCGqWXc>
4. *Сунинберн Р.* Есть ли Бог? М., 2001
5. Rowe W. The Problem of Evil and Some Varieties of Atheism // American Philosophical Quarterly, 1979, vol. 16, p. 335–341.

К. Івахова,
кандидат мистецтвознавства
(м. Хмельницький)

ДУХОВНО-ЛІТУРГІЙНІ ТВОРИ КОМПОЗИТОРІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Висвітлюються образно-тематичні особливості сакральної вокально-хорової музики композиторів Хмельниччини з опорою на українські національні духовно-релігійні традиції.

Ключові слова: Релігія, Бог, літургія, молитва, Хмельниччина, духовна вокально-хорова музика, композитори.

Релігія є формою суспільної свідомості, що формує соціальні норми, відповідно до яких в значній мірі будувалася система суспільних відносин. В сучасній музиці ХХІ ст. активізувалась композиторська творчість у межах духовної тематики. Звернення до Бога була характерною особливістю культової вокально-хорової творчості композиторів Хмельниччини. Сучасне завдання церковно-співочого репертуару полягало в тому, щоб: з одного боку, привернути людей до християнської віри Божої; а з іншого – засобами музичної діяльності виховати одночасно у співаків і слухачів гармонійне сприйняття вищого духовного світу, усвідомлення мети людського життя, його цінності. Власне духовна вокально-хорова музика – це яскраво виразна духовна позиція і сповідь душі. Набожні пісні з їх світлим життєрадісним колоритом, лагідними інтонаціями та щирістю утверджували психологічну рівновагу, вселяли соціальний оптимізм людини.

Зазначимо, що духовна музика або літургійна музика – це вокальні або вокально-інструментальні (інколи інструментальні) твори на канонічні, релігійні за змістом тексти або сюжети, призначені до виконання під час богослужінь. Відродження духовно-літургійного співу постало одним із найважливіших способів відродження не тільки релігійної, але й загальнонаціональної духовної культури, оскільки це мистецтво є унікальним соціально-психологічним фактором за духовною проникливістю впливу на

емоції, свідомість і підсвідомість людини. За висловом відомого українського композитора О.Скрипника: «Своєю музикою автор змушує слухача зануритись у безкінечність простору, відчуті багатовимірність психологічних нюансів, задуматися над позачасовими філософськими аспектами відношення Людини до Світу». Проте відомо, що чимало жанрів духовної музики трансформувалися у світські, зберігши релігійне спрямування. Важливо, що характерною особливістю значної кількості літургійних вокально-хорових творів було двоголосся, що створювала сприятливі можливості для залучення до співу широкого загалу людей.

Ініціатор введення співу у християнських храмах Іоанн Золотоустий відзначав, що «...ніщо так не підносить душу, ніщо так не окрилює її, не віддаляє від землі, не звільняє від тілесних оков, не спрямовує у філософії, як узгоджена мелодія і керований ритмом божественний спів...». Відомо, що серед найбільш відомих авторів духовної музики були – Й.Бах («Страсті за Матвієм», «Висока меса»), В.Моцарт (Реквієм, меса до-мінор), Дж. Верді (Реквієм, «Чотири духовні п'єси»), С.Рахманінов («Всенощна», «Літургія Іоана Златоуста») та інші. Класичні зразки української духовної музики створили М.Березовський, Д.Бортнянський, А.Ведель (духовні концерти), С.Воробкевич, М.Леонтович (Літургія св. Івана Златоустого), частини «Всенощної»), К.Стеценко та інші. Твір М.Лисенка «Боже великий, єдиний» став духовним гімном українців всього світу. До духовної музики звертались сучасні композитори: Л.Дичко, Є.Станкович, М.Скорик, В.Степурко, В.Камінський, Г.Гаврилець, О.Козаренко, В.Сильвестров та ін. Духовний піснеспів, його біблійний текст впливав на естетичні почуття й художні смаки, створював піднесений емоційний стан людей і виступав також символом, образом, знаком душевного стану, наповненого вірою, надією, любов'ю – ставав важливим чинником морально-етичного, естетичного, патріотичного та релігійного виховання.

Наслідуючи великих представників української вокально-хорової культури, композитори Хмельниччини у своїй творчості значне місце відводили хоровим творам духовно-літургійного змісту. Хорова палітра тембрів допомагала передати стан вселюдського каяття й піднесеної молитви. Композитори створювали твори, у яких

традиційно усталений літургійний зміст набирав звучання саме завдяки креативному прочитанню і заглибленню в семантику як автентичних церковних, так і авторських духовно-релігійних текстів. Їхня духовна вокально-хорова музика стала яскраво вираженою духовною позицією і сповіддю душі.

Цезарій Зюлковський – один з перших подільських композиторів, який звернувся до духовної вокально-хорової тематики, що довгі роки була під суворою атеїстичною забороною в СРСР. Він багато працював у сфері духовної пісні, бо вона близька йому християнськими ідеалами, темами, образами. У його творах на духовну тематику відчувався світогляд глибоко віруючої особи: митець, заглиблений у філософію буття. Звернення Ц.Зюлковського до жанру культової пісні було цілком закономірним в аспекті його особистісних рис та специфічних відносин з оточуючим середовищем. Митець був вихований в сім'ї, в якій плекалась побожність, і з роками його віра в Бога та християнські чесноти не втрачалися. Одним із проявів його релігійності стало керівництво хором церкви св. Покрови УАПЦ у Волочиську, що в значній мірі спонукало до створення просвітлених культових образів Бога. «Позбавившись атеїстичного дурману, – говорить Цезар Юліанович, – ми повинні по-новому осмислювати своє життя на засадах відродження справжніх національних духовних витоків – мови, віри, релігії, традиції... Адже все залежить від нашого національного самоусвідомлення, від нашої духовності і культури. Ми ще багато чого не тільки не розуміємо, але й інколи руйнуємо ті паростки національного культурного й духовно-релігійного відродження своїм скептичним, байдужим ставленням до захисту християнських морально-етичних цінностей, збереження витоків прадавньої батьківської культури. Божі заповіді відкриті для всіх, тільки не кожний їх чує. А той, хто чує, дуже часто переоцінює себе, думаючи, що він сам вибудовує свій життєвий шлях, а не Бог його веде... Тому наша духовна пісня має сприяти формуванню справжньої християнської свідомості кожної людини».

Композитор Ц.Зюлковський написав оригінальні, здебільшого пісні-молитви, як на канонічні, так і на світські літературні тексти. За жанрово-стильовим і образно-тематичним характером літургійні твори Ц.Зюлковського відповідають високим зразкам громадянської

соціально-психологічної лірики, сповненої високих громадянських почуттів жити радісно і щасливо в незалежній Україні. При цьому композитор виявляв здатність до глибокого проникнення у словесну основу твору з досягненням певної рівноправності між словом і музикою. Різні за формою, музичним складом, мелодикою, тональним планом, розгалуженою музичною морфологією та гармонічною будовою, їх об'єднував високий професіоналізм музичного мислення автора. Власне, значна частина вокально-хорових творів Ц.Зюлковського об'єднана єдиною потужною художньою ідеєю, в основу якої покладено образ Божественного начала, якому поклонялися споконвіків наші предки. Бог є головним героєм низки літургичних артефактів знаного подільського композитора.

Щира хорова пісня-сповідь Ц.Зюлковського на вірші Л.Панченко «Молитва за Україну» (Помірно, до мінор, 3/4) виражає благання, високі соціально-психологічні почуття – помисли, надії та мрії українського народу про щасливе життя в незалежній Україні.

Боже милосердний, Боже наш єдиний!

В розпачі і смутку мати – Україна.

Блаже наш великий, ти ж бо дав народу

Пісню солов'їну й калинову вроду.

Під святим покровом ми давно прозріли,

У Христовім храмі свічку запалили.

Каємося, грішні, за гірку провину, –

Захисти, Всевишній, Матір – Україну.

З великим патріотичним пістетом турботи за долю України композитор звертається композитор до Всевишнього в пісні-молитві «Мій Боже» (Помірно, мі мінор, 4/4) на вірші В.Коцюбинської-Мельник:

Мій Боже, єдина надія моя,

Єдиний мій Боже, сльозами молю,

Мій світе безмежний, коханий,

Душею Тобі уповаю,

До Тебе одного звертаюся я,

Любов'ю омий Україну мою,

До Тебе, Отець всеосяжний.

Дай долі квітучої краю!

У хоровій молитві Ц.Зюлковського на вірші Н.Нагорянської «Боже, Україну збережи» емоційна наснаженість кожної інтонації викликає особливий духовний стан, що дозволяє відчутти земну Божу

благодать:

*Розцвіла калина в рідній Україні, Боже мій єдиний, збережи Вкраїну,
З вирію вернулись знову журавлі Дітям, внукам н нашим збережи її.
І радіє серце тій весняній зміні, Дай щасливу долю рідній Батьківщині
Кращого немає краю на землі. Сотвори наш Боже рай на цій землі.*

Рідкісним духовно-релігійним твором, пронизаним високим індивідуалізованим патріотичним соціально-психологічним змістом, стала пісня-молитва Ц.Зюлковського на вірші А.Матвійчука «Помолюсь до тебе піснею» (ре мінор, 4/4, урочисто):

*Помолюсь до Тебе піснею, Отче наш на небесі!
Не зрадливим тихим голосом, тільки так почуєш Ти,
Заспіваю ніби колосом, проросту із темноти.*

*Не злякаюсь долі грізної і прошу я не щедрот,
Помолюсь до тебе піснею за нужденний мій народ.
Дай йому своєї милості і душевного добра,
Щоб звільнився він від сірості і холопського тавра.*

*Помолюсь до тебе піснею, зглянься і не одвернись,
Щоб над матір'ю Вітчизною темні хмари розійшлись,
Щоб не зраджені їудами і не куплені ніким,
Не лишились ми забутими перед поглядом Твоїм.*

Тематика «обожнення» у вокально-хоровій творчості подільських композиторів спрямована на виховання й утвердження таких принципів життя, яким належить вирішальна роль у виборі життєдайних стратегічних рішень. Так, розуміючи міжконфесійні протиріччя у християнському світі, а також проблему єднання християнського світу, Ц.Зюлковський використав текст, записаний К.Кушнір у с.Чернява Волочиського району і написав пісню-звернення «З'єднаємось, брати-християни» (ре мінор, 6/8, емоційно):

<i>Одне світить сонце над нами</i>	<i>Бо церце Його полум'яне</i>
<i>І спільна в усіх нас мета, –</i>	<i>До єдності кличе всіх нас.</i>
<i>З'єднаємось, брати-християни»</i>	<i>З'єднаємось, брати-християни»,</i>
<i>Во ім'я Ісуса Христа.</i>	<i>З'єднатися нам уже час.</i>

На ряду з католицькими месами в XVI-XVIII самостійним духовним жанром в творчості ряду композиторів країн Східної

Європи стала літургія І.Златоустого. В ознаменування 1025-ліття хрещення Київської Руси-України композитор М.Балема написав музику до «Божественної літургії Іоанна Златоустого». «Духовна пісня – говорить М.Балема, – як молитва, як сповідь, як гімн, що створені душею і виражають найзаповітніші духовні помисли у вічній потребі очищення від скверни і отримання благословення і надії та вищої благодаті від Всевишнього розуму».

Своїм духовним, соціально-психологічним і художньо-мистецьким значенням «Божественна літургія...» М.Балеми співзвучна духовним артефактам, створених всесвітньо відомими композиторами М.Березовським, Д.Бортнянським та А.Веделем, а також з творчістю К.Стеценка, М.Леонтовича, О.Кошиця, П.Козицького, Я.Яциневича та однойменним творам сучасних українських композиторів Є.Станковича (2003), М.Скорика (2005), що творили в рамках особливостей національного стилю.

«Божественна літургія...» М.Балеми для соліста, хору і оркестру набула особливого значення у втіленні оригінального україномовного художньо-мистецького формату в традиційно-канонічне християнсько-православне богослужіння. Особливого інтонаційному колориту супроводу проповідей надають засоби музичної мови: зміна тональностей, динамічна витонченість, темпоритмічна розміреність, ефективне застосування як хоральності, так і почерговості виконання окремих фрагментів чоловічими чи жіночими партіями голосів тощо.

Твір включає 11 молитовних проповідей – «ектеній», музична розробка кожної з яких має «свою» оригінальну музично-драматургічну концепцію, як типові, так і своєрідні для богослужбової служби засоби музичної виразовості:

Божественна літургія завершується «Молитвою за Україну»:

*Боже Великий, Боже Всесильний! Ми, грішні діти Твої, у покорі
сердець наших приходимо до Тебе і схиляємо голови наші.*

*Отче! Прости провини наші та провини батьків, дідів і
прадідів наших. Прийми нині благаємо Тебе, щирі молитви і подяку
нашу за безмежне милосердя Твоє до нас. Вислухай наші молитви і
прийми благання сердець наших.*

Благослови нашу Батьківщину Україну, долю та щастя їй дай.

Премилосердний Господи, усім, хто вдається до Тебе з

благанням, ласку свою подай. Благаємо Тебе, Боже, за братів і сестер наших, за вдовиць та сиріт, за клік і немічних, і за тих, хто Твого милосердя та допомоги потребують.

Боже, з'єднай нас усіх в єдину велику Христову сім'ю щоб усі люди, як брати, славили величне ім'я Твоє завжди і нині, і повсякчас, і на віки віків.

Амінь!

«Божественна літургія Іоанна Златоустого» М.Балеми була проведена в м.Хмельницькому за участі патріарха УПЦ Філарета, який високо оцінив цей прекрасний канонічно-літургійний твір. Тому створений М.Балемою оригінальний високопрофесійний твір для соліста, хору і оркестру став вагомим внеском композитора до духовно-музичної спадщини в українського народу.

Релігійні пісні подільські композитори створювали на духовно-патріотичну та ліричну тематику. При цьому з розумінням ставилися до релігійного виховання підростаючого покоління, як чинника формування його національного самоусвідомлення. Наприклад, літургійним гармонічно-мелодичним характером, напружено змінного динамізму наповнена акапельна дитяча триголосна пісня-молитва М.Балеми на сл. С.Рачинця «Благослови» (Andante, 4/4, соль мінор):

<i>Благослови народ,</i>	<i>Цей день розкрилений, новий,</i>
<i>Що міг здобути волю свою втішну,</i>	<i>Що вже щебече солов'їно,</i>
<i>В житті не раз, можливо, грішний,</i>	<i>Мою стражденну Україну,</i>
<i>Але спокутує свій гріх.</i>	<i>Прошу, Господь, благослови.</i>

Високим соціально-психологічним пафосом божественності наповнені духовні патріотичні кантати М.Балеми «Молюсь за тебе, Україно» (вірші В.Мазура), «Благослови, Боже» (вірші Б.Грищука), унікальна палітра тембрів яких допомагає передати стан вселюдського каяття й піднесеної молитви.

Вагомий творчий доробок літургійної вокально-хорової музики належить нашій землячці, композитору Ірині Алексійчук, Ірина Борисівна в повній мірі використовує свій композиторський Божий дар на створення артефактів канонічного характеру.

Не вдаючись до конкретизованого аналізу талановитих духовних вокально-хорових творів І.Алексійчук, підкреслимо їх соціально-психологічну значимість у її авторському репертуарі:

Кантата «Сад божественных песней...» на вірші Г.Сковороди для мішаного хору а'cappella (1991р.); Хоровий диптих «Давидові псалми» на біблійні тексти для мішаного хору а'cappella (2000р.); Псалом № 142 «Мій голос до Господа» для жіночого хору а'cappella (2002р.); Псалом №100 «Уся земле, покличуйте Господу!» для чоловічого хору а'cappella (2002р.); Вокальний цикл «Глина Господня» на вірші О.Степаненко для сопрано у супроводі фортепіано (2002р.); «Подих часу» для мішаного хору а'cappella на тексти з «Упанішад» (2002р.); «Молитва Господня» («Отче наш...») для мішаного хору а'cappella (2003р.); «Вечірня молитва» («Царю Небесний...») молитовне зітхання для жіночого хору а'cappella та вітряних дзвонів (2007р.); «Потойбічні ігри» містерія-діяство в двох частинах для жіночого хору а'cappella, електронного запису, варгану, діджеріду та ударних на вірші Олени Степаненко (2008р.); «Коляда» обробка української народної пісні для мішаного хору а'cappella (2009р.). Цікаво звучать «Слава Отцю і Сину...» для жіночого хору а'cappella (2010р.); «Свят, свят, свят Господь Саваоф» для мішаного хору а'cappella (2010р.); «Свят, свят, свят Господь Саваоф» для жіночого хору а'cappella (2011р.); «Всецирий Миколаю» кантата-фантазія на теми українських народних колядок, кантів та псалмів для жіночого хору а'cappella та ударних в трьох частинах (2012р.);

А ще І.Алексійчук належить велика кількість обробок фольклорних народно-святкових пісень паралітургійного характеру, зокрема: п'ять обробок українських народних пісень «Веснянки» для жіночого хору а'cappella (2012р.). Вона автор трьох автентичних обробок балканських народних пісень «Царевчева ліра» зі збірки Властимира Павловича (Царевца) для мішаного хору а'cappella (2004р.), «Листи із мушлі» трьох хорових фантазій для жіночого хору а'cappella на вірші Олени Степаненко (2005р.).

Низку творів літургійного характеру написав композитор Іван Гринькевич. З його ініціативи у Віньківцях створено і зареєстровано громаду Свято-Воскресінської церкви, а при ній повноцінний церковний хор. Чотириголосим звучанням наповнена його пісня на сл. В.Гутника «Христос воскрес» (Moderato, мі мінор, 2/4):

*Очистимось душою, провітлієм,
Небесна мудрість наш освятить шлях.*

*Стрічаємо Великдень і радієм,
Що нам воскресне віра у серцях.*

Оновлене звучання отримала традиційна канонічна віншувальна молитва «Многая літа» в обробці І.Гринькевича для чотириголосного хору. Композитор застосував широку гармонічну теситуру в першій і другій частинах і згущену акордику голосів у третій, динамічну зміну тональностей (Ля мажор, ля мінор Соль мажор) зі зміною метричної схеми (4/4, 2/4).

У псалмі «Неопалима купина» І.Гринькевич оспівує Пречисту Богородицю Матінку Марію (мі мінор, 3/4):

Ти сяєш зерно доброти, Благословенна будь «Неопалима купино».

*Пречиста Матінко Маріє. У світі горя, мук і сліз
Його топтали вороги, Хай проросте твоє зерно.*

Лишали вірних без надії. Благословенна будь «Неопалима купино».

Пісню-реквієм «Не плачте за померлими» написав для чотириголосного хору І.Гринькевич на сл. В.Мазура (Andante, до мінор, 2/4):

*Не плачте, не плачте, не плачте за померлими, молитесь,
Щоб їхні душі жили у раю.
Згадавши їх смиренно поклоніться
Змахнувши із щокли сльозу свою.*

*Їм так потрібне ваше благочестя,
До бога, слово, слово й праведність життя.
Вони бажають нам людського щастя
Й затишку в колі рідного буття.*

І.Гринькевич, як і М.Балема, провідний майстер відродження великих паралітургійних полотен традиційних народних свят і святково-обрядових дійств («Різдвяний Вертеп», «Купала на Йвана», «Подільське весілля» тощо).

Крім музично-педагогічної роботи в Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І.Огієнка композитор Зиновій Яропуд керує церковним хором. Він переклав для однорідного хору українську народну пісню в обробці М.Леонтовича «Пісня Пресвятої

Богородиці в Бар граді» (помірно, 2/4):

О преоспівана Мати. (2)

О Мати, Мати благодаті. (2)

Пресповнена, пре сповнена благодаті,

Пречиста Діва-Мати, помилуй нас.

З.Яропуд також переклав для однорідного хору українську народну думу «Ой зійшла зоря» в обробці М.Леонтовича (повільно, 4/4):

Ой зійшла зоря вечорова,

Ой вишла, вийшла Божая

Матір

Над Почасвом стала.

Та й на хресті Вона стала.

Над Почасвом...

Кулі вертала, турків вбивала,

Виступало турецьке військо

Монастир врятувала.

Як та чорна хмара.

«Молитвою» на сл. С.Рачинця звертається до Бога композитор М.Люшня (мі мінор, 4/4):

Хмари по небу пливуть дощові,

Гаснуть конвалії тихо в траві,

Душу проймає тяжіння земнее...

Боже, єдиний, помилуй мене.

Отже, композитори Хмельниччини вносять помітний вклад у відродження духовно-релігійного життя і формування традиційних витоків релігійної культури українського народу.

Івашкова М. Ю.,

учениця 10-В класу

Науковий керівник: Велиган Н. І.,

вчитель української мови та літератури

(м. Хмельницький)

ОСТАП ВИШНЯ – УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК І ТВОРЕЦЬ НОВОГО ЖАНРУ – «УСМІШОК»

Не можна не погодитись із тим, що українська нація сформувалась завдяки автентичній культурі, українській мові,

народним звичаям та традиціям, релігійним поглядам та переконанням, а також мистецьким надбанням українських творців. Мистецтво є загальним поняттям, що включає діяльність людей зі створення літературних, художніх, архітектурних, образотворчих, фотографічних, музичних та інших творів. Усі вони об'єднані однією метою – забезпечувати духовні потреби людей, підвищувати рівень освіченості, створювати емоційне задоволення від процесу пізнання світу, формувати уявлення про ціннісні ідеали, передавати та збагачувати досвід минулих поколінь. Важливе місце у цьому посідає творчість українських письменників і поетів, серед яких слід відмітити майстра гумористичних оповідань та шаржів Остапа Вишню. Його твори вражають своєю широю надією на відродження та самоствердження української нації. Життя українського селянства, його біди і кривди, мудрість, самоіронію та гумор, перекося українізації – все це автор висвітлював у своїх збірках. Остап Вишня виступив новатором у жанрі гумористичного портрета. Він створив іронічні «мистецькі силуети» О. Довженка, В. Василька, Леся Курбаса, Г. Юри, Ю. Шумського та ін. Пробуючи себе у драматургії, письменник переробляє класичні твори [1].

Актуальність теми. Сам письменник ввів назву нового жанру – «усмішки», як різновиду фейлетону та гуморески. Пізніше він писав: «Хоч «фейлетон» уже й завоював у нас повне право на життя, та, на мою думку, слово «усмішка» нашіше від «фейлетону». Автор «Вишневих усмішок» освоює і далі розвиває традиції вітчизняної та світової сатиричної літератури й народної творчості. Передусім традиції класиків (Гоголя і Шевченка, Щедрина і Франка, Мартовича і Чехова) [2].

Мета дослідження. Дослідити творчість відомого гумориста першої половини ХХ століття, зачинателя новітньої української сатирично-гумористичної літератури Остапа Вишні та проаналізувати вплив його творів на формування загальнонародських цінностей та особистих якостей (патріотизм, відповідальність, співчутливість, любов до природи).

Остап Вишня – видатний український радянський письменник, широко знаний у нашій країні та за рубежом – ввійшов у радянську літературу як високоталановитий майстер сатири і гумору. Митець

самобутній і неповторний, він формувався й зростав на ґрунті народного життя.

Народився Остап Вишня (Павло Михайлович Губенко) 12 листопада 1889 року біля містечка Грунь (х. Чечва) Зіньківського повіту на Полтавщині (нині Охтирський район Сумської області), в багатодітній сім'ї селянина. Вчився спочатку в місцевій початковій, у двокласній школі в містечку Зіньків, потім у Київській військово-фельдшерській школі. Після її закінчення (у 1907 р.) Павло Губенко перебував на військовій службі, пізніше працював у київській лікарні Південно-Західної залізниці. Та юний Губенко не мав наміру присвятити себе медицині. Відбуваючи години в лікарні, він старанно працював над самоосвітою, склав екстерном екзамен за гімназію, дедалі більше захоплювався літературою. У 1917 році вступив до Київського університету, хоч незабаром, не скінчивши вузу, повністю віддається журналістській і літературній роботі.

Перший друкований твір молодого літератора – «Демократичні реформи Денікіна (Фейлетон. Матеріалом для конституції бути не може)» – з'явився за підписом «П. Груньський» у кам'янець-подільській газеті «Народна воля» 2 листопада 1919 року. А вже з квітня 1921 року в молодого письменника, працівника республіканської газети «Вісті ВУЦВК», розпочався період активної творчості і систематичних виступів у партійній і радянській пресі. 22 липня 1921 року в газеті «Селянська правда» під фейлетоном «Чудака, їй-богу!» вперше з'явився псевдонім «Остап Вишня», що з часом утвердився як літературне ім'я видатного майстра української сатири і гумору.

Становлення таланту письменника-гумориста відбувалося під впливом багатьох факторів. Дитинство його минуло на чарівній Полтавщині, де особливо відчувалися любов і шана до славетних земляків І. П. Котляревського і М. В. Гоголя. Майбутній письменник змалку пізнавав премудрості селянського побуту, запам'ятовував яскраві типи людей праці, вбирав у себе їхню дзвінку, мудру та барвисту мову, багату на перлини народного гумору. А вже робота в пресі стала своєрідним продовженням, на вищому рівні, цієї щоденної школа життя, що її сумлінний і спостережливий літератор проходив воістину із зразковою невтомністю.

1923 року відбувся книжковий дебют Остапа Вишні – вийшли збірки «Марк Твен – Остап Вишня. Сільськогосподарська пропаганда» (Б-ка «Книгоспілки». Серія гумору і сатири. № 1) і «Остап Вишня. Діли небесні» (Б-ка «Книгоспілки». Серія гумору і сатири. № 4). До першої з них увійшло сатиричне оповідання Марка Твена «Як я був редактором сільськогосподарської газети» і гуморески Остапа Вишні «Агрономова з Публієм Козоцапським полеміка», «Весняна кампанія» та «Про колективізацію». Брат Остапі Вишні – К.М. Губенко – у своїх спогадах подає про це такі свідчення: «Десь у двадцятих роках приїхала до нас з Харкова в Грунь найстарша з сестер Катерина і привезла мені подарунок від брата – з теплим написом дві його книжечки: «Діли небесні» та «Сільськогосподарська пропаганда», про яку, до речі, ніде не згадується...» [3, с. 15]. До збірки ж «Діли небесні» увійшли широко відомі твори письменника, що не раз передруковувалися в його виданнях.

У 20-ті – на початку 30-х років одна за одною виходять збірки усмішок Остапа Вишні – «Вишневі усмішки (сільські)», «Реп'яшки» (1924), «Вишневі усмішки кримські» (1925), «Лицем до села» (1926), «Вишневі усмішки кооперативні» (1927), «Вишневі усмішки закордонні» (1930) та інші. З'явилося підсумкове на той час «Зібрання усмішок у чотирьох томах» (1928 і 1930 рр.), твори гумориста витримують численні перевидання, виходять у перекладах російською та іншими мовами Радянського Союзу. Як свідчить у своїх спогадах «Остап Вишня» Ф. Маківчук, уже «1928 рік Вишня зустрів, будучи автором 23 книг фейлетонів, гуморесок, нарисів, що витримали 42 видання за чотири роки. Сім з них вийшло двома виданнями, шість – чотирма, чотири – п'ятьма, а одна збірка антирелігійних фейлетонів «Діли небесні» – витримала аж шість видань. Загальний тираж цих книжок досяг шестизначного числа – 400 000 примірників. На той час це була майже фантастична цифра» [3, с. 199].

Остап Вишня разом із своїми побратимами – працівниками сатирично-гумористичного жанру в українській літературі, – назовемо тут В. Еллана (Блакитного), С. В. Пилипенка, В. М. Чечвянського, П. Й. Капельгородського, Юрія Вухналя (І.Д. Ковтуна), Костя Котка, В.М. Ярошенка, М.П. Годованця – віддається плідній і невтомній творчій роботі. Він висміював всілякі пережитки і пристрасно,

переконано підтримував паростки нового в праці, побуті, культурі, в духовному бутті радянських людей.

У 1944 році розпочався другий період активної творчої і громадської діяльності Остапа Вишні. Як відомо, перед цим у його роботі була вимушена перерва, викликана несправедливими, допущеними в умовах порушення ленінських принципів законності, звинуваченнями на його адресу. Знаменувала повернення письменника до літературної праці усмішка «Зенітка», опублікована в газеті «Радянська Україна» 26 лютого 1944 року. «Зенітка» обійшла всі фронти, часто читалась по радіо, викликаючи, як того й прагнув автор, теплу усмішку в бійців і трудівників тилу, додаючи їм віри в неодмінну перемогу над фашизмом. Остап Вишня видає нові збірки гуморесок і фейлетонів – «Самостійна дірка» (1945), «Зенітка» (1947), «Весна-красна» (1949), «Вишневі усмішки» (1950), «Мудрість колгоспна» (1952), «А народ воювати не хоче» (1953), «Великі ростіть» (1955), «Нещасне кохання», «Твори в двох тамах» (1956) та інші. Він також працює над перекладами творів російської та світової класики – М. Гоголя, А. Чехова, О. Сухово-Кобиліна, Марка Твена, О. Генрі, Б. Нушича, Я. Гашека. Яна Неруди, російських радянських письменників В. Маяковського, В. Овечкіна, В. Карбовської, О. Іонова та інших.

Талановитий і широкопопулярний у народі письменник, Остап Вишня провадив і велику громадську роботу. Досить згадати в цьому зв'язку хоча б деякі промовисті факти. Ще в 1922 році він разом з Блакитним бере участь у редагуванні перших двох номерів журналу «Червоний перець», а з 1927 року, коли поновився вихід цього журналу, стає одним з активних його організаторів і членів редколегії, а потім і редактором. Активною була і його робота в літературних об'єднаннях «Плуг» і «Гарт», пізніше – в Оргкомітеті Спілки радянських письменників України та Всесоюзному Оргкомітеті, що здійснювали підготовку до створення республіканської і всесоюзної письменницьких організацій і проведення перших республіканського та всесоюзного з'їздів радянських письменників.

Після Великої Вітчизняної війни Остап Вишня входить до редколегії журналу «Перець» і стає активним його працівником. Він був також членом правління Спілки радянських письменників України

та інших громадських організацій республіки, багато працював як добрий, чуйний порадник і вихователь молодих гумористів. Письменник був постійно в гущі народного життя, виявляв глибоку увагу до нових подій, явищ, процесів у місті та на селі, про що свідчить і його участь у Декаді української літератури та мистецтва в Москві у 1951 році, і поїздки в міста і села нашої та інших республік, зокрема, до Харкова, в райони Київщини, на «Запоріжбуд», в західноукраїнські області тощо, і зустрічі та знайомство з передовиками виробництва, і численні виступи перед робітниками, колгоспниками, інтелігенцією, студентською молоддю, що завжди проходили з величезним успіхом.

До останніх днів життя (помер Остап Вишня 28 вересня 1956 року) віддавав він талант і натхнення всенародній справі – боротьбі за торжество ленінських, комуністичних ідеалів.

З перших років становлення української літератури Остап Вишня в лавах тих, хто всю свою художню творчість і громадську діяльність пов'язав із найважливішими соціальними завданнями і турботами Радянської влади. Старе дожовтневе, з одвічною темрявою та забобонністю село, говорив письменник своїми творами, відходить у небуття, і йому на зміну постає – в муках, зіткненнях антагоністичних сил – село нове, з гуманними принципами людської дружби, спільності, соціалістичного колективізму. В своїх гуморесках письменник майстерно відтворював динаміку цих соціально-побутових, політичних, психологічних змін. Звідси – й один з улюблених способів контрастного зіставлення села старого й нового, безнастанне нагадування (звісно, мовою художніх образів) про те, з чим необхідно якнайскоріше розпрощатися, назавжди й остаточно. Він піддає висміюванню такі одвічні риси та звички в характері селянина, як недовіра до нового в господарюванні, в побуті, в культурі, певна вайлуватість, безініціативність, і на противагу цьому зі щирою теплотою зображує селянина-господаря, громадського діяча, активного трудівника.

Один із блискучих прикладів сатирико-іронічного висміювання старого, відсталого – змальований письменником образ Митра Хведоровича в усмішці «Земля обробтки потребує». Риси цього повільного в ділі і в слові, забобонного і байдужого до всього

селянина майстерно висвітлюються і в колоритних діалогах, і в іронічних репліках оповідача, і в дотепній портретній характеристиці. «— Митре Хведоровичу! – веде довірливу розмову оповідач з цим героєм. – Що воно за таке отут посіяно? Здрастуйте!

— Здрастуйте! Оце? Оце так што, мабуть, чи не вівсюг поншов! Густо взяв! Сіяли овес, а воно не вийшло – завівсюжило.

— А ото?

— То не інаше, как мишій! Бачите, просто вам під щітку дерьоть!...»

Скільки ж Митрові Хведоровичу років? – запитує оповідач. Не визначити: може, двадцять, а може, шістдесят сім... Невизначний тип відсталого, чи й не одвічно «темного» селянина. Це підкреслюється кожною влучною деталлю, кожним образним штрихом до його портрета: «Неопредельонний!» Коли розтулить губи, здається, ніби він ухопив шість білих-білісіньких квасолин (зуби). Очі? Очі там! Десь за густим лісом, зеленувато-каламутними озерами. А навкруги них тиша і спокій! Іще раз: спокій і тиша! І ніколи, мабуть, на тих озерах ні хвиля не пробігала, ні риба не плюскала.

З усміхом щирого та розважливого оповідача Остап Вишня показує забобонність, безграмотність, обмеженість усіх інтересів «домашніми» справам, культурну відсталість людей старого, дореволюційного села. Скажімо, в усмішці «Жінвідділ» із живою «натуральністю» оповідається про «засідання» жінок по неділях на колодках: «— ...І шось я, голубонько, помічаю, що в моєї молока меншає! Коли б, господи, не відьма!

—...І не говоріть, матінко, цур йому, пек! На тім тижні в Свилярному входить Чопиха, так уже стемніло, в хлів... А воно з-під корови тільки шусь!

—...А чули в Сторчихи – донька? Я й казала: «За своїми, шеймо, дивись!» А тепер і к Петру: «Нате, мамо, онука».

Багато справ усіляких, твердить гуморист, вирішував сільський «жінвідділ» на колодках. А нині – зовсім інша мова про жінку: «Грім серед ясного неба!

У неділю сходка!

Голова сільради заявляє:

— Жінка має однакові права з чоловіком! Коли котрий битиме чи

лятиме, має право кожна вести його до розправи. Тут ми з ним знаємо, що зробити! Вибирайте делегаток!»

Автор усмішок агітує за розкріпачення жінки од незчисленних домашньо-побутових клопотів і активніше залучення її до громадського життя, за ліквідацію неграмотності, турбується про розгортання роботи в хатах-читальнях, сільбудах, про поліпшення діяльності сільських Рад тощо. Усмішки, в яких ставляться і ці й подібні проблеми, письменник-гуморист ледве не щодня друкував у «Вістях», «Селянській правді» та інших виданнях, кращі з них склали його окремі збірки – «Вишневі усмішки (сільські)», «Лицем до села», «Вишневі усмішки кооперативні».

Робота в пресі, відрядження і тривале перебування в селах надали Остапу Вишні можливість пізнати неповторні людські типи, «історії» людського буття, атмосферу буднів, зрештою, всі ті реалії, що природно ввійшли в його усмішки (тематика, сюжети, комічні колізії, риси облич і вдачі героїв, дотепи, живі, од народного мовлення слівця, інтонації тощо). В багатьох із них, зокрема в тих же «Земля обработки требует», «Жінвідділ», також «Та даймо машину!», «Гіпно-баба», влучно відтворено різні вади господарювання на селі, культурну відсталість деяких селян, віджиле в побуті, у взаєминах між людьми. Ці твори засвідчують урізноманітнення художніх форм, успішно освоєваних майстром сатири і гумору. Крім форми невеликої обсягом усмішки, добре знаної з попередніх авторових публікацій, тепер з'являються також твори, яким притаманні якості більш докладного гумористичного оповідання, або й такі, де ці якості є визначальними («Село згадує», «Дід Матвій» і класичне, з блискуче відтвореними мовними полілогами оповідання «Ярмарок»).

В його усмішках непоодинокі пейзажні вкраплення – своєрідні поетичні замальовки природи. Особливо яскраво це виявилось у «Вишневих усмішках кримських», де автор із захопленням першовідкривача змалював узбережжя, гірські картини природи, чарівний рослинний світ цього краю.

Письменник активно шукав нові художні форми, оригінальні зображувальні засоби. Відтак поряд із багатством фактів і спостережень усмішки засвідчили щедрість гумористично-поетичної палітри автора, різноманітні аспекти в підході до зображуваного.

Наприклад, в усмішках «Крим», «Там, де цар пішки ходили...», «Гурзуф» факти з історії, географії, етнографії знаходять гумористичне, лірично забарвлене осмислення; в таких творах, як «Діва» й «Монах (Легенда)», «Море», факти красназвочного характеру постають у поетичному серпанку витворених протягом століть кримських легенд; в усмішках «Кримська ніч (Лірика з екзотикою)», «Кримський місяць (І це лірика)», «Кримське сонце», «Гори» змальовано чарівні пейзажі, відтворено «пізнавальні» мандрівки-подорожування спостережливого, закоханого у красиве і поетичне, оповідача; в оповіданні «Життя татарчине» письменник, послуговуючись легендами, створює художньо-узагальнений образ жінки-татарки, її нещасливої долі. У цих творах, – хоч і не всі вони написані на високому художньому рівні, – особливо вимальовується цікавий образ героя-оповідача, людини спостережливої і дотепної, тонкої ліричної вдачі.

Остап Вишня здобуває широке визнання та непохитний авторитет і як блискучий політичний сатирик. Своїм торжествуючим сміхом він супроводив до «царства тіней» (вислів М. Є. Салтикова-Щедріна) різних служителів і захисників царсько-поміщицького ладу, що, перебуваючи в еміграційних закутах на Заході («Спеціально дворянський», «Государиться...»); монархів, диктаторів, які втрачали свою владу в тих чи тих країнах («Умовив», «Ну куди його?», «Не дурак король...»).

Політичний фейлетон та усмішка – основні форми художньої сатири та гумору, що їх розробляв і збагачував своїм творчим досвідом Остап Вишня. І було б неправильно, оцінюючи їх, робити наголоси тільки на окремих якостях цих творів, як-от: оперативність, гострота, конкретна, сказати б, прицільність. Чимало політичних фейлетонів та усмішок, написаних автором п'ять і навіть шість десятиліть тому, відзначаються художньою довершеністю і зберігають і сьогодні не тільки історико-пізнавальне, а й виховне значення.

Тогочасна критика дала загалом високу оцінку творчості Остапа Вишні, маючи на увазі її злободенність, ідейну гостроту, художню оригінальність. За автором усмішок утвердилася слава одного з найпопулярніших майстрів сатири і гумору, що своїм словом активно служив справі соціалістичного будівництва. Та водночас у кінці

двадцятих – на початку тридцятих років не обійшлося і без критичних виступів, в яких спрощено, без належного професійного розуміння художньої манери письменника оцінювалися його твори. Звідси – твердження про згущення темних барв, викривлення правди життя, про «антикультурницький», як говорилося в одній статті, «характер літературної роботи Остапа Вишні». Така критика не мала нічого спільного з об'єктивною істиною.

Творчість Остапа Вишні вже на той час була вагомим внеском у літературу, що плідно розвивалася. Ім'я письменника ввійшло в свідомість масового читача як ім'я творця неповторної сатирично-гумористичної форми (точніше сказати: одного з художніх різновидів жанру сатири та гумору) – вишневої усмішки. Невеличка за обсягом, сповнена іскрометного сміху, усмішка Остапа Вишні виявилася напрочуд вдалою художньою формою, придатною для дійового й оперативного втручання в життя. В ній знаходили – була це «сільська», «кримська», «реконструктивна» чи «закордонна» усмішка – гумористичне або сатиричне висвітлення й авторську оцінку події, факти, конкретні реалії побуту, культурно-освітньої справи, виробничого або міжнародно-політичного життя двадцятих – початку тридцятих років.

Діалоги в творах письменника – жартівливо-гумористичні або іронічно-сатиричні – багатозмістовні, глибокі і самобутні. Розмовам персонажів усмішок, у яких діалог є одним з основних засобів характеристики та оцінки і комічних ситуацій, і тих же персонажів, притаманні змістова насиченість і неоднозначність (іншими словами: багатшаровість змісту). Висловлювання персонажів, по-перше, несуть у собі безпосередню інформацію про людину, обставини дії тощо, по-друге, зафіксують переносне значення стосовно дії та її учасників, по-третє, відбивають авторську оцінку зображуваного (переважно через самовикриття персонажів). Така поліфонічність і таке змістове та художнє багатство діалогів у творах Остапа Вишні – свідчення високої його майстерності та самобутності.

Саме в своєму, вишнівському, ключі користувався автор прийомами іронічного мовлення, іронічних визначень, характеристик і оцінок негативного факту, дій, вчинків того чи того персонажа. Так, з неабиякою дотепністю він вдається до прийому іронічного

лексикотворення – зміни прізвища висміюваного персонажа: «Закерзонило... – пише гуморист в одному з творів. – Закерзонило по всім білим світі, і над радянськими республіками закерзонилось» (художній неологізм пов'язаний з прізвищем англійського міністра Джорджа Керзона). В інших випадках автор шляхом видозміни слів творить визначення та метафори, як-от: «государиться» (на Заході). Щоправда, часом письменник і зловживав прийомом видозмінення або «огрублення» мови, – йдеться про випадки, коли лексичний гумор має не посутній, а скоріш самодостатній характер.

Ще з більшою силою виявився життєлюбний талант Остапа Вишні в наступний, післявоєнний період творчості. Свою книжку фейлетонів і памфлетів, датовану останнім роком війни, письменник озгавав словами вбивчого сарказму на адресу ворогів – «Самостійна дірка».

Сатирик таврує презирством і ганьбою заклятих ворогів українського народу здебільшого в невеличких за обсягом фейлетонах, де атмосфера викриття та зганьблення твориться завдяки змалюванню шаржових ситуацій, влучності характеристик і, нарешті, яскравим, містким образам-узагальненням

І в більших обсягом фейлетонах «Великомученик Остап Вишня», «Брехню світ пройде, та назад не вернешся» розповідь витримана в ключі побутово-зниженого зображення подій і фактів. Правда, в цих випадках надається більшій ваги аналітично-дослідницькому та історико-оглядовому початку, сміливо використовуються художній домисел, прийоми і засоби умовні, фантастичні.

Універсальний прийом у політичній сатирі письменника – зведення політики до сфери побуту – досить ефективно «працює» на зняття маскувального вбрання з ворогів, на розвінчування їхніх безпідставних, комічних претензій у житті. Треба лише мати на увазі: автор дбає не просто про шаржоване окреслення постатей висміюваних персонажів – для нього найпершим завданням є показ їх комічності перед лицем історії.

Художня сатира Остапа Вишні на зовнішньо-політичні теми правдиво відбиває ставлення народу, що вийшов переможцем з тяжкої війни, до ворожих дій імперіалістичних агресивних кіл, до

натхненників «холодної» і паліїв збройної війни.

Здобутки Остапа Вишні в жанрі політичного фейлетону, подібно до видатних здобутків Ярослава Галана в жанрі памфлета, засвідчили утвердження міжнародної теми як однієї з найактуальніших в українській сатирі уже в перші повоєнні роки. Головні риси цієї галузі творчості – партійна гострота, оперативність і високий громадянський пафос викриття наших класових, ідеологічних ворогів.

Велике суспільне значення мали численні виступи Остапа Вишні у повоєнне десятиліття з гуморесками та фейлетонами на теми нашого внутрішнього життя. Навіть за не завжди сприятливих умов (непоодинокі випадки догматизування літературної теорії, зокрема, далеко не творчий підхід критики до сатири та гумору в дусі вимог так званої «теорії» безконфліктності) сатира талановита, правдива, ділова пробивала собі дорогу. І в цьому неабияка роль належить творчості Остапа Вишні.

Визнаний майстер сміху, він виступав перед читачем як глибокий знавець і неперевершений інтерпретатор фактів і всіляких негараздів у сільському бутті. Письменникові усмішки «Дідів прогноз», «Думало», «Зоре моя вечірняя...», «Голова під парасолькою», «Кочівники», «У ніч під Новий рік» та цілий ряд інших – твори бойові, художньо довершені, багаті на правдиві «історії», різні комічні ситуації, в які потрапляють недалекі або й просто байдужі до спільної справи колгоспні керівники.

Висміюючи й заперечуючи негативне, Остап Вишня виступає як пристрасний поборник нового, він засобами сатири і гумору утверджує передове, прогресивне, висуває, сказати б, свою позитивну програму. Так, у непоодиноких творах повоєнного періоду гуморист, не задовольняючись «чистим» висміюванням, виводить образ людини з народу – саме як героя позитивного.

Сатира Остапа Вишні

У ранній сатирі Остапа Вишні превалюють форми іронічно-пародійного письма. І лише в деяких випадках він вдається до відвертої образи зла, до гнівних інвектив на адресу негативних явищ дійсності, б'є по них сарказмом, що нерідко переходить у гірку посмішку чи високе прокляття: «Це – зрада.// Безсоромна, як повія! //

Жахлива, як божевільня!// Ганьба їм!». Виступаючи на двобій із новітніми малоросами, «мерзенним і богупротивним панством», Остап Вишня нерідко звертався до Шевченкового досвіду, до його спопеляючих інвектів: «Слухайте ви: тарнавські, лисняки, левицькі і «інші з ними»! Невже ви не чули? Ні, такі, як ви, цього чути не могли! Слухайте! Я вам скажу. Ще коли зачаття ваше не опаскудило черева матерів ваших Великий Кобзар про таких, як ви, сказав», і далі в тексті памфлету «Ганьба!» наведено рядки з поезії Шевченка «Осії. Глава XIV», що закінчуються гнівним пророцтвом: «І вашей кровію, собаки, собак напоять».

Різного роду збіги, паралелі, прямі запозичення чи - ширше - впливи сатиричного слова Шевченка на молодого Остапа Вишню - то тема окремої розмови. Наразі зазначимо, що він все ж таки не пішов по лінії ораторсько-публіцистичної, тавруючої сатири, а обрав собі той тип комічної творчості, який прийнято називати іронічно-пародійним, оскільки він був органічним для таланту й художнього мислення Павла Грунського. Визначальними для цього типу сатиричного узагальнення є різні форми іронії, глузуючого сміху, що не цурається також бурлескної поетики, розмовного просторіччя.

Широкий суспільний резонанс, за свідченням критики 1920-х рр., мав фейлетон «Горенько», або «Ой, за кого ж мене маєш, що так серце моє красєш! Ой! (роман історичний)», в якому польсько-українські дипломатичні відносини на початку 1920 року подані як підготовка до весілля Маринки (Західної України) і «рудуватого, гостроногого, миршавого» Шляхтича (Піلسудського). Силоміць засватати Маринку, котра кохає Максима Повстанка (символ Великої України), намагаються і «тато» Свирид Бандура (Петлюра), і «балакуча Химка» вдова Макара Подорожного (О. Назарук, міністр преси й пропаганди в уряді Є. Петрушевича), і довготелеса «Федора, з Швеців» (член Директорії Швець). Параграфи «шлюбної» угоди судилося підписати «головному управляючому Івану Господу Помолимося»(Огієнкові). Та Маринка не послушалася «родичів» і втекла із дому.

У структуру комічної оповіді часто вриваються авторські коментарі, натяки на переслідування, можливий арешт чи якісь біографічні згадки, як наприклад, у фейлетоні «Шовінізм (За що мене били, б'ють і нахваляються бити)». Це була гордо-обурлива відповідь

сатирика на погрозливі заяви «вічно старих і вічно нових опікунів України» – Раковського, Мануїльського та Затонського. Оповідач вдає, ніби він не розуміє суті більшовицько-імперської політики щодо України, бо вона ніби й дозволяє українцеві жити, але категорично забороняє виявляти свої патріотичні почуття: «любити Україну – зась! Повісять!».

У заключній частині фейлетону розпрозорюються складні терміни – шовінізм і патріотизм; їх не можна змішувати чи навмисне підмінити, як не можна не бачити принципової відмінності між російською та українською ментальністю, між системою ціннісних орієнтацій двох ворогуючих таборів: «Як я, наприклад, кажу «мое поштеніє-с!» Люблі-шті кислу капусту, Пушкіна, лаптушкі, в «ізбе» бруд, телята й воші, і як я співаю «Ванька Таньку полюбіл» і за це все йду і грабую, вбиваю, вішаю, стріляю, тисну за горло, щоб другий це саме співав, теж саме кохав, – так це не шовінізм?! [4].

А як я кажу «добридень», люблю борщ, Шевченка, білу хату, співаю «Місяченьку білолиций» і нікого це не вбиваю, а лише прошу: «Ідіть, мовляв, ви до своєї Іверської Божої Матері», – так це шовінізм? І клянуть мене за це, і вішають за це».

Чимало тематичних ліній, образно-художніх форм, жанрових рішень, засобів комічного, апробованих у сатирі періоду національно-визвольних змагань, були розвинені на нових світоглядних та естетичних засадах у творчості Остапа Вишні наступних років.

Чим близька сучасному читачеві тематика українознавчих усмішок Остапа Вишні? 1926 року Остап Вишня опублікував збірку «Українізуємось», яка користувалася великою читацькою популярністю і за три роки витримала п'ять видань. Головна її тема – розвиток рідної мови – розкривається багатоаспектно: збереження чистоти мови, розширення сфер її вживання, грамотність та шляхи її досягнення тощо. Ці питання були надзвичайно актуальними у 20-х роках, коли відбувалися процеси українізації. Вони суголосні проблемам сьогодення, коли, незважаючи на проголошення української мови державною, тривають дискусії та суперечки про шляхи її розвитку і навіть сам статус. Тому нині дуже доречно звернутися до творчої спадщини Остапа Вишні, його невмирущого слова. Одна річ, коли гуморист іронічно коментує неграмотно

перекладену з російської «Обов'язкову постанову Наркому шляхів про охорону порядку та пильнування санітарових правил на залізницях...», інша – коли говорить про духовність українця, його менталітет в усмішках «Чукрен», «Чухраїнці», «Дещо з українознавства». Скільки в них гіркої іронії, болю через егоїзм, інертність думки й дії, повільність рідного народу, що так дорого обходилися йому на різних етапах історичного поступу!

Дотепну назву вигадує Остап Вишня для казкової країни Чукрен, населення якої, чухраїнці, завжди чухаються. Алегорія дуже прозора, йдеться про Україну та українців. І географічні координати також потверджують це: її територія простягається від біблійної річки Сону аж до біблійної річки Дяну, на заході – пасмо Кирпатих гір, а на півдні – найулюбленіша чухраїнська річка Дмитро. Країна Чукрен – хліборобська, а чухраїнці – великі майстри співу, та співають чомусь перекрученою мовою.

Характеризуючи чухраїнський народ, гуморист перелічує і вмотивовує найістотніші його риси, звісно, негативні: «якби ж знаття», «забув», «спізнився», «якось-то воно буде», «я так і знав». Автор розкриває ці риси на численних прикладах, бо цього вимагає жанр наукового трактату за «викопаними матеріалами». Так, чухраїнці не пригадують, якої вони нації («Та хто й зна... Живемо в Шенгеріївці. Православні»); їх улюблена рослина – соняшник («...як ісхилить голову і стоїть перед тобою, як навколюшках... Так ніби він – ти, а ти – ніби пан. Уперто покірлива рослина»), а у вирі полеміки вони здатні один одному голови попровалювати. У чуханні чухраїнці неперевершені майстри, ще й вигадливі дуже. Не підготувавшись через власну повільність і безвідповідальність до великого свята, вони не сумують, а швидко знаходять вихід із прикрого становища – продовжують рік до тисячі днів, щоб не поспішати. Гіркою іронією перейняті роздуми Остапа Вишні про рідний народ, його історичну долю в минулому і сучасному. Вони доповнюються і поглиблюються в усмішці «Дещо з українознавства». У ній гуморист також звертається до осмислення долі України, її історії, висміюючи два найпоширеніші стереотипи мислення – русотяпів і щирих українців. В основі твору лежить антитеза. На запитання «Що таке Україна?» русотяпи дають таку відповідь: «Україною зветься «искони русская

земля – Малая Русь, где все обильем дышет...», а щирі українці стверджують свою думку теж безапеляційно і з використанням «аргументів» протилежного плану: «Ненька-Україна – це держава від Біскайського моря і до пустелі Гобі або Шамо. Заснувалася вона ще за 5000 років до створення автокефальним Богом світу». Чи ж є здоровий глузд у подібних переконаннях, коли росіяни намагаються принизити українців, і навпаки? Остап Вишня, майстерно використовуючи комічні ситуації, а найбільше – комізм слова, глузує і з тих, і з тих. Письменник обидві частини свого іронічно-сатиричного «дослідження» будує за єдиним планом і цим теж досягає гумористичного ефекту. Якщо русотяп переконаний, що «головна річка на Україні – Дніпро, яка зветься ще «русской славы колыбель», то щирий українець стверджує: «Дніпро на Україні найбільша річка, йде вона від Міссісіпі, через Гольфштром у Сине море. Раніш по Дніпру плавали «Титаники», але триклятуці кацапи випили Дніпро-Славу і він трохи ніби висох». Остап Вишня гостро кепкує з позиції і шовіністів, і націоналістів. Як справжній патріот, він хоче бачити свій народ, свою Вітчизну щасливою, багатою, цивілізованою, незалежною, мудрою. І в цьому оптимістичному акорді полягає актуальність вишнівських українознавчих усмішок.

Що таке «усмішка»? Як пояснював особливості цього жанру Остап Вишня? «Найвищого «гонорару», як веселий блиск в очах народу, – нема», – занотував Остап Вишня у своєму щоденнику. І хоч не все з написаного ним витримало іспит часом, проте неповторна «вишнівська усмішка» хвилює читача, викликає сміх. У чому її секрет?

Остап Вишня створив цю оригінальну форму сатири й гумору, мотивуючи свій вибір так: «Не мислю-бо інакше переробки всього нашого «медлительного» життя на нове, бадьоре й сміливе, як не з добрим гумором, не з радістю! Чого плакати?.. Мені нове життя усміхається! І я йому усміхаюсь! Через те й усмішки!» Вони невеликі за обсягом, сповнені іскрометного сміху, бо йдеться про події, факти, речі, які часто заважають людині жити, розвиватися, самоутверджуватися. У центрі усмішки, як правило, комічна ситуація, комічний конфлікт чи комічне зіткнення персонажів. У славнозвісній «Зенітці», наприклад, це сутичка діда Свирида з ворогом, яка

висвітлює патріотичні почуття українця, а також його та кумова «битва» з бабою Лукеркою. Чимало усмішок Остапа Вишні – «Газета – дуже велике діло», «Як ми колись учились», «Ох, і лікували нас...», «Вечорниці», «Дзвонарі» та інші – побудовані на нанизуванні комічних ситуацій, що відтворюються чи то через діалоги героїв, чи то через опис-розповідь письменника. Часто це своєрідні «трактати», які за формальними ознаками нагадують ґрунтовне наукове дослідження з конкретного питання, а за своєю глибинною сутністю є тонкими іронічно-гумористичними спостереженнями автора над людською вдачею, певною ситуацією в суспільному житті. Письменник досягає цього різними художніми знахідками. Так, в усмішці «Ох, і лікували нас...» він, змальовуючи бабу Палажку, яка «значно професоріша від самого професора», її методи лікування, виділяє композиційно в окремі частини медичну спеціалізацію жінки, що стоїть на варті охорони здоров'я сільського населення: хірургічні хвороби, хвороби на очах, зубний біль, жіночі хвороби. Усмішка «Газета – дуже велике діло» має іншу особливість. Вона починається такими рядками: «Я тут не пятакатиму про те, що таке газета. Усі знають, що це діло дуже велике й дуже поважне. Недарма ж її (газету) звуть шостою державою. Я тільки розкажу, як треба користуватись газетою, щоб вона справді йшла до діла...» Такий серйозний початок усмішки контрастує з подальшою оповіддю, власне, це доведення думки від протилежного, йдеться про сільського трудівника, отож, корисність газети в його господарстві стверджується детально, послідовно і теж за певними рубриками (як і у творі «Ох, і лікували нас»), що навіть виділені в тексті графічно: жнива, молочарство, пасічництво, садок. Виявляється, найпотрібніша газета у справі виховання дітей. Цим власним відкриттям гуморист щиро ділиться з читачем: «...дітей одною газетою не виховаєш, треба збирати всі газети і підшивати одну до другої, як ізшиток.

І от як не слухає Ванько, береде той зшиток та його по голові:

– Не слухаєш, сукин ти сину! А для чого я газету передплачую?!

Та – р-р-раз! р-р-раз!

І дитина після того як свята: і батька поважає, і до школи ходить, і Богу молиться...».

У цій усмішці; як і в багатьох інших, Остап Вишня щедро й

ефективно використовує контрасти і як деталь («Село Пузате. Кіндратові Тоненькому»), і як засіб змалювання персонажів, їхніх дій (героїчна вдача діда Свирида виявляється у двобой з фашистами і з дружиною), і як прийом ствердження нового, позитивного в житті. Яскравий приклад цього – усмішка «Як ми колись учились». Гуморист у деталях розглядає сільську професійну освіту за старих часів, її шаблі: гуси – перші кроки в навчанні, свині – вищий курс, далі – телята, вівці, корови, коні, якими і закінчувалася освіта в «технікумі», а освіта взагалі одруженням. «А тепер як подивишся, – пише Остап Вишня, – і семилітки, і десятилітки, технікуми, інститути, університети, академії...

Ой як «тяжко» тепер нашій молоді!

Нам було значно легше!»

Та чи не найприкметніша риса вишнівських усмішок – їх ліризм, їх м'яка, доброзичлива тональність з окремими тонкими іронічними вкрапленнями. Це виявляється і в розповіді від першої особи («Вчився я тоді в славному місті Києві», «Я плакав», «Як же я червонів од тих справедливих заячих слів!»), і в інтонації автора – щирій, осправжньому людяній у ставленні до своїх персонажів, в мові – іронічно-доброзичливій, багатій на слова розмовно-побутові, часто індивідуально-окреслені («сидю», ке, думаю...»), і в поняттях, термінах, діалектизмах, що творять неповторний мовний колорит усмішок. Такі визначальні риси цього оригінального гумористичного жанру, народженого Остапом Вишнею з безмежної любові до окремої людини й рідного народу.

Висновки. Загалом в Остапа Вишні багатий і різноманітний арсенал лексико-стилістичних засобів, сюжетних, ситуаційних прийомів, що визначають мистецьку своєрідність його усмішок, фейлетонів, оповідань. Він майстерно застосовує, зокрема, прийом зіставлення та поєднання в межах одного твору різних лексичних «шарів» і стилів – побутової і політичної, літературної і ділової, «протокольної-канцелярської мови, Стилю високого, ліричного й буденного. Джерело таких мовностилістичних прийомів і засобів – мовна практика народу, літературна класика, найперше – І. Котляревський, Т. Шевченко, М. Гоголь.

Славу народного письменника Остапові Вишні принесли твори,

в яких іскриться весняними барвами викривальний і життєствердний сміх. І все ж слушно буде відзначити: автор усмішок, фейлетонів чи оповідань – не тільки викривач, його таланту притаманна поетичність в осягненні світу, ніжність і лагідність у ставленні до людини, до природи.

Внесок Остапа Вишні в розвиток української літератури вагомий, письменник був справжнім новатором, першим, хто прокладав шлях українській сатирі та гумору за нових умов, часто для цього жанру вкрай несприятливих, що й відбилося на життєвій і творчій долі майстра слова.

Список використаних джерел та літератури:

1. Остап Вишня (Губенко Павло Михайлович) (1889-1956) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/ru/geninf/osobystosti/vyshnja/>
2. Жанрова своєрідність творів О. Вишні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/14076/
3. Живий Остап Вишня: Збірник спогадів про письменника. К., 1966. С. 199.
4. Радянське літературознавство. 1984. № 4. С. 36-46.
5. Українська періодика: історія та сучасність. Харків, 1998. С. 45-51.
6. Бугляй Ю. Володар світу. Київ, 1985;
7. Дузь І. Остап Вишня: Літературний портрет. Київ, 1982;
8. Остап Вишня. В. кн.: Бернадська Н., Задорожна С. Українська література. Київ, 1995;
9. Остап Вишня. В. кн.: Історія української літератури ХХ століття. Кн. 2. Київ, 1994.

Костенко Д. В.,
*доктор філософії в галузі державного управління, асистент
(м. Київ)*

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Формування міжкультурної компетенції спрямоване на набуття готовності особистості до контакту з іншою культурою й адекватної поведінці в умовах чужої культури, розвиток розуміння власної культури, виховання толерантності, розвиток власної цільової й моральної орієнтації в суспільстві, оволодіння етикетом і невербальними засобами спілкування іншої культури [1].

Формування міжкультурної компетенції здійснюється в процесі: ознайомлення з умовами життя в закордонних країнах; засвоєння знань повсякденної культури й культури проведення свят; знайомства з молодіжною, студентською субкультурою; критичного осмислення соціальних проблем і тенденцій; емоційного проникнення й інтелектуальної роботи зі зразками високої культури.

Одним зі способів формування міжкультурної компетенції є робота з текстами, що містять інтеркультурний компонент.

Такими текстами є не навчальні тексти, а власне, оригінальні тексти, створювані для реальних умов, їх називають автентичними текстами.

Є.І. Пассов [2] представив шлях засвоєння іноземної мови у вигляді формули: «культура через мову й мова через культуру». Таким чином, у процесі використання мови як засобу спілкування відбувається засвоєння елементів культури й на основі засвоєння елементів культури – оволодіння мовою як засобом спілкування. Здійснити діалог різних культур можливо шляхом вивчення здобутків даної культури. Тому, у змісті навчання іноземних мов слід включати вербальні тексти різних мовних жанрів (публіцистичні, офіційно-ділові, наукові, розмовні, художні), твору образотворчого мистецтва, музичні добутки і т. д.

Важливо відзначити, що одна лише аудиторна навчальна

діяльність не може гарантувати того, що, що ті хто навчається (студенти), потрапивши в іншомовне середовище, зможуть комфортно почувати себе в мовному сенсі. І коли можливість спілкуватися з носіями мови мала, необхідно штучно створити їм те середовище, яке допомогло б їм розширити й підтримати свої мовні й міжкультурні компетенції.

Необхідна система інформаційно-педагогічного супроводу процесу формування й розвитку міжкультурної компетенції.

Наприклад, у досвіді Т.Є.Воронкової [3] представлена система підтримки й розширення мовного середовища в такий спосіб: спецкурс «Країнознавство й культура Німеччини»; наукова діяльність учнів; мовні олімпіади; мовні гуртки; нестандартні уроки; позакласні заходи, свята.

В цілому, пошук шляхів удосконалювання викладання іноземних мов викликав необхідність перебудови методичної системи іноземних мов. Виокремився перехід від ідеї навчання мові – до ідеї вивчення іншомовної культури.

Зокрема, Є. І. Пассов [2] і інші дослідники пропонують наступну послідовність процесу викладання іноземних мов: навчання іноземних мов – навчання іншомовного мовлення – навчання іншомовної мовної діяльності – навчання спілкуванню. З урахуванням зміни статусу іноземних мов як засобу спілкування й взаєморозуміння у світовому співтоваристві, сучасна педагогіка й методика викладання іноземних мов особливо підкреслюють необхідність посилення прагматичних аспектів вивчення мови. Це значить, що при навчанні буде важливо не тільки досягнення якісних результатів в оволодінні іншомовним спілкуванням, але й пошук реального виходу на іншу культуру і його носіїв. Мова йде не просто про знання мови, а про вміння використовувати його в реальному спілкуванні.

Формування міжкультурної компетенції нерозривно пов'язане із соціокультурними й країнознавчими знаннями. Без знання соціокультурного тла не можна сформувати комунікативну компетенцію навіть в окремих межах.

Тому, сучасні дослідження щодо викладання іноземних мов базуються на лінгвокраїнознавчому підході. При цьому виділяється лексика із країнознавчим компонентом [4], країнознавчі відомості, що

охоплюють всілякі сторони життя країни досліджуваної мови її історії, літератури, науки, мистецтва, а також традиції, характер й звичаї.

На думку цих дослідників, ґрунтовний відбір і використання лінгвокраїнознавчого матеріалу в навчанні іноземних мов у комбінації з можливостями Інтернет може стати засобом підвищення освітньої активності студентів немовних вузів.

Як відзначають педагоги-практики, навчання іноземних мов у ВУЗі часто носить штучно-навчальний характер у силу відсутності в студентів «природної потреби» у спілкуванні іноземною мовою.

У зв'язку із цим, перед викладачами постає завдання створення атмосфери іншомовного мовного спілкування в процесі навчання мові, максимально наближеної до природних умов. Разом з тим необхідно стимулювати сам процес іншомовного мовного спілкування за рахунок підвищення мотивації засвоєння іноземних мов. Іноземна мова має природне застосування в сучасному житті, то завдання викладача іноземної мови полягає в тому, щоб дати студентам не тільки мовну підготовку, але й зорієнтувати їх на практичне використання іноземної мови (при роботі з комп'ютером, Internet, e-mail) тощо.

Актуальним для сучасних студентів є вміння користуватися Internet-Технологіями, що забезпечує доступ до величезного обсягу нової різноманітної інформації, часто представленої англійською мовою.

Таким чином, робота з комп'ютером стимулює студентів самостійно вдосконалювати свої знання й уміння в галузі знань іноземної мови, тобто продуктивно їх засвоювати. Наприклад, займаючись по спеціальних підручниках, студенти можуть не тільки здобувати навички ведення бесіди на побутові теми, але познайомитися із практичним вживанням мовних навичок:

– правила оформлення контракту; моделі проведення ділових переговорів; наради, як правильно вести ділову переписку, заповнювати типову документацію, оформлювати резюме при влаштуванні на роботу.

Увесь цей матеріал включає реальні життєві ситуації й орієнтований на активні й інтенсивні методи навчання іноземній мові:

ділові ігри, проекти, бесіди, інтерв'ю, телефонні переговори, електронна переписка і т.д.

У деяких ВУЗах ведуться курси ділового спілкування, країнознавчі курси, у які включені найцікавіші й актуальні матеріали про життя Великобританії, Німеччини, США, їх політичні й економічні системи, системі державного устрою, звичаях і традиціях. Весь матеріал цього курсу заснований на проблемах сучасності, подіях поточного повсякденного життя. Студенти в процесі засвоєння мови шукають подібності й відмінності між реаліями рідної країни й країни досліджуваної мови. Завдання викладача тут полягає в тому, щоб допомогти студентам засвоїти інформацію, висловити своє ставлення до світу, подій, уникнути помилок і конфліктів у міжособистісному й груповому спілкуванні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гальскова Н.Д. Факторы, определяющие специфику современной системы образования в области иностранных языков // Н.Д. Гальскова. Современная методика обучения иностранным языкам. – М., 2004, С. 40-42.
2. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М. : Просвещение, 1998. – 312 с.
3. Воронкова Т.Е. Понятие и структура межкультурной коммуникативной компетенции личности // Лемпертовские чтения. – 1998. – С. 50-51.
4. Колкер Я.М., Устинова Е.С., Еналиева Т.М. Практическая методика обучения иностранному языку, 2000. – С. 158.

Климюк А. М.,
учениця 10-Б НВК №7
(м. Хмельницький)

Науковий керівник: учитель Вох Е.Г.

РАДА УХВАЛИЛА ЗАКОН ПРО ІНКЛЮЗИВНУ ОСВІТУ

У Законі визначено, що інклюзивне навчання - це система освітніх послуг, що забезпечує реалізацію права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, а також їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство. Психолого-педагогічна, корекційно-розвиткова та інша допомога особам з особливими освітніми потребами в системі освіти надається у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, з урахуванням їхніх потреб, визначених в індивідуальній програмі розвитку особи з особливими освітніми потребами.

Для здобуття загальної середньої освіти створюються вечірні школи, інклюзивні або спеціальні класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами, а також класи, групи з очною, заочною, дистанційною формами навчання при загальноосвітніх школах.

Згідно з документом, влада має забезпечити доступ до будівель, споруд і приміщень у закладах освіти. За заявою батьків у дитсадках, школах та позашкільних закладах обов'язково утворюють інклюзивні групи (раніше передбачали лише можливість утворення таких груп). Навчання для дітей з особливими освітніми потребами має бути безоплатним.

У кожній із груп має бути не більш ніж троє дітей з особливими освітніми потребами. Діти з порушеннями інтелектуального розвитку та/або сенсорними чи фізичними порушеннями мають право на першочергове зарахування до закладів освіти. За заявою батьків на заняття допускають асистента дитини, який допомагає їй у процесі навчання.

Діти з особливими освітніми потребами можуть використовувати в навчанні мову жестів та шрифт Брайля. Документ про загальну середню освіту дітям з порушенням зору мають за

бюджетні кошти виготовити з використанням шрифту Брайля.

Для кожного учня з особливими освітніми потребами складається індивідуальна програма розвитку, яку розробляє група фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини. Крім того, особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами забезпечує асистент вчителя. Дітям зі складними порушеннями під час навчання допомагає один із батьків чи соціпрацівник. Встановлюється, що за роботу в інклюзивних групах чи класах вчителі отримують доплату в розмірі 20% тарифної ставки.

Держава має сприяти позашкільній освіті дітей з особливими потребами. До форм робіт у позашкільних закладах додається “дистанційна”. Загалом все майже за такими правилами, як у школі: дитину може супроводжувати асистент, викладач отримує +20% тарифної ставки за роботу з дітьми з особливими потребами; оплачує таке навчання держава. Крім того, створюються інклюзивно-ресурсні центри.

Інклюзивне професійне або профтехнавчання визначають, як гарантовану державою систему освітніх послуг для здобуття професії або професійних навичок людьми з особливими потребами. Осіб з особливими потребами прийматимуть до закладів профтехосвіти поза конкурсом у разі складання вступних іспитів, причому керівник закладу освіти зобов'язаний створити інклюзивну групу на підставі письмового звернення учня або його батьків.

Якщо люди з особливими потребами потребують підвезення до закладу освіти і у зворотному напрямку, держава має це забезпечити, виділивши транспорт для людей з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату та інших маломобільних груп. Це робиться за рахунок грошей з місцевих бюджетів.

На Хмельниччині існує 157 класів з інклюзивною формою навчання, де навчається 231 дитина. Область на це отримала від держави 5 млн. 259 тис. гривень. Зараз у кожному районі є школи, в яких дітям надається можливість навчатись по інклюзивній формі.

Психолого-медико-педагогічна комісія обстежує і визначає, як саме буде проводитись інклюзивне навчання. Складаються індивідуальні навчальні плани для кожної дитини. Наголошуємо на тому, що є поведінкові розлади, за яких дитина просто не зможе

знаходиться в соціумі, а досить часто батьки цього не розуміють.

Помічники, асистенти, тренери покликані допомагати вчителю надати дитині той матеріал, який вона може і повинна сприйняти. Наприклад, коли у дитини спостерігається ураження опорно-рухового апарату – дитина менш рухлива, але при достатньому рівні інтелекту вона набагато легше справиться з навчальною програмою, ніж дитина з емоційною нестійкістю. Є такі поведінкові розлади, за яких вчителі-психологи будуть заперечувати проти інклюзивної форми навчання, і батьки повинні їх розуміти.

Директор Департаменту освіти і науки Хмельницької міської ради Роман Миколаїв говорить, що проблема освіти дітей з особливими освітніми потребами існує і у світі, і в Україні, і одним лиш прийняттям законів і постанов її не вирішиш.

В кожній школі має бути створений клас з кількістю учнів не більше 20 чоловік (тільки при такому наповненні дозволяється інклюзія). І в такому класі може бути не більше двох-трьох інклюзивних дітей. Середня наповненість класів в Хмельницькому складає 32 учні. При такій наповненості не є можливим забезпечити інклюзивне навчання в кожній школі. У Хмельницькому вирішили створити по одній школі з інклюзією в кожному мікрорайоні міста.

Серед дошкільних закладів інклюзія була введена у №8, №20, №30. Вводяться ще №56, №36, №43, №34, №35. Серед шкіл інклюзія була в ЗОШ №8 (для дітей з вадами опорно-рухового апарату) і ЗОШ №15 (з вадами зору). До них додадуться НВК №7 (Гречани), ЗОШ №21(Виставка), ЗОШ №24 (Південно-Західний).

В цих закладах будуть створені класи з відповідною наповненістю і будуть пропонувати батькам відправляти діток в той чи інший заклад в межах свого мікрорайону. На сьогодні вже є 15 заяв до дошкільних закладах та 11 до загальноосвітніх навчальних закладів.

Робота у напрямку впровадження інклюзивної системи освіти у Хмельницькому триває. Дві школи готові приймати учнів з особливими освітніми проблемами. Це ЗОШ №8 – там встановлено ліфт, переобладнано двері, облаштовано інклюзивні туалети на всіх поверхах. На першому поверсі добудовують їдальню. Школа фактично готова прийняти особливих учнів з проблемами опорно-

рухового апарату. У ЗОШ №15 теж підготувалися до навчання дітей з вадами зору: закуплено обладнання для читання незрячими дітьми. Школа буде першочергово утеплена за спеціальною програмою міської ради. Для решти шкіл теж закладаються кошти для технічного переобладнання.

Однак на порядку денному дуже гостро стоїть питання підготовки асистентів педагогів та дефектологів. У бюджеті міста передбачені кошти на фінансування нововведених посад асистентів. Кошти є, але бажаючих мало.

І наостанок: вкрай необхідна соціальна реклама і широке інформування суспільства про дітей з особливими потребами та їхні права. Адже, відверто кажучи, ще досить часто батьки здорових дітей не розуміють законодавчих підстав введення інклюзивної освіти. Відсутність інформації може стати причиною упередженого ставлення до особливих дітей як з боку батьків звичайних школярів, так і з боку деяких членів суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. <https://podillyanews.com/2017/07/31/na-hmelnychchyni-i-osvityany-i-batky-ne-gotovi-povnoyu-miroyu-do-zaprovadzhennya-inklyuzyvnoyi-osvity/>
2. <https://ua.112.ua/polityka/zakon-pro-dostup-ditei-z-osoblyvymy-potrebamy-do-osvity-opublikuvaly-v-holosi-ukrainy-465712.html>

УДК 37. 037

Л.О. Мазур,
кандидат філософських наук, доцент
(м. Львів)

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ДОБИ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ: В ПЕРСОНАЛІЯХ ТА ЇХ ДІЯННЯХ**

У статті дається критичний аналіз роботи міністерства освіти за минулу чверть століття. Вона увінчалася її руйнацією, що

виразилась у різкому падінні рівня знань і дискредитації вчителя, як ключової фігури навчально-визовного процесу. Розглядаючи термін „освітня політика” як евфемізм по відношенню до „управління школою”, автор вбачає у цій підміні спробу прикриття грубого втручання держави у шкільні справи, що й спричинило системну кризу галузі й перетворення школи у «хвору реальність».

Термін «освітня політика» є найбільш вживаним, якщо не сказати, зловживаним, у новітньому педагогічному лексиконі. Він буквально заповнив увесь «освітній простір», починаючи від міністерства освіти і академії педнаук, й закінчуючи початковою ланкою школи і дитячим садочком. Для розробки її, як у столиці, так і по обласних центрах, були створені окремі департаменти; над визначенням її стратегії «у поті чола свого» трудяться тисячі вчених, а студентам і слухачам курсів підвищення кваліфікації про неї читають не лише окремі лекції, а й цілі спецкурси.

Здавалось би, за такої щільної уваги до неї, зміст її мав би бути до деталей виписаний, структурований і втілений у практику педагогічної діяльності. Однак поки-що цього не сталося і більшість освітян губляться в догадках: що воно таке і як впливає на їх життєві плани? Тобто вони відчують, що якісь невідомі й невидимі сили тиснуть їм на мізки, по ділу чи без діла шарпають, змушуючи вирішувати непритаманні їм, власне політичні, проблеми, але що то є якась окрема, їх політика, тобто цілеспрямована і заздалегідь спланована діяльність наділених владою людей, призначена для того, щоб їх організовувати і надихати, скеровувати і сприяти досягненню певної мети, – ніколи б не подумали! Особливо, якщо зважити на те, що, пропорційно до розмов про неї, стан справ в освіті „стабільно погіршується”, а самі вони, – число яким є „легіон”, – є безправними і безпорадними, затурканими й переляканими.

Самопочатково, коли вони ще не були такі упосліджені, ця, нібито їх власна, політика уявлялась їм чимсь незбагненим і неземним, справою державної ваги, наслідком титанічних інтелектуальних зусиль столичних небожителів. А тут, – нате-маєте!, – вона у тебе в школі і ти є реальним її „суб’єктом”! Ну, не зовсім „суб’єктом”, а поки-що „об’єктом”, об’єктом маніпуляцій, – і, тим не

менше, – ти мав би радіти, бо тебе „мають на увазі” До того ж – цілком конкретно!

Час від часу, особливо в честь професійного свята, вчителів відчитують, як школярів у пресі і звинувачують в усіх смертних гріхах[21], виставляють на посміховисько „перед усім чесним народом”, демонструючи їх „некомпетентність” при розв’язанні завдань, облюбованого міністерством і наймудрішого у світі, ЗНО[11]. І якщо у попередньому часі до вчителів його застосовували вибірково, то вже з цього року ця „акція” буде поширена на всіх поголовно, як підстава для сертифікації. Ото буде радості учням і їх „просунутим” батькам, якщо хтось з учителів „з трьох раз” не вгадає „єдиноправильну” відповідь! А це цілком може статися, якщо він мислить самостійно і критично.

Якщо б керівники освіти найвищого рангу були послідовними докінця, то випробували б спочатку цей „геніальний винахід” на собі. Але нема дурних! Коли ці тести запропонували його „першовідкривачу” в Україні Івану Вакарчуку, він з завданням не впорався, перевівши цей епізод у жарт. Побоюючись повторити цей „успіх”, Сергій Квіт за завдання й не брався, але свою відмову „обґрунтував науково”: „Це неможливо. У викладачів, старших людей, інакше працює голова. Це тести для людей, у яких свіжа пам’ять, молодий розум”[28]. Все ясно! Однак і „розум молодий” при зіткненні з питаннями, у яких „ум заходить за розум”, дає збої, і навіть при трирічному натаскуванні на кожну відповідь у геніальних репетиторів, час від часу спостерігається обвал навіть при опитуванні з рідної мови [17]. Але нікуди учні від цього інтелектуального садизму не дінуться! Якщо ж новий міністр задумав прогнати через ЗНО вчителів, то не уникнуть його й вони. Понад те, оскільки вони самі його й проводитимуть, то зможуть зразково один над одним познущатися.

Безвідносно того, „молодий” чи „старий” у них розум. Поняття солідарності ж у педагогічному середовищі відсутнє!

Вчительська прискіпливість і „принциповість” міністрам потрібні „позаріз”. Щоби принизити разом їх всіх, треба, щоби вони спочатку повитирати ноги один об одного. Тільки так можна наочно показати, з якою „сірою масою” їм доводиться мати справу і скільки

зусиль прикладати, щоб хоч якось її очухати. Що, буцімто, й є головним завданням „освітньої політики”!

Тут й насправді все до деталей продумано: щоби зробити вчителів тупими інструментами „політики великої”, яку вони повинні проводити у ввіреній їм сфері, їх треба постійно тримати „в тонусі”, що, у розумінні міністра, означає принижувати. А для цього нічого не треба винаходити: метод „нагайки і пряника” існує споконвік, і „мистецтво політики” полягає у вмілому його застосуванні. Ніхто не повинен сумніватися: наші міністри ним перфект володіють. Хай вмиється до будь-кого з них сам Макіавеллі!

Та, в принципі, й усі інші методи „роботи” з вчителями, не є якимись „винаходами”, наслідком вищого сплеску фантазії освітніх чиновників „нової генерації”. Однак всі вони, зрештою, зводяться до одного, до „прикоскування” вчителя з метою „запрягти і поганяти”. Тому, не погрішивши проти істини, можна було б сказати, що новітня „освітня політика” є не чим іншим, як точна копія і пряме продовження радянської системи управління школою. Оскільки „ходить під сідлом і в узді” вчителям було не звикати, то не варто було й „городити город”.

Але хтось сказав, що з настанням незалежності в Україні все буде „нове”: і вчителі (вони поголовно стануть „новаторами”), і учні (бо стануть носіями „нової свідомості” й почнуть світитися „синім полум’ям”[15]), і ціла школа (бо в ній дебіли „поперевертають всі класи”[27, с.118-121]).

Як це не парадоксально, саме ця манія новизною приводила до деградації освіти”, а постійні пертурбації у політиці кадровій лише заганяли її у глухий кут. Святе переконання у тому, що „нове”: є завжди, і обов’язково, кращим, спонукало керівництво міністерства до механічного відкидання освітніх традицій, бажання починати все „з понеділка” і „з нуля”. Як наслідок – тьма невігласів у керівництві освітою різних рівнів і купа „відкриттів” у педагогіці, ціна яким ламаний гріш в базарний день. Їх не обов’язково робили самі міністри, але залюбки до „першовідкривачів” „присусіджувалися”, нарипувалися у „співавтори”, роздаючи їм за цю „співпрацю” нагороди і гранти. На такому зворотньому доборі (гірших з гірших) власне й базувалася розстановка кадрів у сфері освіти. А кадри, як

відомо, вирішують все! Ну, особливу, доленосну місію у виводі української освіти на „нові”, захмарні висоти відводили собі „перші фігури” при освітній владі. Вимогу „не вище Капітолію!” ніхто ж не відміняв!

Але кожний наступний, „новий” міністр керувався у своїй діяльності й іншою, суто українською, максимою: „Все, зроблене до нього, не заслуговує на увагу!”. Радше всього, так воно й було, але экс-міністри відстоювали своє авторство навіть на цей непотріб, намагались застовбити у його впровадженні якісь пріоритети[24]. То було дивно, бо все це, зазвичай, було так само краденим, і кожному наступному міністрові доводилось відстоювати своє право на... плагіат[8, с.3].

То як вони могли втратити „новизну”? Ганяючись за нею, зазвичай чужою, але не виробивши у себе жодних критеріїв для диференціації матеріалів за їх цінністю, вони возводили в ранг „педагогічної теорії” найвідвертішу навколоосвітню маячню[9]. Нічого дивного, адже „очі” бувають „великі” не лише у „страху”, а й у захоплення, а, як зауважив ще Геракліт, „людина обмежена здатна захопитись будь-яким вченням”[7, с.49].

Та, в принципі, про яке „вчення” тут може йтися, коли ми маємо справу з розвезеним на 300-500 сторінок словоблудієм. І, тим не менше, саме воно й викликало ейфорію у міністрів. Завдяки емоційному підйому, який спостерігався після кожної наступної „знахідки”, міністри освіти залишалися „вічно юними”, а деякі, „особливо обдаровані” навіть впадали в дитинство. Зокрема, така „регресія віку” спостерігалася у Лілії Гриневич, бо коли журналісти звинуватили її у безпардонному передиранні чужих робіт без посилань при написанні кандидатської дисертації, вона уподібнилась якійсь першокласниці і сказала, що „більше так не буде”. Коли ж те саме повторилося при підготовці докторської, – клятвенно обіцяла виправитися... Після захисту, звичайно! Для чого ж іншого був придуманий евфемізм „освітня політика”, як не для того, щоби надати словам міністрів якогось особливо урочистого звучання, додаткової впевненості при виголошенні клятв і обіцянок в перспективі стати людьми! На разі ж „людяність” їх проявлялась у галюцинаціях, навіюванні уявного „підвищення теоретичного рівня” педагогіки під

час їхнього правління. Та чому тільки „підвищенні”? Чому б і не в „розширенні”?! Адже під їх „мудрим керівництвом” педагогічні „першопрохідці” продовжували „стовбити” „нові напрямки” у розвитку освіти і, скажімо, „едукологія” Омеляна Вишневського [4] цілком природньо доповнилась „освітологією” Віктора Огнев'юка і К°[25]. Знай наших! Даремно, що йдеться про одне і те ж і все одно „що в лоб – що по' лобу”, Гриневич угледіла у цій словесній еквілібристиці „прорив освітньої парадигми” і вихід української педагогіки на європейські горизонти[9].

Однак цей, навіяний невіглаством, апломб і вишукане мистецтво самовозвеличення, „з неба не впало”, воно відшліфовувалось роками, десятиліттями і передавалось у спадок від міністра до міністра. І це був єдиний випадок, коли цей унікальний досвід перебирався наступником без будь-яких сумнівів чи заперечень. Щоби досягти сучасного рівня управління, рівня на якому вчителі могли, даруйте тавтологію, опустити до рівня прибиральниці в оплаті праці і видати це за благодіяння, „продати” це, як „новацію”, як „новий його статус”, треба було серйозно попрацювати. І вони „це зробили!” Але якою ціною? Адже для цього міністерство й само повинно було притерпіти колосальну кадрову інволюцію, пройти тернистий шлях від президента АПН НАНУ через ректора провідного університету до вчительки біології.

Закладаючи ідейний фундамент української „освітньої політики”, цей перший мав нагадати вчителям дію принципів і законів діалектики. І передусім – „принципу тотожності буття і мислення”, у відповідності до якого, „нове”, то є добре забуте „старе”, і „нічого нового немає у світі, який споглядає місяць”. Отже, якщо його застосувати до школи, то у реанімації в ній радянської системи управління в добу української незалежності нема нічого незрозумілого чи дивного. На власному прикладі він спробував показати: скільки б не мінялося керівництво освіти, ладу в ній нікому не дано навести [14].

Але, з іншого боку, для того, щоби час перебування у міністерському кріслі собі продовжити, треба було створювати видимість роботи, а для цього навіювати зміни, постійно і невгамовно про них торочити. Ефективність творення цієї ілюзії, переконливо

доводив „закон переходу кількості в якість”. Щоби появу її зобразити, міністр зажадав від вчительок „перманентних, системних і концептуальних змін”[22].

Вони нічого не мали проти. Будучи привченими до дисципліни і знаючи, що „то треба самому міністру” – готові були мінятися концептуально і невпинно. До невпізнаваності, до посиніння! Однак, ніяк не могли збагнути, як, при цьому радикалізмі, зберігти свою унікальну й неповторну творчу індивідуальність, якої міністр вимагав від них так само, правда, вже в іншій газеті?! Для цього вони мали б працювати в умовах волі, але, знову ж таки, як’ сумістити декларації про неї зі свавіллям чиновників, з посиленням контролю й регламентацією кожного їхнього кроку по школі? Це, скажемо прямо, по-дитячому наївне, питання наш філософ легко зняв за допомогою другого закону діалектики – „закону заперечення заперечення”: що більше, мовляв, наказів на їхні голови спускається „зверху”, тим вільніше вони мали б себе почувати, бо пропорційно зменшується можливість „згрішити” (не уважити начальника, помилитися в оцінці відповіді учня, чи, тим паче, якимсь необачним словом його образити...). Коли на все є інструкція, – можна бути спокійним, застрахованим на всі випадки життя. І не тільки вчителю, а й директору, для якого ніякі закони (в тому числі й діалектичні) досі були неписані. Бо й до нього могло дійти: коли, як у калейдоскопі, міняються міністри, то можуть добратися й до нього. „Все тече, все міняється”, і „всі ми ходимо під Богом”! – каже закон „єдності і боротьби протилежностей”.

Взагалі ж, за допомогою діалектики можна було вирішувати будь-які проблеми. Теоретично! Людину при владі, вони виручали у найскладніші періоди їхнього життя, даючи можливість блискуче „заговорити” будь-яке питання, перевівши розмову у русло. „вічного” і „нездійсненого”[13]. І наш „фільзоф”, залюбки цим займався, заповнюючи шпальти підвладних газет своїми „глибокими роздумами” й повчаннями у стилі Мономаха. Заадресованих, правда, не дітям, а вчителям: „Ні винного, ні невинного *не чіпайте*”, – задекларував він. З утвердження цього „імперативу” почалась епоха безроздільного панування дитиноцентризму в українській школі.

Відчуваючи над собою такий „дах”, „діти” почали нахабніти

конкретно і... „чіпати” вчителів. По школі час від часу прокочувалися хвилі насильства і агресії і, знаходячись в учнівському оточенні, вчителі чимраз частіше потрпляли їм „під.гарячу руку”.

Однак одним з аспектів утвердження дитиноцентризму, є й те, щоби відхилень і збочень у поведінці учнів принципово не помічати. А якщо приховати їх вже неможливо, то „проблеми з цього не робити”, бо то є наслідок суперечностей, а вони, у повній відповідності до закону „єдності і боротьби протилежностей”, є джерелом руху і розвитку. Відтак, „рожеві окуляри” мають бути незмінним атрибутом „екіпіровки” міністра освіти, і він повинен їх постійно носити.

Звісно, у якості міністра, філософ не може до нескінченності витати у захмарних висотах абстрактного мислення. Час від часу він мусить спускатися на грішну землю. Однак, навідміну від Геракла, торкаючись її, силу свою він втрачав і вже нічого нікому не обіцяв [15].

Як це не дивно, така міністерська „імпотенція” вчителюк не просто не засмутила, а й повергала у стан ейфорії. Забувши про те, що є жінками, вони не могли натішитися з того, що саме в освітній сфері нарешті втілилася в життя віковічна мрія Платона: щоби при владі були мудреці, а мудрість проникла б у владні кабінети. Вони свято вірили, що спокій розуму, який є, по суті, синонімом мудрості, бодай у найвіддаленішій перспективі воцариться бодай у стінах міністерства освіти.

Кажуть, мріяти не шкодить, але де того відльоту фантазії взяти? Започаткована Антоном Макаренком і розвинута Василем Сухомлинським, „школа радості”, та, що плекала мрії і навіювала віру в майбутнє, та, що, завдяки цьому вижила і зберегла гуманізм під тоталітарним пресом, на соціокультурному ґрунті України доби незалежності чогось не прижилася. Педагогіку серця тут змінив прагматизм – антигуманна ідеологія, що орієнтувала як вчителя, так і учня на „успіх” і „вигоду”. А яка може бути „вигода” у мрії? Доводиться лише дивуватися, яким відсталим у порівнянні з Вільямом Джеймсом і Джоном Дьюї, уявлявся нашим освітнім керманичам Конфуцій, який мав про цю останню свої уявлення: „Благородний муж знає лише обов’язок, людина низька – знає тільки вигоду”, – казав

він”[12, с.149]. Понад те, на його думку, „він повинен зберігати людинолюбство навіть тоді, коли терпить невдачу”[12, с.148]. А от у тому, що у міністерстві освіти перевагу віддали вигоді перед благородством дивного нічого нема. Останнім часом його очільники помішалися на грошах і кинулись їх „заробляти” (на грантах, на тиражах підручників, на закупках ІКТ, на чому завгодно). Ну, звісно, не для школи, і це зрозуміло, бо яку б тоді мали з цього „вигоду”? Щоби її мати треба було перетворити міністерство освіти у структуру комерційну, а його співробітників перекваліфікувати з менеджерів на маркетологів. Керівничка міністерства демонструвала, як це зробити весело, щоби європейські партнери після підписання контракту від сміху надривали животи[19, с.1,3] Відповідно й „успіх” був зрозумілий у міністерстві цілком конкретно: щоби його досягти, не треба перейматися дотриманням якихось моральних принципів, а перти по життю, як танк, не звертаючи уваги на оточення.

Якщо таку „філософію” сповідує людина, що волею долі опинилася при владі, а тим паче в освіті, то школа перетвориться у місце, де неможливо жити, бо, замість того, щоби серця віддавати дітям, вчителі перетворюють її у дім, де вони „розбиваються”. Замість того, щоби вкладати душу в учня, її з нього виймають. Тож чи варто дивуватися, що учні відповідають їм взаємністю? Та чому ми акцентуємо увагу на спотворенні комунікації між вчителем і учнем? Чи набагато кращою вона виглядає у суто вчительському середовищі? Атмосфера підозрілості, взаємного висмокткування і підсиджування воцарилася в усьому „освітньому просторі”. „Успіху” й серед учителів досягав той, хто „стукав” першим. Така мобільність, гарантувала просування по щаблях соціальної драбини, проявивши її максимально, можна було потрапити й у міністерське крісло. Щоби, осягнувши ці висоти, приголомшити освітню „паству” не благородством, а наглістю. Але це вже потім, на разі ж треба було тривалий час прикидатися дурнем, „вести по вітру ніс” і гнути спину перед „вышесидящим”, від якого „успіх” залежав передусім.

Однак така „філософія життя” є лише сурогатом мудрості. Особливо коли вона є запозиченою за Океаном, почерпнутою з сумнівних джерел і не „перетравлена” у власній голові. Так, начитавшись, закинутою в Україну “по лізінгу” всякої модерної

чортівні, скажімо, Василь Кремень не лише переполохався сам, а й почав лякати вчительок „сучасними цивілізаційним змінами” і, зумовленими ними, „новими до них вимогами”[14]. Що нам Гекуба! Що нам „старі” вимоги на стику тисячоліть, в „епоху глобальних цивілізаційних змін”! А між тим у старому їх розумінні виявляється їх дієвість. Суть у тому, що „до інших вимоги пред’являє людина низька, благородний муж пред’являє їх до себе”[7, с.167]. Так казав „колега” Кременя дві з половиною тисячі літ перед ним.

Вочевидь не бравши його до рук, наш мислитель відкрив для себе концепцію пайдоцентризму, надсучасне вчення, у відповідності до якого, вимоги до вчителя могли пред’являти й учні. Щире переживання за психіку дитини, яку, на його думку, можна травмувати оцінкою (Навіть позитивною, але не такою, яку вона поставила б собі сама!), навела його на думку, що цих „суб’єктів” треба місцями помінати. На його думку, це транспозиція убезпечила б дітей від комплексів, які формують не в міру вимогливі вчителі.

Скидається на те, що дитинстві їх не уник жоден міністр освіти. Тому можна допустити, що концепцію дитиноцентризму вони запозичили на Заході й запровадили у „рідній школі” у якості гіперкомпенсації. Вона й знайшла свій вираз у гіпертрофованому педагогічному лібералізмі, коли на дитину почали молитися як на ідола. Відтак, перед тим, як зробити учневі якесь найневинніше зауваження, вчитель повинен був сто раз подумати і гарячково перебрати в своїй пам’яті всі пункти „Конвенції про права дитини».

Навіть коли йшлося не про поведінку, а про учіння, вчитель повинен був бути „чемним”. Як наслідок, успішність встановилася на найнижчому рівні. Але ні у міністерстві освіти ні в АПН НАНУ проблеми з цього не робили. Благо, президент академії вивів формулу, у відповідності до якої всі оцінки прийнято було вважати „позитивними” (Авт. Скільки дисертацій було захищено на одній лише 12-тибальній системі, щоби довести, що будь-яка оцінка на її шкалі неодмінно має бути позитивною Якщо б негативна оцінка була збережена, то який би це був в біса „дитиноцентризм”!?). Оскільки при цьому нічого не могло бути втрачено, то така система оцінювання знань могла сприяти більш ефективному їх накопиченню з метою убезпечити учасників навчального процесу від „інформаційного

вибуху”, який, на думку Василя Кременя, гряде найближчим часом і „нема на то ради”. Єдиним, мовляв, можливим виходом для них, коли той „вибух” гримне, буде їх здатність „умонтуватися в системи штучного розуму”, а ще краще пересидіти „інформаційне лихоліття” у віртуальному просторі, який відкривається за монітором кожного персонального комп’ютера чи, навіть, ноутбука. Сам він, правда, оселитися у ньому не поспішав, прекрасно розуміючи, що „ніяка віртуальна красуня на замінить звичайної, реальної”[22]. Sic! Але міністр робив виключення не лише для „красуні” (Можливо це для нього не було вже на той час надто актуальним), а й для хати і зарплати. Бо, як кажуть росіяни, „любовь приходит и уходит, а кушать хочется всегда”. Якби він відмовився від цих „благ цивілізації” бодай на місяць, то ширяв би віртуальними світами, й без комп’ютера, окидаючи підвладну сферу своїм, посоловілим з голодухи, соколиним зором. Між іншим, це було б вищим для неї благом, бо найкраще вона розвивається тоді, коли нею ніхто особливо не опікується

Можливо тому, що звичайну загальноосвітню школу цей міністр своєю присутністю, чи, бодай, увагою, не балував, задекларований ним інформаційний „апокаліпсис” так і не наступив. Під впливом ІКТ у школі, правда, будь-яке навчання припинилося і всі шукали готові відповіді у „Гуглі”, однак до кінця світу діло так і не дійшло. Просто, вона втратила свою сутність, яка передбачає самостійний пошук знань, а ще – дисципліну і порядок, довіру і відповідальність. А завдяки правлінню нею „віртуального” міністра, у ній вже неможливо було зрозуміти, хто кого має вчити і, хто кого виховувати, хто ким керує, а хто кого ігнорує[30]. І хоча, „по старій добрій пам’яті”, вчителі намагалися відстоювати у школі свої пріоритети, – „процес пішов”, пішов по лінії найменшого спротиву, що’ й було необхідним для повної і остаточної перемоги „дитиноцентризму”, чогось на кшталт „комунізму у кожній окремо взятій школі”, коли будь-який неук (за законами „революційної доцільності”) міг сказати своєму вчителю: „Твоя влада закінчилася! Злазь!” У центр навчального процесу зсунувся „його величність” учень. Він, мовляв, і навчить і виховає. І своїх однокашників і вчителя! Всіх! До того ж з майже стовідсотковою ефективністю[26, с.11]. Це був апофігей академічного маразму, справжній духовний армагеддон, і його треба

було якось призупинити чи, бодай, локалізувати.

Зробити це був покликаний, власне, „політик”. За такого й „зійшов” Станіслав Ніколаєнко. Він затявся на „демократію без берегів”, яка заповонила школу, і вирішив її з неї вивести, або, принаймні, зробити її „керованою”. Вчителям, яким демократія вже давно сиділа в печінках, це заімпонувало, і вони ще й досі вважають, що це був чи не єдиний міністр, який не чудив, а приймав виражені й потрібні рішення. Не будучи обтяженим вантажем споконвічних педагогічних проблем, він „розрулював” їх „на хлопський розум”: легко й невимушено, інтуїтивно вгадуючи, що в освіті має бути.

Правда, його „свята простота” і „культурна незайманість” не раз зігравали з ним злий жарт. Коли власна дурість до нього не доходила, він ставився до всього з гумором. Так, на питання про можливість підготовки для нашої школи вчителів танців, він відповів цілою тирадою зустрічних питань, одним з яких, на його думку, „найбільш дотепним”, було: „А може ви готуєте дівчат зразу на Туреччину?”[5]. Ха-ха! Щоби навіть будь-яка пересічна людина могла собі уявити рівень загальної культури нашого міністра, його педагогічну дрімучість, ми приведемо для порівняння висловлювання з цього ж приводу видатного англійського філософа і педагога Джона Локка. Так от, на відміну від оцінки танців, як джерела проституції, даної нашим земляком у 2006-му році, англієць у 1705-му писав: „Якщо хлопчина, через певну неохайність... не може доволі вишукано зняти капелюха або розшаркатися, то вчитель танців цей недолік виправить і зітре з нього ту природну простоту, яку люди, що в усьому наслідують моду, називають неотесаністю. Танці, як мені видається, більш, ніж що-небудь інше, сповіщають дітям пристойну впевненість і вміння триматися, тому я вважаю, що танцям дітей треба навчати якомога раніше, як тільки вони виявляться до цього здатними. Бо, хоча це мистецтво полягає в одній лише зовнішній грації рухів, воно більш, ніж щось інше, сповіщає дітям – не знаю, яким чином – вишукані манери і мужні звички”[17, с.455-456].

Як бачимо, оцінки ці розділяє прірва. І не лише часова, а й освітня, культурна. Пояснення тому, що наш сучасник, опинився на її дні, можна шукати в тому, що означений період значною мірою співпадав з часом руїни України, її перебування під імперським

пресом. Але чи не продовжила її ще на одне століття його „рідна” партія, та, політику якої він був покликаний проводити у нашій школі наприкінці ХХ століття?! Що вважав для себе символом якоїсь особливої честі і гордості![23].

А гордитися не надто було чим, бо коли керівник освіти починає „коливатися разом з партією”, то разом з ним коливається й школа, занурюючись, таким чином, у стан соціальної шизофренії, бо говориться в ній одне, а діється – інше, „права рука не знає, що робить ліва”, а діти, під інформаційним тиском на мізки, психічно роздвоюються і навчаються брехати і прикидатися.

Можна було б припустити, що така розчереПЛеність моральної атмосфери школи походить від міністерської недовченості. І щось у тому, безумовно, є, бо такі міністри, як Станіслав Ніколаєнко, гордилися не лише партійною приналежністю, а й тим, що „університетов не кончали” і нещадно боролися зі „вшивою інтелігенцією”, з її „дурнуватими танцями-шманцями”.

Однак, що в „освітній політиці” змінилося після того, коли її почали проводити ті, що ці університети не лише закінчували, а й очолювали? Та ще й так щільно ними опікувалися, що, навіть сидячи у міністерському кріслі, не могли залишити їх у спокої. Що викликало шалений ентузіазм як у „його” студентів, так і тих, хто його у нього посадив. Він, мовляв, є не лише патріотом України, а й свого „рідного” університету. Відтак підтримували його на цій посаді не лише інтелектуали, а й тисячі освітніх бюрократів. Особливо тих, які нічого не знали і робити не вміли, окрім як бити себе в груди і викрикувати гасла про безмежну, і до гроба, любов до України. З часів настання української незалежності, кількість їх на порядок збільшилася, а сфера освіти була ніби спеціально призначена для їх інкубації і росту „популяції”. Через свою інтелектуальну тупість, яка супроводжувалась несамовитою активністю, вони-то й розшарпували школу, зображаючи свою „відданість національній справі” і незамінимість на своєму місці. Однак, виправдовуючи своє існування, вони не лише підривали підвалини національної школи, яку міністр обіцяв розбудувати, а й розхитували міністерське крісло, на що його безпосереднє оточення дивилося з неприховуваною єзуїтською радістю. Ну, і, звичайно, з надією, що дуже скоро його „підуть” і їм не

доведеться психічно і морально роздвоюватися, вичавлюючи з себе, „персонально для шефа”, 2-3 слова ненависною їм українською.

Але чи був він сам ангажований національним ферментом, чи патріотизм його був „робленим” і лише прикривав його справжні наміри? Ось питання „на засипку”, на яке треба відповісти, щоби більше ніхто не міг національними цінностями в освіті спекулювати. А судити про це треба не по словах, а по ділах. Ми виділимо з них принаймні три, які ставлять під сумнів щирість його намірів:

Ну, по-перше, це, як сказали би колись, „сліпе преклоніння перед Заходом”. І, відповідно, маніакальне механічне запозичення у країнах, що до нього відносяться, всіх, найвідвертіших нісенітниць, тих новітніх „винаходів” у педагогіці, які підривали підвалини національної школи й зводили нанівець українські освітні традиції. Такими були: так звані „освітні технології”, зовнішнє незалежне (від здорового глузду) оцінювання успішності учнів і тотальна „болонізація” навчальних закладів України, що передбачала вільне „витікання” з неї мізків, і виклика’ла з цього приводу абсолютно незрозумілу патріотичну радість. Непогано, мовляв, вчимо, якщо їх там беруть! Де їм було знати, що беруть їх на підсобні роботи, зазвичай, як чорноробів! Але, якщо є дитина талановита, то чому б і її не взяти?! Довчити, культурно очухати і натуралізувати! Так, що, завдяки старанням міністра-патріота, наша держава поступово залишалася і без рук і без мізків[22].

По-друге, таке ж „сліпе” преклоніння перед науково-технічною революцією. Будучи до мізків костей технократом, цей міністр почав нав’язувати школі, механіцизм у підході до людини, ставлення до неї як до фізичного тіла, з яким можна проводити будь-які маніпуляції. Тупа віра в те, що за допомогою якихось „хитрих штучок” знання з дитини можна вичавити чи „викачати”, спонукала його до поширення у школі так званих „освітніх технологій” І не лише на природничо-математичні, а й гуманітарні дисципліни. Забігаючи наперед, зазначимо, що, скориставшись цією установкою, його наступник – Дмитро Табачник – „вичавив” їх з школи взагалі. Вже під його орудою науки гуманітарного циклу, які передусім і „відповідали” за формування людини і громадянина з 2012-го року виявилися під заборонаю. І Вакарчук, очевидно, не міг з цього приводу не порадіти,

адже він вже давно на цей аспект шкільної науки точив зуб. Нічого, мовляв, тратити час на нікому непотрібну „балаканину”, треба брати „бика за роги” й робити акцент на науках „точних”, від яких може бути якась користь. Міністра зрозуміли так само „точно”, й у школі загальноосвітній відбувався ненормований й нерегульований тиск на психіку дитини валом технічного знання, що доволі часто закінчувалося не лише невротичними станами чи шизоїдними відхиленнями, а й органічними змінами в її тілесності, викликаними соматизацією дистресу чи надмірного нервового напруження. Далі більше: вибивання навчальних результатів задля задоволення міністерських амбіцій, привело до демографічної катастрофи, бо саме у діяльності цього міністра проглядалося бажання вивчити українців „до ноги”. А оскільки у такому своєму прагненні він був не поодиноким, то фактично за 10 років незалежності кількість дітей в Україні скоротилась майже вдвічі, з 13.225 до 7. 614 тис.[3] То це українізація чи геноцид?

Нищення генофонду нації з найкращими намірами продемонструвати світовому співтовариству найвищі результати навчання у вільній і незалежній Україні, було тим „коником” на якому планував в’їхати в Європу Іван Вакарчук. Наївна віра у те, що ІКТ забезпечить всім „рівний доступ до якісної освіти”, не дала йому можливості розгледіти небезпек і викликів, які таїла в собі технократизація освіти. І передусім глобалізацію, з її тенденцією до розмивання і нищення національної самобутності, забуття унікальних вітчизняних педагогічних систем, до яких сьогодні повертається світ.

Але ж наміри були добрими! Вивести Україну на світовий рівень!. До того ж з найменшими затратами. Вивели, правда, не Україну, а мільйони українців. Оскільки „у пошуках щастя”, яке обіцяв їм міністр, не надто переймаючись питанням, де воно буде досягнуте, покидали її переважно люди молоді, так званого „репродуктивного віку”, то покрити ці втрати буде нікому. Та й чи захочуть пускати дітей на світ ті, що залишаються? Статистика показує, що не дуже. І для цього знаходиться маса причин: то, мовляв, держава мало дає „на памперси”, то жінки „попадаються” не такі симпатичні, як у комп’ютерній порнушці”, то заїдає, зумовлена гонитвою за „успіхом”, проклята імпотенція... Оскільки він

асоціювався виключно з валютою, то з українського соціального контексту остаточно зникли навіть ті чоловіки, які шукали „успіху” в чужому ліжку, і могло статися, що жінка народить дитину „підпільно”. На депопуляцію впливала й політика гендерна, якою міністерство освіти перейнялося не на жарт, бо не в міру розкріпачені жінки не мали чоловіків за людей.

Та, зрештою, коли діти випадково й появлялися, то хто хотів з ними возитися?! Тому „сучасні” батьки намагаються якомога раніше спихнути їх у дошкільні навчальні заклади. А там на них тільки й чекають, чекають „наймудріші в світі” виховательки, щоби вволю над ними познущатися, випробувавши на їх голівцях унікальний компендіум можливих і неможливих наук. Оскільки „карт-бланш” на це вони отримали від „самого” міністра, то виглуплюються над ними як хочуть. Особливо з іноземними мовами! Щоби, не доведи Господи, вони не встигли спочатку оволодіти своєю! „Як же тоді вони виберуться на світовий рівень?!”, – міг запитати їх Іван Вакарчук Для його досягнення наукова екзекуція в ДНЗ триває й донині, то чи слід дивуватися, що до першого класу діти приходять „ледь теплими” і 20 відсотків з них мають серйозні відхилення у фізичному здоров’ї. Сколіози і плоскостоп’я, гнилі зуби й посаджений зір трапляються не як поодинокі явища, в окремих дітей, а вже як „норма”. Все частіше ми стаємо свідками того, як по школі ледве пересуває ноги ходяча „медична енциклопедія”[1]. І це при тому, що стан систем ВНД, КШТ, ендокринної чи імунної тощо до уваги взагалі не приймається, бо їх неможливо помацати, як би хотілося міністру освіти. А є ще здоров’я психічне, моральне і соціальне... Як справи виглядають з цими його складниками, відомо одному Богу. Однак, навчившись „суміщати протилежності”, саме у такому стані міністр затявся зробити їх „щасливими”[2, с.3]. І це й насправді мудро. Бо, коли б вони були здоровими, то були б щасливими й без нього. Адже здоров’я – то і є щастя, тут не треба двох слів. Однак він вирішив „ощасливити” їх не „м’язовою радістю”, а гіподинамією й іноземними мовами[2]. А щоби компенсувати неминучі при цьому втрати здоров’я, він пообіцяв допомогти їм у розрахунку їх „життєвої стратегії”. Залишившись „чистим” фізиком, він і на людину дивився, як на фізичне тіло, яке можна не лише міряти „у висоту”, зважувати й

випробовувати „на згин”, а й вираховувати його „траєкторію”. То чому б не вирахувати „траєкторію” руху по життю людини? Адже вона є істотою із крові і плоти?!

Мабуть „мрії” його б і здійснилися, якби він не „почистив” свою свідомість не лише від гуманітарної освіти, а й від Божих заповідей, а саме – від максими „не розраховуй, щоби тебе не розраховали”. Покарання за ігнорування Святого Письма не змусило себе довго очікувати. Поки міністр розраховував „траєкторію” наукового злету якогось свого аспіранта, якісь політики, що не мали жодного стосунку до освіти, вираховували його власну „траєкторію” у якості міністра. І він пролетів по ній над столицею, як фанера, до того ж в „перигей”. Отож і йому впору було написати, подібно до міністра-філософа есе про „задумане і нездійсненне”. (З одним, правда, „н”).

Але робити цього він не став, бо „справу його” продовжили ректори всіх університетів. Завдяки йому, вони дізналися: щоби їх випускники були „справжніми”, вони повинні бути „чистими”, чистими від „скверни” будь-якої гуманітарщини. І вони всерйоз зайнялися „зачисткою” навчальних планів від „непотрібних” предметів. А між тим ще Гегель попереджав: „чистими” фізиками, тільки фізиками можуть бути лише тварини, бо вони не мислять”[5]. Є такі й серед людей, але чому саме вони повинні когось вчити, чи, тим паче, розробляти якусь „освітню політику”?

PS. Якщо хтось думає, що на якомусь черговому міністрові криза в освіті і поневірвання освітян закінчиться, і, за законом „заперечення заперечення”, почнеться її „одужання”, то він жорстоко помиляється. „Хворою реальністю” школа буде й надалі. Вона залишиться такою до тих пір, допоки, намагаючись подивувати світ і вписати свою сторінку в історію, міністри не перестануть чудити.

А на Іванові Вакарчуку ми вирішили закінчити цю печальну історію, бо він був не тільки патріотом, а й фізиком-теоретиком, і у цій другій своїй іпостасі міг би пояснити метафізично-космічний феномен – існування „чорної діри” у ноосфері над міністерством освіти. Через неї з неосяжних космічних просторів вриваються якісь невідомі, однак однозначно негативні, промені у його коридори й кабінети. Під їх дією відбуваються дивні метаморфози з тими, хто імітує у ньому роботу. Особливо, – з тими, що знаходяться у

міністерському кріслі. Відтак, хто б у ньому не сидів – соціаліст чи комуніст, націоналіст чи космополіт, фізик чи біолог, – вони будуть робити одне і те ж: „системно” і „стабільно” валити освіту. І, безумовно, досягнуть своєї мети, бо, рухатимуться вперед „на крилах успіху”, які освіті почепив Інститут педагогіки НАПН в особі О.М.Топузова.

Оскільки „успіхи” вже є (А ми перерахували з них далеко не всі), то у будь-якого громадянина, як платника податків, що йдуть на утримання як освітніх, так і безпросвітніх чиновників, може виникнути закономірне питання: „Коли прийде розплата і від кого її можна чекати?” Першим, що приходить на ум, – від Бога. Але, по-перше, вони у Нього, вочевидь, не надто вірять, бо, відчуючи над собою Його длань, так відверто не нахабніли б, а, по-друге, як казав Екклезіаст, „не скоро чиниться суд Божий за вчинки погані, тому серця синів людських ними сповнені”(Екл., 8:11). Значно швидшим і більш дієвим міг би бути для них суд їх власних сорому і совісті. Але де їх взяти? Вони для того й вилучили з шкільних навчальних планів етику, щоби такими „дурницями” не „страждати”. Покарання, однак, прийде, прийде звідти, звідки ніхто з них його не чекає, прийде від того, над чим вони вволю у своєму житті познущалися, – від самої освіти. Бо в один прекрасний день ці мудрагелі можуть виявити, що помикати їм вже нема ким. Тотальний „ісход” українців за кордон, як з метою отримання хоч якої освіти[20], так і для елементарного застосування знань[29], вже давно минув точку неповернення, і настане час коли, залишившись в Україні самі, міністри керуватимуть по черзі один одним.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бовкун С. То школярі це чи коні загнані? //Експрес. – 2016. – 6-13 жовтня.
2. Вакарчук І.О. Головна мета – зробити наших найменших громадян щасливими //Іноземні мови в навчальних закладах. – 2009. – №1. – С.3.
3. Високий Замок. – 2017. – 31 січня.
4. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич, 2003.

5. Гармаш М. Міністр освіти руйнує... освіту //За українську Україну. – 2006. – 14-20 листопада
6. Гегель. Энциклопедия философских наук. В 3-х томах. Т.І. М.,1975. С.240.
7. Гераклит. Фрагменты //Материалисты древней Греции. М.,1955. С.49.
8. Голодрига Ю. Ні, їм зовсім не соромно //Експрес. – 2018. – 25 січня-1 лютого.
9. Гриневич Л. Вітчизняна педагогічна теорія про розвиток освіти в Україні у контексті євроінтеграційних процесів //Педагогічний процес: теорія і практика. – 2015. – №1-2. С.5-10.
10. Демник В. Еміграція мізків //Експрес. – 2018. – 18-25 січня.
11. Каменська-Ополоник О. Ха! І це вони вчать наших дітей?! //Експрес. – 2017. – 20-27 квітня
12. Конфуций. Лунь юй //Древнекитайская философия. В 2-х томах. Т.1. М.,1972.
13. Кремень В.Г. Про задумане й нездійсненне //Основа. – 2009. – №4.
14. Кремень В.Г. Сучасні цивілізаційні зміни і нові вимоги до вчителя //Суспільство. – 2006. – №130.
15. Кремень В. Г. „Я не напівбог і не можу вирішити усіх проблем, поворухнувши бровою” //Високий Замок. – 2002. – 12 вересня.
16. Кудрик Л.Г. Индиго: діти нової свідомості. Львів,2008.
17. Локк Дж. Мысли о воспитании //Локк Дж. Сочинения. В 3-х томах. Т.3. М.,1988.
18. Львова І. Антирекорд: їх тепер лише п'ятеро // Експрес. – 2017. – 229 червня-6 липня.
19. Максимець Л., Мартиник Б. Рекламний агент Лілія Гриневич //Експрес. – 2018. – 13-20 вересня.
20. Мартиник Б. Туди, і щораз більше //Експрес. – 2016. – 22-29 грудня.
21. Мороз М. Наших дітей вчитимуть „трієчники” //Експрес. – 2016. –11-18 серпня.

22. Нагірна А. Василь Кремень: „Майбутнє – за індивідами, які зуміють умонтуватися в системи штучного розуму //Дзеркало тижня. – 2007. – №24.
23. Ніколаєнко С. „Однією критикою діла не зробиш, тому соціалісти в уряді” //Товариш. – 2005. – №77.
24. Ніколаєнко С. Хто збирає врожай, мусить пам’ятати, хто сіяв хліб //Дзеркало тижня. – 2008. – 14 червня
25. Освітологія: витоки наукового напрямку /За ред. В.О. Огнев’юка К.,2012.
26. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. К.,2003.
27. Робінсон К., Ароніка Л. Школа майбутнього. Львів, 2016.
28. Теслюк Л. Вічна історія про олівець //Наша Батьківщина. – 2015. – №19.
29. Ясинчук Л. Країна без рук і без мізків //Експрес. – 2017. – 20-27 квітня.
30. Яценко П. А на вчителя – наплювати! //Експрес.– 2008. – 2-9 жовтня.

*Моринсв Є.І.,
доктор наук в галузі права, професор, академік МКА (м. Львів)
Дзера О.С.,
докторант МАУП
(м. Львів)*

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ, ЙОГО ОЗНАКИ І ЕЛЕМЕНТИ

Правове регулювання є складною юридичною категорією. Воно є чи не найголовнішим предметом дослідження у будь-якій зі сфер суспільного буття [1, с.97], оскільки завдяки правовому регулюванню формуються властивості досліджуваного об’єкта та визначається його місце в правовій дійсності.

С. О. Комаров, досліджуючи правове регулювання та механізм його реалізації, стверджував, що правове регулювання являє собою тривалий процес, який розпадається на стадії, на кожній із яких працюють особливі юридичні засоби, які у сукупності і становлять механізм правового регулювання. З позиції вченого, воно охоплює наступні стадії: 1) прийняття норми права та її загальний вплив; 2) виникнення суб'єктивних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків; 3) реалізація суб'єктивних прав і суб'єктивних юридичних обов'язків, втілення їх у конкретній практичній поведінці учасників суспільних відносин; 4) застосування права [2, с. 383-384].

Правове регулювання реалізує свій вплив на суспільні відносини за допомогою певного механізму - механізму правового регулювання. Даний механізм об'єднує всі явища правової дійсності, а саме:

а) засоби (норми права, суб'єктивні права і обов'язки, рішення судів тощо, що виражені у правових актах);

б) способи (дозвіл, зобов'язання, заборони); в) форми (дотримання, виконання, використання, застосування).

Правове регулювання припускає чітко визначену, злагоджену і синхронно взаємодіючу сукупність певних юридичних засобів, тобто механізмів правового регулювання [3, с. 257]. З цього приводу Л.С. Явіч, стверджує: «Не можна зрозуміти право, якщо відвернутися від механізму його реалізації в житті суспільства» [4, с. 201]. Тільки правовий механізм забезпечує ефективне функціонування галузей у праві [5, с. 337], а також удосконалення тих елементів правової системи, які ускладнюють або унеможливають дійсне, ефективне регулювання суспільних відносин [6, с. 81].

Поняття «механізм правового регулювання» окремими науковцями розглядається як статична категорія, його зміст складається із засобів юридичного впливу, тобто таких правових явищ, які «працюють» у правовому опосередкуванні суспільних відносин [7, с. 24].

Інші теоретики дане поняття розглядають як динамічну категорію, що тотожне терміну «процес», який складається з певних стадій: створення юридичних норм, які регулюють умови виникнення прав та обов'язків, повноважень і відповідальності суб'єктів;

виникнення правовідносин, які обумовлені юридичними фактами, тобто безпосередня реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [8, с. 546; 9, с. 33], що відображає динамічну сторону поняття «механізм».

М.І. Матузов і А.В. Малько вважають, що механізм правового регулювання - це система правових засобів, організованих найбільш послідовним чином з метою подолання перешкод, які стоять на шляху задоволення інтересів суб'єктів права [10, с. 726-728; 11, с. 57]. З такою позицією варто погодитись, оскільки поняття «механізм правового регулювання» слід розглядати в якості системи, в якій окремі елементи механізму здійснюють правовий вплив на суспільні відносини, за допомогою якого досягається основна мета правового регулювання, а процес змін будь-яких явищ визначає шлях розвитку правового регулювання і передбачає динамічні зміни правового характеру.

Елемент, як своєрідна складова одиниця механізму, виключно у взаємодії з іншими його елементами становить механізм правового регулювання як ціле утворення. Елементи є невід'ємним атрибутом механізму, взаємодія яких забезпечує виконання основного функціонального призначення права, яке спрямоване на перетворення норм права у впорядкованість суспільних відносин.

Саме за допомогою злагодженої взаємодії всіх складових механізму правового регулювання державної служби можна досягти найефективнішого виконання службових завдань, які стоять перед певним державним органом, перед конкретним державним службовцем [12, с. 141]. А тому встановлення сутності й особливостей останнього є необхідною умовою повноцінного й усебічного дослідження інституту проходження державної служби.

Під механізмом правового регулювання пропонуємо розуміти відносно відособлену систему елементів, які мають функціональну здатність працювати в структурі механізму з метою здійснення правового впливу на відносини і вирішення правових завдань.

При цьому зауважимо, що позиції щодо структурних елементів механізму правового регулювання, на відміну від самого поняття, у науковців неоднозначні. Так, окремі дослідники виокремлюють три основні елементи механізму правового регулювання: юридичні норми,

правові відносини і акти реалізації прав і обов'язків [13, с. 5, 73; 14, с. 136].

О. Ф. Скакун до елементів механізму правового регулювання, крім запропонованих вище елементів, ще додає принципи, правову свідомість, законодавство, юридичні установи, юридичну техніку, правову культуру, стан законності, правопорядок тощо [15, с. 257-259].

С. О. Погрібний зауважує, що механізм правового регулювання структурно складається з таких елементів: норми права; юридичні факти; суб'єктивні юридичні права й обов'язки, які мають суб'єкти правовідносин, що виникли на підставі юридичного факту; здійснення суб'єктивних юридичних прав та виконання суб'єктивних юридичних обов'язків; захист порушених прав та інтересів [16, с. 145].

А.С. Мордовець до структури механізму правового регулювання відносить суспільні норми, правомірну діяльність суб'єктів прав людини і громадянина, гласність, громадську думку, гарантії (загальні, спеціальні (юридичні) та організаційні), процедури, відповідальність, контроль, у тому числі міжнародний [17, с. 275].

Таким чином, аналіз наведених позицій свідчить, що наразі, сформувалось різне бачення структурного наповнення механізму правового регулювання. При цьому в деяких випадках окремі елементи механізму правового регулювання можуть називатися по-різному, або згадуватися в різному порядку та послідовності, що в цілому не впливає на їх сутність і місце в такому механізмі. А тому наведені вище елементи механізму правового регулювання можуть бути повною мірою використані й в аспекті дослідження його функціонування щодо інституту проходження державної служби.

Разом із тим необхідно проаналізувати теоретико-правові підходи вчених до розуміння характерних ознак механізму правового регулювання. Так, О. Ф. Скакун серед ознак механізму правового регулювання називає наступні: виступає як цілісність правової реальності, визначається закономірностями еволюції суспільства, рівнем розвиненості економіки, культури; має комплекс правових засобів і форм, що перебувають у взаємозв'язку, забезпечують результативний правовий вплив на суспільні відносини; являє собою процес, що складається зі стадій, яким відповідають свої механізми

дії; визначає сутність ефективності правового регулювання, відповідність поведінки учасників суспільних відносин приписам юридичних норм, їх рух до задоволення приватних і публічних інтересів; має кінцевою метою встановлення правозаконності та забезпечення правопорядку в суспільстві; в демократичних державах діє, головним чином, у режимі загальнодозвільного, диспозитивно-децентралізованого регулювання, а не в режимі централізованого адміністративно-командного регулювання, притаманного недемократичним правовим системам [18, с.679-680].

С. С. Лукаш серед найсуттєвіших ознак механізму правового регулювання зазначає: він являє собою систему юридичних засобів; зазначена система покликана найоптимальнішим чином впорядковувати ті чи інші питання суспільного життя; він має інструментальний характер [19, с. 155].

Наведені ознаки дійсно є одними з найбільш істотних, за допомогою яких може бути охарактеризований механізм правового регулювання в загальнотеоретичному значенні. При цьому, механізм правового регулювання інституту проходження державної служби буде мати власні специфічні ознаки, серед яких варто відзначити те, що його сутність та особливості структурних елементів будуть полягати й знаходити свій прояв в одночасній дії та співвідношенні в його межах норм трудового й адміністративного права. Саме дія цих норм права буде переважати над іншими нормами.

Варто також здійснити аналіз науково-теоретичних позицій щодо визначення сутності механізму правового регулювання, в тому числі інституту проходження державної служби. Так, Є. О. Мічурін підкреслює, що в теорії права механізм правового регулювання на найбільш загальному рівні зводиться до співвідношення дозволів та заборон, що застосовуються на нормативному рівні, та їхнього впливу на впорядкування суспільних відносин [20, с. 160].

С. О. Погрібний вважає, що механізм правового регулювання - це сполучна ланка між діяльністю суб'єкта правового регулювання та результатами такої діяльності. Саме через цей механізм матеріалізується ідеальна модель суспільних відносин, яка закладена в нормі, що його регулює. Механізм правового регулювання не є частиною діяльності суб'єкта правового регулювання. Остання

стосовно нього є лише «енергетичним поштовхом», що запускає цей механізм, який далі спрацьовує самостійно та втілює в життя (матеріалізує) результат такої діяльності [16, с. 144]. З такою позицією важко погодитися, оскільки суб'єкта правового регулювання, на нашу думку, не можна розглядати поза таким механізмом.

Таким чином, особливості механізму правового регулювання проходження державної служби можуть бути розкриті через його характерні ознаки, серед яких слід виокремити наступні: є системою, що утворена із сукупності взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів; має динамічний характер; кінцевою метою функціонування є здійснення правового регулювання інституту проходження державної служби; має притаманний йому суб'єктний склад, специфіка якого обумовлена належністю його до трудових та адміністративних правовідносин; має власні правові засоби його реалізації, дія яких обумовлена реалізацією та співвідношенням у межах такого механізму норм трудового й адміністративного права.

З урахуванням даних ознак механізм правового регулювання інституту проходження державної служби можна розглядати як динамічну систему, що має у своїй структурі сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених спільною метою елементів, функціонує завдяки реалізації уповноваженими суб'єктами визначених на нормативноправовому рівні правових засобів задля здійснення правового регулювання, направлено на забезпечення правопорядку у сфері правовідносин, пов'язаних із проходженням державної служби в Україні.

Норма права є первинним елементом механізму правового регулювання, яка закріплює типізовану можливість і необхідність певної поведінки суб'єктів, визначаючи при цьому права та обов'язки і регулюючи правовідносини. Тобто першоосновою будь-якого механізму правового регулювання, в тому числі інституту проходження державної служби, виступає юридична норма.

Специфічне завдання норми права в механізмі правового регулювання полягає в тому, щоб: визначити коло осіб, на які вона поширює свою дію; встановити зміст суспільних відносин (зміст поведінки суб'єкта), а також об'єкти правовідносин; визначити обставини, за яких особа повинна керуватися даним правилом

поведінки; розкрити саме правило поведінки вказівкою на права й обов'язки учасників правовідносин, що регулюються, характер їх зв'язку між собою, а також державно-примусові заходи, що застосовуються до осіб у разі невиконання ними юридичних обов'язків [18, с. 680-681].

Правова норма, як підкреслює Ю.С. Шемшученко, базуючись на доктринальному юридичному розумінні, охоплює норми Конституції, міжнародно-правових актів, а також норми галузевого вітчизняного законодавства [21, с. 124].

Таким чином, правова норма - це первинний і основний елемент у структурі механізму, який сприяє реалізації прав людини. Норми права є основним елементом, з якого формуються усі без винятку його явища, права і обов'язки, правові засоби, а також саме право в цілому.

Як зауважує О. І. Безпалова, правові норми виступають статичною складовою механізму правового регулювання, в тому числі інституту проходження державної служби, інші ж елементи відіграють роль динамічної складової [22, с. 50]. Ця позиція є обґрунтованою, оскільки саме на норми права, як на статичні елементи, повинен спиратися механізм правового регулювання, в тому числі й інституту проходження державної служби.

Головна особливість дії норм права в механізмі правового регулювання інституту проходження державної служби зумовлена співвідношенням у рамках такого механізму норм трудового й адміністративного права. При цьому важливо підкреслити, що будь-яка норма права, яка регламентує специфіку реалізації певної функції уповноваженого суб'єкта, повинна бути закріплена на рівні відповідного нормативно-правового акту - тільки в такому випадку вона буде визнана чинною, тобто такою, якої необхідно дотримуватися [22, с. 52]. Вважаємо, що такі акти можна розглядати і як окремий елемент механізму правового регулювання інституту проходження державної служби, оскільки саме завдяки їх виданню здійснюється правове регулювання даної сфери правових відносин.

Механізм правового регулювання, крім норм права, містить такий елемент як правозастосування - владну діяльність державних органів і посадових осіб, а також інших уповноважених органів з прийняття спеціальних рішень, яке здійснюється уповноваженими

органами. А це передбачає існування у структурі механізму правового регулювання органів державної влади, функціонування яких забезпечує ефективне правове регулювання шляхом нормотворчості, правозастосування та правоохоронної діяльності.

Наступним елементом механізму правового регулювання проходження державної служби виступають правовідносини. У механізмі правового регулювання правовідносини виконують наступні функції: визначають конкретне коло осіб, на які поширюється дія норм права в даний момент; закріплюють конкретну поведінку, якої повинні або можуть додержуватися особи; служать умовою для можливого приведення в дію спеціальних юридичних засобів з метою забезпечення суб'єктивних прав, обов'язків, відповідальності [18, с. 682].

У цьому контексті зазначимо, що серед учених поширеною є позиція, що правовідносини не слід включати до механізму правового регулювання, оскільки вони виступають предметом такого регулювання [23, с. 48].

З нашої точки зору, слід підтримати позицію вчених, згідно якої правовідносини - це не абсолютна категорія, на яку спрямовується вплив норм права. За допомогою норм права досягається певна поведінка суб'єктів правовідносин. Шляхом визначення прав та обов'язків, а також санкцій за неправомірні дії стимулюється законотворчий спосіб поведінки в тих чи інших правовідносинах [24, с. 59-60]. А тому правовідносини можна розглядати як окремий структурний елемент механізму правового регулювання інституту проходження державної служби.

Традиційно правовідносини включають у свій склад такі елементи: суб'єктів правовідносин; об'єкт правовідносин; зміст правовідносин.

Суб'єктом правовідносин у механізмі правового регулювання інституту проходження державної служби слід вважати його реального учасника, який наділений комплексом суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у даній сфері суспільного життя.

Як свідчить аналіз положень Закону України «Про державну службу», одним із основних суб'єктів правовідносин у механізмі правового регулювання інституту проходження державної служби

виступає державний службовець. Відповідно до ч. 2 ст. 1 цього акту державний службовець - це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [25].

У зв'язку з тим, що правовідносини, пов'язані з проходженням державної служби врегульовані нормами трудового й адміністративного права, правовий статус державних службовців у таких правовідносинах буде мати свої особливості. З цього приводу М. І. Іншин зауважує: враховуючи комплексний характер відносин, в які вступають державні службовці, в яких вони одночасно можуть бути суб'єктом як трудових, так і державно-управлінських відносин, то це знаходить своє відображення в їх правовому статусі, який фактично містить у собі два підстатуси - адміністративно-правовий і трудовий [26, с. 347].

Серед суб'єктів правовідносин у механізмі правового регулювання проходження державної служби можна назвати також такі: 1) суб'єкт призначення - державний орган або посадова особа, яким відповідно до законодавства надано повноваження від імені держави призначати на відповідну посаду державної служби в державному органі та звільняти з такої посади; 2) керівник державної служби в державному органі - посадова особа, яка займає вищу посаду державної служби в державному органі, до посадових обов'язків якої належить здійснення повноважень з питань державної служби та організації роботи інших працівників у цьому органі; 3) безпосередній керівник - найближчий керівник, якому прямо підпорядкований державний службовець [25].

Таким чином, основними суб'єктами правовідносин у механізмі правового регулювання проходження державної служби виступають державний службовець, суб'єкт призначення, керівник державної служби в державному органі та безпосередній керівник.

Наступною складовою правовідносин у механізмі правового регулювання інституту державної служби виступає їх об'єкт. У

науково- правових колах об'єкт правовідносин традиційно визначають як те, з приводу чого виникають та існують правовідносини [27, с. 14]. Тобто об'єктом правовідносин у досліджуваному механізмі власне й будуть виступати окремі аспекти проходження державної служби. Виконання юридичних обов'язків і реалізація суб'єктивних прав суб'єктів правовідносин у механізмі правового регулювання інституту проходження державної служби будуть спрямовані на врегулювання відповідних аспектів даного інституту за допомогою правових засобів або ж будуть спрямовані на підпорядкування вимогам, що висуваються до них.

У свою чергу, суб'єктивні права та юридичні обов'язки разом із юридичною відповідальністю будуть утворювати наступний елемент правовідносин у механізмі правового регулювання проходження державної служби - їх юридичний зміст.

Юридичний зміст правовідносин у системі механізму правового регулювання інституту проходження державної служби являє собою сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і відповідальності суб'єктів таких правовідносин.

Варто звернути увагу і на таке явище, як юридичний факт, який передусє виникненню відповідних правовідносин. Вчені відзначають, що юридичний факт є підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин [18, с. 508].

Юридичні факти відіграють одну із найважливіших ролей у механізмі правового регулювання, в тому числі інституту проходження державної служби. Значення юридичних фактів у механізмі правового регулювання полягає в тому, що без останніх норма права не може проявити свою дію ззовні. Без юридичних фактів не можуть настати жодні правові наслідки [28, с. 161].

Отже, саме завдяки виникненню певного юридичного факту в механізмі правового регулювання проходження державної служби виникають, знаходять свій розвиток, видозмінюються та припиняються правовідносини в цій сфері.

Серед юридичних фактів у механізмі правового регулювання проходження державної служби можна виділити наступні: досягнення громадянином України повноліття як одна з умов його вступу на державну службу; здійснення державним службовцем

правопорушення як підстава притягнення його до ретроспективної юридичної відповідальності; або ж, навпаки, сумлінне виконання державним службовцем своїх обов'язків як підстава застосування до нього заходів позитивної юридичної відповідальності тощо.

Наступним складником механізму правового регулювання інституту проходження державної служби виступають акти безпосередньої реалізації прав та обов'язків суб'єктів таких правовідносин. Акти суб'єктів правовідносин у механізмі правового регулювання інституту державної служби визначають, як саме знаходить свій вираз зміст таких правовідносин. Так, якщо зміст правовідносин указує на обсяг суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів правовідносин, пов'язаних із проходженням державної служби, то наведені акти визначають реальний стан реалізації таких прав та обов'язків.

Ще одним елементом механізму правового регулювання інституту проходження державної служби виступають акти застосування норм права, тобто офіційні документи компетентного органу держави, які приймається в результаті розгляду конкретної справи [29, с. 459].

Для механізму правового регулювання інституту проходження державної служби наявність у його структурі такого елемента, як акт безпосереднього застосування норм права, є обов'язковим. При цьому саме в застосуванні актів, здебільшого в механізмі правового регулювання проходження державної служби, будуть знаходити свій прояв норми адміністративного права.

Таким чином, механізм правового регулювання, будучи правовою категорією, являє собою конструкцію, що складається з певних елементів, за допомогою яких формується уявлення про вихідні статичні характеристики всього механізму в цілому. Тому, на наш погляд, основу структури механізму правового регулювання складають такі основні елементи: 1) норми права, які містять гарантії прав, права та обов'язки сторін взаємовідносин і складають основу нормативно правових актів; 2) діяльність уповноважених органів, які здійснюють функціонування в галузі регулюючого впливу на поведінку суб'єктів взаємовідносин, та захисні функції, котрі в сукупності повинні сприяти досягненню такого результату, який

співпадав би із метою правового механізму.

До основних елементів механізму правового регулювання варто віднести: юридичні норми, нормативно-правові акти, акти офіційного тлумачення, юридичні факти, правовідносини, акти правореалізації, правосвідомість, режим законності та правопорядку, який впроваджується в результаті досягнення цілей правового регулювання.

Резюмуючи, зазначимо, що механізм правового регулювання - це система правових норм й інститутів, взаємоузгоджених заходів, правових форм і засобів, прийомів і процедур правового характеру, які ґрунтуються на нормі права, базуються на певних принципах, що складають систему нормативно-правових актів, прийнятих уповноваженими органами, дія яких спрямована на підвищення ефективності реалізації державної функції стосовно забезпечення прав і свобод людини та ефективного відновлення порушених прав.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дрозд О. Ю. Державна служба як предмет адміністративного права. *Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки у ХХІ ст.* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 29-30 квіт. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 97-99.
2. Комаров С. А. Общая теория государства и права : учебник. Москва : Юрайт, 1998. 416 с.
3. Скаун О.Ф., Подберезский Н.К. Теория права и государства : учебник. Харьков, 1997. 496 с.
4. Явич Л.С. Общая теория права : учебник. Ленинград : Ленингр. ун-т, 1976. 286 с.
5. Тодыка Ю.Н. Конституция Украины - Основной Закон государства и общества: учеб. пособ. Харьков : Факт, 2001. 382 с.
6. Вавилин Е.В. Осуществление и защита гражданских прав. Волтерс Клувер, 2009. 225 с.
7. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник : в 2-х т. Москва : Юрид. лит., 1982. Т. 2. 360 с.
8. Скаун О.Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум, 2000. 704 с.
9. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в

социалистическом государстве : учеб. пособ. Москва : Юрид. лит-ра, 1966. 185 с.

10. Матузова Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: курс лекций. Москва : Юрист, 2001. 776 с.

11. Малько А.В. Механизм правового регулирования. *Правоведение*. 1996. № 3. С. 57-60.

12. Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудоxих відносин в Україні : монографія. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 337 с.

13. Гревцов Ю.И. Проблемы теории правового отношения : учеб. пособ. Ленинград : Ленингр. ун-т., 1981. 85 с.

14. Лисенков С.Л., Копейчиков В.В. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.

15. Скакун О.Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков, 2006. 656 с.

16. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 412 с.

17. Мордовец А.С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина : учеб. пособ. Саратов : Знание, 1996. 228 с.

18. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Енциклопедичний курс : підручник: 2-е вид., переробл. і допов. Харків : Еспада, 2009. 752 с.

19. Лукаш С. С. Нормативно-правове забезпечення ефективності управлінської діяльності ОВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 201 с.

20. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 464 с.

21. Шемшученко Ю.С. Великий енциклопедичний юридичний словник. Київ, 2007. 992 с.

22. Безпалова О. І. Адміністративно-правовий механізм реалізації правоохоронної функції держави : монографія. Харків : Ніка Нова, 2014. 544 с.

23. Лихова С. Я. Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за кримінальним

кодексом України (теоретико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 471 с.

24.Фурса С. Я. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 426 с.

25.Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

26.Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудової діяльності державних службовців як особливої категорії зайнятого населення України : навч. посіб. Харків : ФІНН, 2010. 672 с.

27.Гура М. В. Цивільно-правова охорона Інтернет-сайту в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2006. 222 с.

28.Єрмоєнко В. В. Підстави виникнення трудових правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 1998. 195 с.

29.Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. - Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

С. І. Никитюк,
викладач

(м. Кам'янець-Подільський)

БІБЛІЙНІ ІМЕНА В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ

Власні назви у художньому творі є ключем до розуміння його світу. Саме в них криється авторське бачення персонажів, характерів, атмосфери твору.

Мета тез – дослідити українські художні твори із біблійними іменами, що входять до групи антропонімів, та розкрити їх роль.

Антропонімами займалася низка учених як вітчизняних (С.К. Богдан, Л. Белей, В.В. Денисюк, І.М. Кочан, А.С. Попович, Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська, О. Пономарів, М.Л. Худаш, П. Чучка), так і зарубіжних (О.А. Леонович, О.В. Суперанська, В.А. Ніконов, Л. Р. Н. Ешлі, Л. Урданг).

Серед антропонімів нашої художньої літератури виділяємо

окрему групу імен, характерний та оцінний потенціал яких сформований у ранніх літературних творах. Це насамперед імена загальновідомих біблійних персонажів. Найвищою частотою уживання характеризується ім'я Богоматері – Марія. В українській літературно-художній антропонімії воно стало символом матері, жінки-страдниці. В одних творах, де зображується Богоматір, традиційне біблійне онімичне значення імені Марія доповнюється натяком, своєрідним зіставленням із долею української жінки («Марія» Т.Шевченка, «Три Марії» Н. Королевої, «Скорбна Мати», «Мадонно моя» П.Тичини та ін.); в інших, – де Маріями іменуються українські жінки-страдниці, це ім'я є виразником найвищого драматизму через асоціацію із стражданням їх тезки — Матері Божої («Ледациця» Марка Вовчка, «Мати» О.Довженка, «Дім на горі» В.Шевчука, «Стражгора» С.Пушика) [3].

У народнопоетичній традиції, окрім повного імені Марія найуживаніші варіанти Марійка, Марися, Марисенька, Маруся, Марусенька, Марусечка, Марусина, Марусейка, Марієнька, Марієчка, Марусинка, Манюня, Манюся, Манюма, Манютка, Манюра, Маняга, Маша, Машенька, Машуня, Муся, Марічка. Останнє – найулюбленіший варіант імені, про що стверджує частотність його використання (варіанти Маруся, Марієчка і повне ім'я Марія належать до поодиноких).

Мабуть, не випадково ім'я Марія асоціюється в усьому слов'янському (і не лише в слов'янському) світі з Україною, тобто набуває ознак імені-символу, яких у нашого народу не так уже й багато. Інакше кажучи, варіанти імені несуть у собі й виразну національно-мовну своєрідність [1].

Літературних персонажів, проповідників нових суспільно-політичних ідей в Україні, часто називають іменами апостолів та євангелістів. Напр.: Павло Чубань («Не судилось» М. Старицького), Лука Літостанський («Київські прохачі» І. Нечуя-Левицького), Марко Безсмертний («Правда і кривда» М.Стельмаха), Марко Римик («Кам'яне поле» Р.Федоріва та ін.).

А у драмі «Прощай, село» М. Куліш, гадаємо, не випадково навіть протиставив двох персонажів з біблійними іменами, натякнувши в такий спосіб на суть головного конфлікту:

патріархального, богомільного діда Зосима депортує за межі України «нова людина», комуніст Марко, що має таке ж ім'я, як новозавітний євангеліст. Щоправда, в українській культурі ім'я Марко має ще одну, навіть більш знану конотацію, пов'язану із апокрифічним Марком Проклятим, що товчється в пеклі. Пор. у М. Стельмаха: «Панотець нарік немовля Марком. Баба змагалась супроти цього імені, доводячи, що всьому хрещеному миру відомо, що Марко товчється по пеклу, але отець Антоній заспокоїв стару, що там другий Марко, а цей супокійно сидить у раю поруч з Христом» («Безбатченко»).

Гадаємо, що М. Куліш мав на увазі і апокрифічне значення імені Марко, коли називав комуніста-двадцятип'ятитисячника Марком. Глибше закована ідея месіанства у прізвищі Савлутинський, носій якого активно пропагує західний спосіб життя і про якого говорять, що «за ним йде нова культурна доба» («Робітні сили» М.Івченка). М. Івченко спеціально утворив його від першого імені апостола Павла – Савло.

Характеристичний та експресивний потенціал прізвища Адаменко в романі Ю. Яновського «Вершники» також ґрунтується на «репутації» біблійного персонажа – Адама. Прізвище влучно характеризує правочинність українського селянського роду та його мимовільну тяжку гріховність у час революції. Виняткове значення для розуміння ідейного задуму М. Куліша «Народний Малахій» має ім'я-символ Малахій.

Назвавши головного персонажа твору рідкісним в Україні іменем, автор певною мірою ототожнює, зіставляє свого героя із біблійним Малахією, останнім пророком Старого Завіту: біблійний Малахія першим пророкував скасування старозавітних жертв, замість яких «Господь установив чисту безкровну жертву, яку приносятимуть його святому імені всі народи від сходу до заходу сонця» [4].

Оцінний матеріал біблійних імен виступає яскравою художньою деталлю.

Іменам-символам відводиться роль важливого мовностилістичного засобу у глибшому розкритті образів у художніх творах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ : Рідна мова, 1998. 475 с.
2. Ім'я особове. Українська мова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: litopys.ukrmova.um191/htm (Дата звернення: 24.03.2018).
3. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту : Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. – 86-93.
4. Любомир Белей. Літературно-художні імена-символи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-11.pdf>.

В.Г. Ковальчук,
кандидат економічних наук, доцент
Г. І. Оліх,
старший викладач
(м. Хмельницький)

**АЗАРТНІ ІГРИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ, СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ЕТАП ПЕРЕОЦІНКИ**

Із кожною зміною влади держава змінює свої орієнтири, кожна реформа має свій вектор. Так трапилось і наразі, коли в Україні планується легалізація азартних ігор, які повинні стати частиною економічної реформи.

Актуальність цієї теми зумовлена тим, що довгий час гральний бізнес в Україні було заборонено, відповідно економічне становище нашої держави за цей період зазнало певних змін, зокрема і пожвавлення тіньового бізнесу. Легалізація має на мені боротьбу з останнім, проте досить важливо дослідити всі переваги та недоліки узаконення такої діяльності.

Історично відомо, що в Україні певний період часу азартні ігри уже були легалізовані, але з 2009 року їх заборонили на законодавчому рівні. Метою цієї статті є аналіз, вивчення та

дослідження історичних умов існування діяльності, пов'язаної з азартними іграми, причини їх заборони та аналіз впливу на економіку України в разі скасування заборони.

Вивченням цього питання займалися такі науковці, як О. Гладун, І. Кучерявий, Д. Гетьманець, А. Стаценко, Ю. Поптавич, А. Скрипник, М. Лесков, Н. Капітаненко, а також зарубіжні вчені L Nelson Rose, Anabela Voi You, Xi Liu, Janne Nikkinen [1; 2]. Кожен з них притримується власної позиції щодо можливої легалізації азартних ігор та їх впливу на суспільство цілому, та, беручи до уваги їхні роботи, у цій статті буде подано новий соціально-економічний аналіз доцільності їх впровадження.

Вперше казино в Україні з'явилося на початку 1991 року у м. Києві. Такі заклади на той час розташовувались на території готелів, у підвальних приміщеннях. Вже в 1992 році казино стало більше. Окрім Києва, «ігрова ейфорія» охопила і такі міста, як Донецьк, Харків, Одеса та Дніпропетровськ. Через певний проміжок часу в Україні почали відкриватись заводи, які самостійно виробляли обладнання для казино, а також розробляли ігрові автомати. Здавалось би гральний бізнес користувався успіхом, державна казна наповнювалась за рахунок оподаткування. Проте в 2009 році все ж таку діяльність заборонили.

25 травня 2009 року Верховна Рада України прийняла закон, яким криміналізувала будь-яку гральну діяльність.

Насправді, причини цього різноманітні. Проте саме в той час в Україні сталась велика трагедія. 07 травня 2009 року в одному із залів ігрових автоматів в Дніпропетровську трапився вибух, наявні жертви. Вказана подія вплинула на владу того часу, і Верховна Рада України якнайшвидше прийняла закон «Про заборону грального бізнесу в Україні» [3]. Головне науково-експертне Управління Верховної Ради подало свій негативний висновок прийнятому документу. На думку його експертів, «загальна заборона (навіть тимчасова) господарській діяльності з організації азартних ігор приведе до її криміналізації, зокрема шляхом різкого збільшення числа нелегальних гральних закладів і зростання корупції» [4].

Із вказаним висновком дійсно можна погодитись, економічне його обґрунтування є вірним, і наразі, після тривалого проміжку часу

ми можемо дійсно спостерігати, що наявність нелегальних гральних закладів суттєво зросла. Вчені-економісти вказують, що державний бюджет втрачає близько 1 млрд дол. США після заборони грального бізнесу.

Проте варто розглянути можливість легалізації азартних ігор, та їх заборону всебічно, аналізуючи наслідки, переваги та недоліки.

Азартні ігри дійсно відома, а головне, надприбуткова розвага. У значної кількості країн світу вона визнається незаконною, що, потенційно, може сприяти напливу туристів з таких країн до України у разі легалізації казино тут. Проте чому ж суспільство настільки негативно сприймає таку діяльність.

«Казино завжди у виграші» – така фраза найточніше характеризує гральний бізнес. Який би джек-пот не зірвав щасливчик, він ніколи не завдасть казино більше збитків, ніж воно отримає доходів з решти гравців.

Це робить гральний бізнес доволі прибутковим, а людей, залежних від азартних ігор, змушує продавати своє майно та брати борги, аби задовольнити своє бажання.

Зокрема, через це гральний бізнес заборонений у багатьох країнах світу, зокрема в мусульманських країнах та Китаї.

Варто розуміти, що в умовах економічної кризи ідея поповнити бюджет за рахунок легалізації грального бізнесу – це спроба заробити на людських слабкостях і залежностях. Лудоманія, як ігрова залежність, – це важка форма психічного розладу.

Враховуючи міжнародний досвід можна стверджувати, що в країнах з слабкими державними інституціями та високим рівнем корупції заборона грального бізнесу не призводить до його ліквідації і даний інструмент є неефективним. У таких країнах гральний ринок функціонує в тіньовому секторі. А держава, в свою чергу, втрачає потенційні вигоди від його функціонування (бюджетні надходження/додаткові легальні робочі місця).

Таким чином, головним аспектом, який завдає негативних наслідків, грального бізнесу є людська залежність, яка робить їх неконтрольованими.

Легалізація ігрового бізнесу в Україні здійснюється на вимогу іноземних кредиторів та Міжнародного валютного фонду України.

Питання грального бізнесу не є гармонізованим на рівні ЄС та належить до компетенції держав-членів, які повинні самостійно визначити правила та принципи функціонування цієї галузі на своїй території. Проте слід зазначити, що з метою покращення діяльності європейської спільноти у цій сфері 27 листопада 2015 року було укладено Договір про співпрацю між регуляторними органами держав-членів Європейського економічного простору у сфері грального бізнесу щодо ігрових онлайн послуг.

В усіх країнах ЄС гральний бізнес є легальним, хоча в деяких із них він суттєво обмежується з метою адекватного захисту й урівноваження інтересів різних груп суспільства. Згідно з даними, розміщеними на сайті Європейської комісії, валовий прибуток світового ігрового ринку у 2010 р. становив 275 млрд євро, з яких прибуток ігрового ринку ЄС – 80 млрд євро (29%). Прибуток світового онлайн ринку оцінювався у 23,3 млрд євро, 45%, з яких належали ЄС, що є найбільшим ринком азартних онлайн ігор у світі [5].

Відповідно до щорічних звітів компаній в Державній фіскальній службі, в 2014 році загальний оборот ринку лотерей доходив до 12,5 млрд грн. У 2015 році він впав у 10 разів. Все перейшло в тіньовий бізнес.

У 2013і 2014 оператори платили в бюджет більше 300 млн грн. Зараз же надходження зменшилися пропорційно обороту. На сьогоднішній день Міністерство фінансів України оцінює тіньовий лотерейний ринок в Україні в \$ 1 млрд. Проте варто розуміти, що тіньовий бізнес в будь-якому випадку розвивається швидше легального.

Окрім заборони грального бізнесу в цілому, на двох із трьох операторів лотерей («Патріот» і «М.С.Л.») у вересні 2015 року було накладено санкції Ради національної безпеки і оборони (РНБО) [6]. Підставою послужило те, що вони, нібито, належали громадянами РФ. Однак вони не були виведені з ринку. Вони продовжують працювати. Наразі також і сам Наказ втратив чинність.

У зв'язку з особливостями грального бізнесу (надприбутковість; гральний бізнес не є виробництвом продукту, його також неможливо назвати наданням послуги, він пов'язаний виключно з отриманням

доходу у вигляді виграшу або плати за проведення азартних ігор або парі) у порівнянні з іншими видами підприємницької діяльності, в країнах Європейського Союзу найчастіше користуються спеціальним видом податкового регулювання цієї галузі, застосовуючи для цього так званий ігровий податок – один з двох його видів:

1. Податок з обороту ставок (turnover tax) – утримується з усієї суми коштів від зроблених ставок, незважаючи на суму виграшів. Найпоширеніший діапазон ставок в країнах ЄС 4-10%.

2. Податок з валового прибутку (Gross Gambling Revenue – GGR) – базою оподаткування є різниця між коштами виручених від зроблених ставок та сумою виграшів, які повертаються гравцям. Найпоширеніший діапазон ставок в країнах ЄС – 15-30% [7].

Проаналізувавши національний ринок грального бізнесу та податкові надходження від нього, можемо зробити висновок, що наявна потреба реформування цієї галузі в Україні. Легалізація грального бізнесу може стати ефективним інструментом для наповнення Державного бюджету та детінізації економіки.

Аналіз досвіду європейської спільноти у сфері азартних ігор вказує на те, що майже в усіх країнах Європи гральний бізнес є легальним сектором економіки, який забезпечує великі надходження до бюджетів цих країн. Заборона (криміналізація) азартних ігор є неефективним інструментом врегулювання цієї сфери в країнах з слабкою інституційною спроможністю державних інститутів та високим рівнем корупції. Такий ринок не перестає існувати, не виходить з обігу, а переходить на тіньову діяльність.

Також, відбувається відтік капіталу, адже гравці змушені їхати в інші країни, де азартні ігри дозволені або ж користуються іноземними вебресурсами для гри в мережі. Заборона грального бізнесу також є стимулюючим фактором для корупції в діяльності правоохоронних органів.

Легалізація грального бізнесу може стати підставою для наповнення Державного бюджету та створення додаткових робочих місць, а також для розвитку суміжних галузей економіки, які пов'язані з даним сектором (наприклад, виробництво обладнання).

Проте існують вагомі застереження щодо розвитку такого ринку. «Азартні ігри являють собою просте «безплідне» переміщення

коштів чи товарів між окремими особами, не створюючи ніякого нового продукту, проте забираючи дуже багато часу та ресурсів. І коли дане заняття переслідує особу за межами відпочинку, де для кожного головне відпочити і вбити час, це призводить до зменшення національного доходу» (лауреат Нобелівської премії Пол Самуельсон). Слід зазначити, що для економіки держави чи її частини гральний бізнес вигідний в тому випадку, коли саме туристи (гості з інших країн чи регіонів) витрачають свої кошти на азартні ігри, а не власні громадяни. Для того аби гральний бізнес приносив значну користь для економіки України, потрібно щоб в країні залишалися кошти саме іноземних туристів, інакше гральний бізнес стане звичайним переходом коштів від одних індивідів до інших із сплатою податків. За результатами аналізу варто вказати на такі фіскальні тасоціально-економічні переваги та недоліки легалізації грального бізнесу.

Серед переваг наступні:

- збільшення рівня надходжень до бюджету;
- зменшення відсотку тіньової економіки;
- створення додаткових робочих місць;
- сприяння розвитку суміжних галузей економіки;
- притік капіталу в Україну (кошти іноземних інвесторів та туристів).

Серед соціально-економічних недоліків легалізації грального бізнесу виділимо лише один – перерозподіл коштів з інших сфер обслуговування на користь грального ринку. Усі інші недоліки мають виключно соціальний характер (зокрема, ігрова залежність).

Таким чином, ігровий бізнес в Україні – це сфера економіка, яка може принести значні надходження в державну казну, проте внести великі негативні наслідки до соціальної сфери держави. Правильно реформувавши таку діяльність, законодавці дійсно досягнуть значних економічних результатів, проте для цього варто вивчити досвід інших держав, та спробувати мінімізувати негативні наслідки, які можуть бути спричинені. Як показав аналіз, заборона грального бізнесу дійсно принесла суттєві втрати для бюджету, саме тому погоджуємось із думкою, що такий вектор розвитку економіки є доцільним.

Список використаних джерел та літератури:

1. Nelson Rose The Legalization and Control of Casino Gambling / Rose Nelson [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1145&context=ulj>.
2. Xi Liu. The Legalization of Casino Gambling in Mainland China / Liu Xi [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pdfs.semanticscholar.org/93d9/eda5b71f57fa2964e3c1f7af7d15525a9535.pdf>.
3. Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні» № 1334-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, N 38, ст.536. – 1505. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>.
4. Висновок Головного науково-експертного управління до Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» (до реєстр. № 4268 від 04.06.2009 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=34855.
5. Аналітичні матеріали щодо ситуації із ігровим бізнесом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua/document/247528039/Azart_report.pdf.
6. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 16.09.2015 № 549/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/549/2015>.
7. Пірникоза П. В. Легалізація грального бізнесу в Україні: фінансовий та економічний аспекти / П. В. Пірникоза // Економічна наука. – 2017. – С. 61-69.

О. В. Охман,
*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)*

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВА НА ВИЩУ ОСВІТУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Покарання як специфічна, особлива форма державного примусу традиційно ставить перед собою виправну мету, психологічний та виховний вплив на конкретного засудженого, а також є одним з інструментів управління процесом соціальної реадaptaції злочинця до умов життя суспільства. Підкреслимо, що спрямування такої діяльності потрібно розглядати як концентрацію в суспільстві ідей, інтересів, поглядів, що сприятимуть кінцевим цілям покарання, зокрема виправленню та ресоціалізації засуджених. Якщо мета виправлення й ресоціалізації особи не досягається, то система кримінального покарання і його виконання працює безрезультативно, а заходи виправлення засуджених малоефективні та не відповідають вимогам суспільства.

Освіта як засіб виправлення засуджених до позбавлення волі є спеціально організований процес в інтересах людини, громадянина, суспільства й держави, що здійснюється в установах виконання покарань. Це нормативно врегульований, керований і контрольований активний процес навчання й виховання, спрямований на нейтралізацію негативних рис характеру та подальшу соціальну адаптацію. Право засудженого до позбавлення волі на освіту – це набуте конституційне право громадян України на отримання необхідних знань, досягнення певного рівня моральності, стабільності і цивілізованості в суспільстві. Ст. 53 Конституції України гарантує кожному громадянину доступність і безоплатність повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах [1].

У національному законодавстві право людини на освіту також закріплено в ст. 3 Закону України «Про освіту» [2], ст. 4 Закону

України «Про вищу освіту»[3]та інших нормативних актах. Положення законодавства поширюються на всіх без винятку осіб, незалежно від їхньої статті, раси, національності, стану здоров'я, майнового стану чи ставлення до релігії. Ці норми також стосуються осіб, які відбувають покарання за злочини, оскільки згідно із ч. 2 ст. 7 Кримінально-виконавчого кодексу України, «Засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду», відповідно до ч. 1 ст. 107 Кримінально-виконавчого кодексу України, «засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, мають право одержувати освіту відповідно до законодавства про освіту», також згідно зі ст.ст. 125–126 Кримінально-виконавчого кодексу України у колоніях для засуджених забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у тому числі професійно-технічного навчання на виробництві [4].

Створення в місцях позбавлення волі умов для навчання засуджених дозволяє їм реалізувати конституційне право кожного громадянина України на освіту та відповідає міжнародним стандартам поводження із в'язнями [5, с. 71]. Зокрема, Мінімальні стандартні правила ООН, Європейські в'язничні правила встановлюють, що в кожній установі повинні здійснюватися всеосяжні програми освіти, які мають на меті розширення перспектив успішної соціальної реінтеграції в'язнів, поліпшення їх поведінки, підвищення почуття особистої гідності та перевиховання засуджених.

Зокрема, Європейськими пенітенціарними правилами прямо передбачено, що в кожному місці позбавлення волі розробляється і здійснюється різнобічна програма навчання, доступ до освітніх програм має бути у всіх ув'язнених. У ст. 77 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями також наголошено на забезпеченні можливості подальшої освіти та необхідності, наскільки це можливо, пов'язувати її з діючою в країні системою освіти, щоб при бажанні звільнені могли вчитися далі без утруднень [6].

Мінімальні стандартні правила ООН акцентують увагу щодо необхідності створення умов, які б дозволили засудженим мати повноцінну освіту, а особливо неповнолітні засуджені.

Здобути вищу освіту в Україні засуджені можуть за допомогою дистанційної форми навчання, положення про яку затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 року «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» [7]. Дистанційне навчання – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі. Основною формою організації навчального процесу за дистанційною формою є самостійна робота.

Адміністрація установ виконання покарань всебічно сприяє загальноосвітньому, професійно-технічному та дистанційному навчанню засуджених, у разі потреби надає їм допомогу в отриманні консультацій, придбанні підручників та посібників. Для вирішення цього питання заклади пенітенціарної системи впровадили надання освітніх послуг вищими навчальними закладами системи освіти України за дистанційною формою навчання. Між Українським центром оцінювання якості освіти та Державною пенітенціарною службою України було укладено угоду, де визначено принципи співробітництва на всіх етапах підготовки і проведення зовнішнього тестування засуджених та осіб, які перебувають під вартою і мають бажання вступати до вишів.

Виходячи з твердження О.Д. Шевченка, за результатами анкетування в Україні з'ясувалося, що 87,8% засуджених, які мають середню освіту, бажають отримати вищу освіту, з них 46,5% можуть вчитися на платній основі. Родичі засуджених готові здійснювати оплату за навчання, а це у свою чергу дозволить більш раціонально використовувати технічну базу і знизити матеріальні витрати на технічне оснащення нечисленних пунктів дистанційного навчання. При цьому, як зазначає автор, для забезпечення можливості отримання засудженими до позбавлення волі вищої освіти передумовою може послужити консолідація потенційних студентів з числа засуджених в одній установі виконання покарань [8, с. 34].

О. В. Гальцова зазначає, що навіть за допомогою дистанційної форми навчання здобувають освіту у вищих навчальних закладах лише 25 осіб, які тримаються в місцях позбавлення волі, серед них: 2

особи засуджені до довічного позбавлення волі; 6 осіб навчаються у вищих навчальних закладах на бюджетній основі; 19 осіб – на контрактній основі [9, с. 251].

На нашу думку, така невелика кількість осіб, що отримують дистанційно вищу освіту спричинена тим, що в чинному законодавстві нормативно не визначений чіткий порядок та механізм її здобуття, з врахуванням того, що особа перебуває в умовах ізоляції від суспільства. Також необхідно істотно покращити матеріально-технічну базу для здобуття вищої освіти засудженими в установах виконання покарань.

Для засуджених до позбавлення волі потрібно відкрити двері вузів, щоб вони могли отримати вищу освіту, зрозуміло, через дистанційне навчання, а після звільнення від відбування покарання, вони зараховуватимуться до академічних груп вузу. За твердженням персоналу установ виконання покарань, студенти-засуджені становляться більш дисциплінованими і менш конфліктними, у них розширюється коло інтересів, тобто відбувається процес виправлення та ресоціалізації засуджених.

З огляду на зміст розглянутих статей можемо дійти висновку, що у вказаних нормах КВК не врегульовують питання отримання вищої освіти засудженими. У виправних установах впроваджено лише обов'язкову початкову професійну освіту або професійну підготовку засуджених. Вони отримують змогу працювати у виправній установі під час відбування покарання, а також після звільнення з неї. Такий підхід є прийнятним у сучасних умовах, оскільки 80% засуджених або втратили професійні навички через відсутність практики під час відбування покарання, або зовсім не мали професії [10, с. 182].

Отже, вища освіта є потужним засобом виправлення та ресоціалізації засуджених, а також допоможе їм адаптуватися до суспільного життя після відбування покарання. Набута освіта дає можливість раніше засудженим у подальшому реалізувати свої професійні знання і навички на практиці, що у свою чергу дозволяє забезпечити себе матеріально і, як правило, не повертатися на шлях злочинної діяльності.

Необхідно розробити та закріпити в чинному законодавстві порядок та дієвий механізм здобуття вищої освіти засудженими, вищі

навчальні заклади мають зазначати в правилах вступу умови здобуття вищої освіти особами, які відбувають кримінальне покарання; законодавчо визначити спеціально уповноважених осіб, які можуть бути посередниками між вищим навчальним закладом і засудженим; зобов'язати установи виконання покарань створити належну матеріально-технічну базу, яка забезпечить більшу можливість здобути вищу освіту засудженими.

Необхідним етапом є поглиблення підготовки персоналу органів і установ виконання покарань, посилення їхнього співробітництва з навчальними закладами, неурядовими організаціями для підтримки мотивації засуджених активно брати участь у різних освітніх програмах, формувати певні навички. Особливу увагу варто приділяти навчанню засуджених, у яких виникли найбільші труднощі, а надто тих, хто відбуває тривалі строки покарання.

Перелічені заходи з боку держави, безумовно, сприятимуть наданню засудженим більшої можливості здобуття вищої освіти, яка не тільки підвищить освітній і культурний рівень засуджених, але й дасть можливість після звільнення полегшити питання працевлаштування.

Процес здобуття вищої освіти особами, які позбавлені волі, хоча й повільно, але набуває розвитку. Труднощі цього процесу передусім пов'язані не з суспільними стереотипами про «закритість» пенітенціарних закладів і не з відсутністю у вищих навчальних закладів бажання навчати засуджених, а з недостатньою розробленістю правових, організаційних і науково-методичних засад щодо надання такого виду вищої освіти.

Отже, підсумовуючи викладене, можемо сказати, що чинне кримінально-виконавче законодавство України належним чином не врегульовує правовідносин, пов'язаних з отриманням вищої освіти засудженими до позбавлення волі, хоч у засуджених фактично є змога отримувати вищу освіту дистанційно. Міжнародні нормативно-правові акти загального і регіонального характеру більш змістовно регулюють право на освіту в місцях позбавлення волі. Тому, на нашу думку, вирішити це питання можна лише шляхом внесення відповідних змін до КВК та законів щодо права отримання освіти особами, засудженими до позбавлення волі, і детально визначити

процедуру отримання вищої освіти в підзаконних нормативно-правових актах кримінально-виконавчого законодавства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: прийнята від 28 червня 1996 року. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 19.01.2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Дата оновлення: 19.01.2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

4. Кримінально-виконавчого кодексу України: Кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. Дата оновлення: 04.11.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.

5. Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2008. 180 с.

6. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць): Рекомендації, Правила, Доповідь, Рада Європи, 12.02.1987 р., 994_032. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032.

7. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ МОН України від 25.04.2013 р. № 466. Дата оновлення: 21.08.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.

8. Шевченко О.Д. Взаємодія пенітенціарної, освітньої та державно-правової системи з питань, що стосуються забезпечення права на здобуття освіти засудженими до позбавлення волі. Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія: Юридичні науки, 2016. Вип. 2. Т. 3. С. 33-35.

9. Гальцова О.В. Щодо питання права на освіту засуджених до позбавлення волі. Порівняльно-аналітичне право. № 1. 2018. С. 249-251.

10. Матвеева Ю.О. Роль освіти дорослих у процесі ресоціалізації засуджених / Ю.О. Матвеева, О.М. Конопацька. Юридична психологія. 2016. № 1 (18). С. 180-187.

прот. Сергій Причишин-Кліновський,
кандидат богослов'я
(м. Хмельницький)

**ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ ЄПИСКОПА ВАЛЕРІАНА (РУДИЧА)
В СВІТЛІ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ ФСБ РФ (1934-1937)
(короткий нарис до 120-ї річниці з дня народження)**

Дана тема ще років двадцять з лишнім тому передавалася як усне передання в церковному середовищі з уст старожилів м. Хмельницького. На сьогодні вони вже всі пішли у вічність. Але пам'ять про першого вікарного єпископа Валеріана (Рудича), що жила лише в уривчастих спогадах старожилів, врешті решт зацікавила науковий інтерес церковних істориків і знайшла своє підтвердження в різних архівних матеріалах України і Російської Федерації. В минулому вікарний єпископ Валеріан Проскурівський и Летичевський (в миру Василь Несторович Рудич), народився 12 квітня 1889 року в с. Мізяковські хутори Стрижевської волості Вінницького повіту Подільської губернії у сім'ї сільського фельдшера. Вірогідно, Василь рано втратив батька. Його мати – Надія Антонівна – 1852(3) р.н., домогосподарка, виховала трьох синів і двох дочок [4, с. 21-21зв.; 6, с. 5]. З раннього дитинства дітей виховували в дусі християнства та любові до Православної Церкви. Старший брат Василя – Калінник (1872 р.н.) був священником у м. Брацлаві Вінницького повіту Подільської губернії [4, с. 21; 15, с. 48].

Василь дуже любив старшого брата. Ймовірно, що він з дитинства допомагав отцю Калиннику у відправі богослужінь. Про це свідчила сама любов Василя до духу уставного православного богослужіння, яким він проникся до кінця життя, не дивлячись на той

важкий хрест сповідництва, який йому було призначено було нести як істинно-православному пастирю. Заслугує поваги та гідного наслідування його невтомне прагнення до богопізнання і науки. Будучи простим селянським хлопчиком, він відмінно закінчив духовне училище в м. Тиврові в 1904 р., після якого він поступив в Кам'янець-Подільську духовну семінарію, закінчивши її з відзнакою у 1910 р. У тому ж році він поступив у Московську духовну академію (далі – МДА) Вже у 1915 р. він прийняв чернецтво з ім'ям Валеріан та був рукопокладеним в ієродиякона. Через рік він прийняв сан ієромонаха [8, с. 5-7; 9, с. 1, 2, 3-5; 10, 5-7]. Будучи молодим ієромонахом, Валеріан брав діяльну участь в служінні пораненим воїнам руської армії на полях війни у I Світовій. За наполегливе служіння нуждам фронту в санітарних потягах, ієромонах Валеріан і його однокурсник по МДА ієром. Васіан (П'ятницький) були представлені преподобномученицею Великою Княгининею інокинею Єлизаветою до нагородження Золотим Хрестом [12, с. 17-17 зв.]. Закінчуючи Академію в 1916 р., о. Валеріан захистив кандидатську дисертацію з предмету біблійської історії в її зв'язку із історією давнього світу на тему: «Пророк Іона і його пророча діяльність» [11, с. 11-12]. Згодом, він став професорським стипендіатом, а в майбутньому готувався до професорського звання [5, с. 9]. Так, у буремному 1917 році, молодий вчений-чернець проходив з початку березня священницьке служіння при МДА, був секретарем з'їзду вченого чернецтва, який проходив напередодні відкриття Помісного Собору 1917-1918 р., а з 15.08.1917 – у різних містах Подільської єпархії: Рашкові, в Кам'янець-Подільському Свято-Троїцькому монастирі з 29 липня 1918 р. [1, с. 1, 2]. Незабаром він став намісником цього монастиря, послідовно, спочатку в сані архімандрита [5, с. 9-9 зв.]. Але згодом, призначенням від 13.12.1917 р. того ж Помісного Собору, який засідав у Москві (про впровадження центру Подільської єпархії в м. Вінниці із декількома вікаріатами, вбачаючи наближення лінії фронту до Кам'янець-Подільського), вже у 1921 році був поставленим вікарним єпископом повітового м. Проскурова з титулом Проскурівського і Летичівського [2, с. 30-31; 34-35]. Також про освіченість владики Валеріана свідчать відомості про його вільне володіння французькою, німецькою і частково

англійською мовами [7, с. 16].

От же, то був початок дуже важких часів. Нова влада не завжди була лояльною до канонічної Православної Церкви. Про це свідчать численні 6-ти кратні короткострокові арешти Владики Валеріана спочатку ще в Кам'янці – раніше петлюрівцями, а згодом і радянською владою (ОДПУ) [2, с. 30-31; 34-35], декілька раз з 1922 по 1924 р. [26]. Тому без сумніву, що саме цей період архіпастирства владика Валеріана на Проскурівсько-Летичевський кафедрі є вершиною його святительства (1921-1923г.). Таким чином, він увійшов в історичну пам'ять м. Проскурова як його перший святитель. Саме в цей час він виступав палким захисником Православної віри від «обновленців-живоцерковників» і «самосв'ятів». Коли багатьом храмам загрожували захоплення реакційно налаштовані групи цих розкольників, він разом із кліром виїздив на місця і незабаром його палка архіпастирська проповідь мала таку переконливу силу, що багатьом відкривала очі. Завдяки цьому цілі села вставали на захист своїх приходів, налагоджуючи мир и церковний порядок. Так, наприклад, у селі Гаврилівці, зі свідчень самих воїнствующих безбожників в особі місцевого директора школи та інших, цей архієрей зробив стільки своєю проповіддю за один свій приїзд, що зруйнував всю їх роботу, яку вони вели на протязі 4-х років [2. с. 56, 57]. Самі матеріали допитів свідчать, що владика Валеріан був досить лояльним до радянської влади. Навіть репресії по відношенню до духовенства він розцінював неначе як «непорозуміння місцевої влади», але не як репресії [4, с.1-15].

Цілком реально, що його служіння архіпастиря-богослова, печальника и молитовника подільської землі було неугодним для молододі держави безбожників. Саме тому багаторазові арешти, заслання, а головне – величезна кількість прохань віруючих всієї єпархії до радянського уряду (ВЦВК) і на ім'я Патріарха Московського и всієї Русі зокрема, свідчать про величезну популярність і авторитет та вплив цього першого святителя Проскурова - страждальця за віру на православних мирян і клір Подолії [4, 30-31, 34-35]. Також й друга половина його життя, після висилки з України разом єписком Кам'янець – Подільським Амвросієм , являє нам світлий образ архіпастиря-тихоновця,

новомученика 20-30-х років. В його справі фігурують такі відомі імена ієрархів і сповідників віри, як Патріарх Московський и всея Русі Тихон (Белавін), митрополит Серафим (Чичагов), архієпископ Феодор (Поздєєвський), ректор МДА у минулому, (саме його вчителство зіграло велику роль в становленні владики Валеріана як вченого-богослова, архіпастиря) [5, с. 3, 6, 7], єпископ Кам'янець-Подільський Амвросій (Полянський), до 1917 г., у минулому був ректором Київської духовної семінарії, перший святий, Поділля у ліку священосповідника [25]. Так у 1921-1923 рр., разом із ним, владики Валеріан виступив проти «архієрея-обновленця» Пімена (Пегова). В свою чергу, Президія Всеукраїнського вищого церковного управління (далі – ВУВЦУ) 11 червня 1923 р. постановила здійснити «очищення всього духовенства від контрреволюційного і шкідливого для спокою суспільства елементу». У зв'язку з чим звільнити «з попередніх посад із призначенням їм місцеперебування поза межами України» єпископів Амвросія і Валеріана. Згодом, замісник голови ВУВЦУ Валеріан Белоліков і Пімен (Пегов) направили в Подільський губвиконком записку з вимогою видалення вищезгаданих архієреїв з України, як непримирених ворогів радянської влади. Вже наприкінці червня 1923 р. Валеріана було заарештовано в Проскурові та ув'язнено в слідчому ізоляторі з висуванням звинувачення у контрреволюційній діяльності. Проте скористуватися ув'язненням єпископів у тюрмі представники ВУВЦУ так і не змогли. Їх обновленський з'їзд благочинних Проскурівського та ін. повітів, що планувався на серпень 1923 р. так і не відбувся з причини несприйняття духовенством програми, яку висовував Пімен (Пегов). В свою чергу, обох заарештованих єпископів було вислано спочатку у Харків, а потім за межі України в Москву [19]. Там вони разом у самі скрутні години у долі Церкви підтримували Патріарха Тихона у боротьбі проти посягань більшовиків та «обновленців» за чистоту Православ'я, відстоюючи святоотечеські, канонічні начала устрою і цілісності, єдності віровчення Православної Церкви, як містичного Тіла Христового у просторі та часі.

Відомо, що після висилки з України, хоча в цей час він був призначеним на Ржевську, а потім на Смоленську єпархії, єпископ Валеріан був висланий на три роки у Казахстан (Кара-Калпакську

обл.), де відбував заслання. Приблизно в цей час він важко перехворів висипним тифом [21]. Після повернення він був призначеним на Свердловську (1928 р.), потім знову на Ржевську кафедру. Пізніше він був призначеним Бакинську, а потім знову на Свердловську кафедру.

Згодом, владика Валеріана 16 вересня 1931 р. призначили на Кирилівсько-Череповецьку кафедру. Це була величезна єпархія із 17 районами (нині територія кількох областей РФ) [13, с.846; 14, с. 964].

Таким чином, в історії Кирило-Череповецької єпархії владика Валеріан був її останнім єпископом, а в його житті – це була остання єпархія, якою він керував. Тому і останнім містом його проживання був Тихвін, де востаннє його було заарештовано 1 січня 1931 р. на його квартирі по вул. Піонерській, буд.10 кв. 3. Це було пов'язано зі справою професора СПБДА Соколова Івана Івановича. Незабаром єпископу Валеріану було висунуто звинувачення в очолюванні «контрреволюційної монархічної організації церковників». До цієї «Справи» було залучено 175 чоловік. З родичів владики у справі згадано про його молодшого брата Віктора Рудича, сестер Євгенії Шатковської і Олени Червенчук (їх долі досі залишаються невідомі). Так з показів владики Валеріана по справі відомо, що у своєму кафедральному місті владика не бував, у Тихвін прибув з Ленінграду у жовтні 1933 р. Тому жоден з 17 районів, які відносилися до його єпархії, не навідував, й не міг би їх навідати, з причини свого арешту вже через два місяці 31 грудня 1933 р. За цей час 2-3 жовтня двічі він їздив у Ленінград за особистими речами, а 6 грудня служив у Олександро – Невській Лаврі. Так про істинно-чернече, подвижницьке життя єпископа Валеріана свідчать квитанції про прийняті речі під час арештів, як і в попередніх, так і при останньому арешті в нього були вилучені все ті ж речі: «іконка з ланцюжком» (панагія), «хрест з ланцюжком та іконкою», чотки, пояс з мотузки, дерев'яний хрест і молитовник.

Згодом, перший допит було проведено в Тихвінському районному відділі ОДПУ. Авторський стиль допитуваного архієрея був явно перекрученим тим співробітником, який вів записи. В них владика повідомив, що в Тихвіні він служив щоденно [6, с. 7]. Цікаво, що згідно з переказів старожилів Проскурова (дочки міського ремісника Олександра Карловича Кліновського, який був членом

церковної п'ятидесятки Різдво - Богородичного кафедрального собору – Євгенії Олександрівни Кліновської) у своєму архіпастирському служінні владика Валеріан бував не тільки у домах священників, але мав звичку навідувати навіть простих кліриків, часто розділяючи із ними і радісні події, і сумні. Те, що цей архіпастир залишився вірним своїй благочестивій традиції бути завжди пліч о пліч із своїм кліром, ми бачимо також із уривка його показів по цій останній справі: «У сімейному колі за час питтям у тихвінських священників бував у всіх. Збиралося 2-3 людей. Розмов на політичну тему не буває ... Окрім міських тихвінських священників нікого не знаю... З закордоном зв'язків ніколи не мав і не маю...» [7, с. 6-8].

Через декілька днів владика Валеріан був переведений з Тихвінського ОДПУ у Будинок попереднього ув'язнення із зачисленням за 3-м відділенням СПВ ПП (Секретно-політичне відділення Повноважного представника), яке очолював Садовський, подальші допити вів саме він. Тому немає сумнівів у тому, як добувалися показання у цьому відділенні. Наступний допит відмічений 13 січня 1934 р. Він проводився вже більш рішуче, з досяганням певної мети, з тиском на створювання «контрреволюційних» зв'язків, організацію «осередків», «повстанський рух», підготовку іноземної інтервенції, диверсійні акти і т.п. Насправді важко сказати, як відбувалися допити єпископа Валеріан, але винним себе він визнав і протоколи підписав. Існує досить обґрунтована підозра, що підписи єпископа Валеріана було сфальсифіковано, як і сфабриковано саму кримінальну справу. З приводу попередніх репресій протоколи свідчать, що єпископ Валеріан заарештовувався у 1923 р. в Проскуріві і в 1924 р. у Москві, де відсидів у тюрмі 7 місяців.

Одночасно разом із ним, по справі проходила і професура СПБ ДА: вищевказаний І.І. Соколов (відомий до революції історик-візантолог, учасник Всеросійського Помісного Собору 1917-1918 рр.), Михайло Миколайович Соколов, Іван Олексійович Карабінов, а також єпископ Царскосельський і Лойденопольський Сергій (Зінкевич або Зенкевич). Вже 15 лютого 1934 р. було запроваджено очну ставку єпископа Валеріана із професором І.І. Соколовим, а 19 лютого з єпископом Сергієм (Зенкевичем) [7 с. 26-27].

Звернемо увагу, що розділ III резолютивної частини тому називається «Структура ленінградської організації Євлогівців», а у ньому підрозділ «Єдиний керівний центр» (який складається з 5 чоловік) починається з імені єпископа Валеріана (Рудича). По суті справи, була надумана ОДПУ концепція, згідно з якою, начебто в РПЦ в 1932-1933 рр. відбувся новий розкол, який за тактичними міркуваннями не мав відкритого вираження. Після того, як голова Західно-Європейського екзархату митр. Євлогій (Георгієвський), що мешкав у Франції, розірвав відносини з Замісником Патріаршого Місцезблостителя митр. Сергієм (Страгородським), «найбільш реакційна частина» духовенства і мирян начебто вступила на шлях антирадянської боротьби, орієнтуючись на митр. Євлогія, білу еміграцію, Англіканську Церкву. З версії ОДПУ, їх метою було повалення радянської влади та встановлення конституційної монархії, подібної до англійської. Незабаром Трійка ПП ОДПУЛВО засідала 3 березня 1934 р. Згідно з вироком, єпископ Валеріан був засуджений до 8 років виправних таборів у Архангельській області [7, с. 12-13 зв., 17-18]. Очевидно, що з цих таборів він вже не повернувся, тому як в ті роки згідно з практикою «звільнення» місць позбавлення волі для нового «спецконтингенту», його було знову заарештовано в Ухтпечтаборі НКВС СРСР. Деякий час у цьому таборі йому було доручено завідування табірним аптечним складом. Проте, на цей раз єп. Валеріану інкримінувалася антирадянська агітація, пропаганда «віри в Бога» і на користь фашистської партії Адольфа Гітлера у Німеччині. Цей наклеп було сфабриковано на підставі показів одного з табірних інформаторів-донощиків із середовища засуджених. Слідчий наполягав, щоби єп. Валеріан зізнався в тому, що вів розмову з ув'язненими про те, як відбувається політичне життя у Німеччині та про неминучість війни з Радянським Союзом. В ході якої він начебто сказав: «Союз не встоїть, проте ув'язненим від того гірше не буде». Слідчий вимагав зізнання, але владики так і не визнав себе винним у антирадянській пропаганді. В свою чергу, трійка НКВС при управлінні НКВС по Архангельській обл. висунула йому обвинувачення в тому, що відбуваючи покарання в Ухт. Печ. ВТТ, він систематично проводив посеред ув'язнених контрреволюційну агітацію. Дискредитував політику ВКП(б) і радянського уряду.

Вихваляв фашизм. В результаті було винесено вирок: Рудича Валеріана Несторовича розстріляти. Справу здати в архів. Лише через два місяці 27 лютого 1938 р. вирок було приведено до виконання [3, с. 9-9 зв., 10-11]. Розстріляно владика Валеріана було на території цегельного заводу м. Ухти Комі АРСР разом з єпископом Інокентієм (Колодецьким), що разом із ним проходив за тією ж кримінальною справою.

Таким чином, разом із сонмами новомучеників і сповідників владика Валеріан гідно й до дна випив чашу загальнонародної жалоби гонінь і мучеництва за Православну віру, які спіткали нашу Церкву в новітній час, будучи сам приреченим до розстрілу.

В свою чергу, першою друкованою публікацією, що свідчила про подвиг подільських архієреїв в історичній пам'яті православних подолян, може служити коротка замітка невідомого автора, надрукована в окупаційній українській газеті міста Проскурова в березні 1942 року [18; 19, с. 3].

Саме пастирський подвиг Владики Валеріана і його зв'язок з подільською паствою навіть в ув'язненнях, сприяв збереженню канонічного Православ'я на теренах сучасної Хмельниччини навіть у роки апогею жорстоких репресій 1937-1941 р.

Список використаних джерел і літератури:

Джерела:

1. ДАХмО Ф-315. ПДК. Оп. 1. – спр. 9545. Стол І распорядительный. Дело зачисления в братство Свято-Троицкого монастыря кандидата богословия иеромонаха Валериана (Рудича) 1 июня – 29 июля 1918.
2. ОУСБУ м. Хмельницького. АКС. П-6361. Дело о прибытии епископа Валериана и др. лиц без пропуска в село Гаврилковцы, расположенное в погранполосе. – 26.02.1922.
3. АУФСБ РФ по респуб. Коми, АКС. КП – 8438; Протокол допроса 14 декабря 1937 г. 3-й отдел Ухто-Печорского Исправ.-Трудового лагеря НКВД
4. ЦА ФСБ РФ, АКС. Р – 25015; Анкета № 3426 для арестованных и задержанных с зачислением за ОГПУ гр. В. Рудича, 1924.

5. ЦА ФСБ РФ АКС. Р – 42753; Протокол допроса от 24 декабря 1924.

6. ЦА ФСБ РФ, АКС. Р -49520; Анкета для арестованных и задержанных с зачислением за ОГПУ гр. В. Рудича.

7. Там само. Протоколы допроса 1, 4, 13 января, 15 февраля 1933 г.

8. ЦИАМ Ф-229. МДА. Оп. 3. – спр. 429. Совет. Темы для кандидатских и семестровых сочинений, данные преподавателями Академии в 1915-1916 уч. г.; Указ Его Императорского Величества, Самодержца Всероссийского, из Святейшего Правительствующего Синода, Синодальному Члену, Преосвященному Макарию, Митр. Московскому и Коломенскому, Св.-Троицкой Сергиевой Лавры Священноархимандриту. – 9.01.1915-9.09.1915.

9. ЦИАМ. Ф-229. МДА Совет. Оп. 4. – спр. 3540. Совет. Дело Василия Рудича (иером. Валериана); Прошение студента В. Рудича на имя ректора еп. Феодора о пострижении его в монашество. – 23.04.1914–17.10. 1914. – С. 1, 2, 3-5.

10. Там само. Донесение №1153 ректора Императорской МДА Феодора, еп. Волоколамского, Преосвященнейшему Трифону, еп. Дмитровскому, Управляющему Московской епархией от 1.06.1914. – 23.04.1914–17.10.1914. – С. 5-7.

11. Там само. Диплом Императорской Московской Духовной Академии кандидата богословия, иером. Валериана (Рудича) №593 от 11.06.1916. – 23.04.1914–17.10.1914. – С. 11-12.

12. Там само. Отделение I. № 10245. Указ Его Императорского Величества, Самодержца Всероссийского, из Святейшего Правительствующего Синода №12988 Синодальному Члену, Преосвященному Макарию, Митрополиту Московскому и Коломенскому, Св.-Троицкой Сергиевой Лавры Священноархимандриту. – С. 17-17 зв.

Опубліковані джерела:

13. Валериан (Рудич), епископ Кирилловский, викарий Новгородской епархии / Приложение 2. Краткие биографические сведения о наиболее известных православных епископах, мучениках и исповедниках и о других церковно-исторических деятелях, упоминаемых в публикуемых материалах // Губонин М.Е. Акты

Святейшего Патриарха Тихона и позднейшие документы о преемстве высшей церковной власти 1917-1943. – М.: ПСТБИ, 1994. с. 846

14. Там само. Валериан Рудич / Приложение 4. Общий алфавитный список православных епископов и раскольников иерархов 1917–1946 гг. с. 964

Довідникові матеріали:

15. 4. Винница-Старая – предградие г. Винницы (Винница–1). Винницкий уезд. Николаевская церковь // Справочная книжка Подольской епархии на 1909 г. – Кам.-Под.: Тип. Св.-Троицкого Братства, 1909. – С. 48.

Монографії, статті:

16. Лукин (Иером. Роман). Архиепископ Феодор Поздеевский. – М.: ТСЛ, 2000, л. 397.

17. Орловский (Игум. Дамаскин). Мученики, исповедники и подвижники благочестия Русской Православной Церкви XX столетия. – Т.5 – Тверь: ООО «Изд. дом «Булат», 2001., л. 479.

18. Подвижники благочестия. Издание Комиссии по канонизации подвижников благочестия Череповецкой епархии. – 8.08.2019. – Вып. №1.

19. Проскурівський собор // Український Голос: Орган Управи міста Проскурова та Окупаційної Управи. – Проскурів. – 30.03.1942. – №35. – С.3.

Електронні матеріали:

20. <http://www.ferapontovo.ru/index.php?id=12>.

21. <http://www.ferapontovo.ru/index.php?id=345>.

22. <http://www.ortodox.vinnica.ua/eparhia-r.php-28k>.

23. <http://www.lib.ru/HISTORY/FELSHTINSKY/> Krasnyjterror

1. txt.

А. М. Семенова,
аспірантка
(м. Хмельницький)

ШЕВЧЕНКІАНА ОЛІМПІАДИ ПАЩЕНКО

У повідомленні аналізується Шевченкознавчий доробок відомої громадської діячки, педагога Олімпіади Михайлівни Пащенко. Констатовано, що основний масив літературно-педагогічної спадщини письменниці зосереджено в особовому фонді Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та Науковому архіві Шевченківського національного заповідника. Оприлюднено шевченкознавчі твори О. Пащенко.

Ключові слова: *Поділля, шевченкіана, Кобзар, громадська діячка, Олімпіада Пащенко, літературознавство, літературна спадщина.*

Характерною рисою сучасного буття українського народу є пошук національної парадигми, яка б відповідала самоствердженню власної державності та дозволяла ідентифікувати себе з цілком певною системою цінностей. У даному контексті вочевидь не обійтися без аналізу інтелектуальної спадщини непересічних співвітчизників, в яких йдеться про знакові для української історії події або робляться спроби оцінити вагу творчості національних літераторів, поетів, мислителів.

До таких зразків письменства ми відносимо студії відомої громадської діячки, педагога за фахом Олімпіади Михайлівни Пащенко. У новітній період її постаті в історико-педагогічній літературі вітчизняними дослідниками приділено чимало уваги [1; 2; 3; 4; 5]. Проте все ще залишається чимале гносеологічне поле для подальших наукових розробок, аби повноцінно не лише реабілітувати діячку, але й повернути широкому читацькому загалу її мемуарну, літературну та педагогічну спадщину.

У даному повідомленні ставиться за мету проаналізувати шевченкознавчий доробок митця, який ще у 2014 р. був оприлюднений у спеціальному виданні [6].

Шевченкіану Олімпіади Пащенко умовно можна розділити на декілька груп. До першої слід віднести її літературознавчі замітки, частково опубліковані у періодиці, а частково – у стінній газеті будинку престарілих у Львові. Окремі матеріали були опубліковані лише нещодавно. Другу групу наповнюють дослідницькі студії, присвячені виготовленню посмертної маски Т. Шевченка. На сьогодні віднайдено декілька варіантів таких праць. До третьої групи ми відносимо мемуари О. Пащенко, в яких віддзеркалено святкування урочистостей з нагоди вшанування Великого Кобзаря у різні історичні періоди. Врешті, четверту групу становлять інсценізації Олімпіади Михайлівни творів Т. Шевченка.

Отже, спробуємо охарактеризувати ці групи матеріалів та виявити ставлення педагога до легендарної для українства особистості.

Загалом літературознавчих доробків О. Пащенко дійшло до нас небагато. Найбільш фундаментальна праця цієї групи має назву «Жіноча доля в творах Шевченка». Вона була закінчена 10 березня 1957 р. [7]. Оскільки особисто О. Пащенко матеріал помічений як «доповідь», то можемо припустити, що він був спеціально написаний для виступу перед колегами у будинку престарілих.

Що важливо, Олімпіада Михайлівна відверто визнає, що «ця тема може бути легко пов'язана не тільки з вшануванням Шевченківських днів, а і разом з днем жінки, що відзначаються 8, 9, 10 березня» [8]. Автор віддає належне проявам жінки у всіх важливих сферах життя – науці, мистецтві, політиці, громадських та державних справах. Однак, найбільш високе її призначення, вважає О. Пащенко, це прояв материнства. І так вже склалося в історії людства, що не у всі часи постать матері мала належну їй ролі оцінку. У вкрай непростий період Т. Шевченко виступав як «найщиріший» та «видатніший» борець за долю жінки. «Можна сказати, – пише Олімпіада Михайлівна, – нема такого поета на цілому світі, який би стільки вилив співчуття, сліз і щирої любові до безправної, обездоленої жінки, як наш поет Шевченко. До 50-ти творів своїх він присвячує

долі жіночій. Переберімо струни його ліри – пісні про долю жінки. Стільки ласки, тепла, ніжності в його поезії, коли він зображає постать чи то малої дівчинки, чи то пишної красуні, чи молодої матері, або зістарівшоїся струдженої страдниці, а особливо жінки покривдженої в своїм призначенні – материнстві. Він всіх їх має в своїм серці, з ними разом терпить і ніколи їх не опускає з свого обрію. Не тільки через все своє життя, а, як йому, здається самому, що він і після своєї смерті своїм словом буде їх оберігати, захищати від усього злого...» [9].

О. Пашенко на прикладі «Мар'яни» та «Лілеї» Т. Шевченка демонструє непросту долю жінки в імперський період. Але водночас він уміє огортати її постать чарівним світом, як це змальовано у «Невільнику». Загалом закоханій дівчині Шевченко присвячує цілі поеми та балади. Олімпіада Михайлівна досить ґрунтовно розбирає «Причинну» та «Катерину». «Тяжкими батьківськими сльозами розпачає Шевченко над долею останньої, – пише автор. – Катерино, серце моє, лишенько з тобою, де ти в світі подінешся з малим сиротою?...» [10].

Впродовж 1961-1970 рр. О. Пашенко написала декілька матеріалів про посмертну маску Т. Шевченка. Перші нариси датуються березнем 1961 р. Очевидно, автор готувала їх для місцевої стінгазети, про що зроблена помітка на одному із підготовлених варіантів статті [11]. Посмертна маска Кобзаря була створена його близьким другом Ф. Ф. Каменським. Йому дозволили зробити три її копії. Одна з них зберігалася творцем маски. Наприкінці життя він передав її своєму другу, шанувальнику творчості Т. Шевченка Г. С. Вашкевичу. Після смерті останнього маска перейшла на зберігання до його сина – Т. Г. Вашкевича. Після його смерті реліквія перейшла до племінника М. М. Шевлягіна. Йдучи на фронт у 1941 р., він передав її своєму тестю Є. Я. Козинцю, котрий, у свою чергу, подарував маску Музею Т. Шевченка на Тарасові горі в Каневі [12].

У замітці «Сто літ посмертній масці Тараса» О. Пашенко передає свої відчуття, які поєднували її внутрішній світ з великим Пророком. «Вглядаємось в обличчя маски, а думки линуць у давнину, коли ця маска торкалася обличчя величної людини, що спочила навіки сто літ назад від усіх своїх страждань.

Закриті очі... Але на холодному чолі, в застиглих тонких рисах,

у вухах вражливої структури, на замкнутих устах, здається, що тремтять ще його слова, його чутливі думи про його терпіння і надії на світле майбутнє...

Як же хочеться, щоб ці очі відкрились, щоби його обличчя відчуло цілий той новий світ, який і він здвигав тяжкими муками своїми. І він пізнав би, що не лише в своїй сім'ї, але що й народи всього світу в столітню річницю його смерті схилили голови в глибокій пошані пам'яті Пророка Кобзаря...» [13].

Мемуарна група праць, присвячена Шевченківській темі, мабуть, найбільша за обсягом в О. Пашенко. Це має своє пояснення. Кобзар супроводжував її усе свідоме життя, починаючи від самого дитинства. У хаті, завдяки батьківській волі, завжди зберігався томик «Кобзаря» [14]. У подальшому, навчаючись у Кам'янець-Подільській Маріїнській жіночій гімназії, О. Пашенко в період літніх канікул поверталася до рідного села і поринала у вир народної стихії. На свята, коли у школі чи в лісі на галявині збиралися хлопці та дівчата, вона намагалася усілякими методами спробувати витягнути їх «поза обрій тяжкої праці, буденщини», зокрема, у світ літературної творчості. Шевченків «Кобзар» у цій справі був незамінним. «Раз забрала з собою «Кобзаря» Шевченка, – згадувала пізніше вона. – Знала «Кобзаря» і не раз прочитувала сама і знала багато з нього на пам'ять, але якесь дивне відношення склалося до цього українського Євангелія, як до дорогої рідної пам'ятки, стоявшої тоді понад життя. І ото в лісі, на широкій поляні зібралися в тісний гурток дівчата. Читала «Катерину»...» [15].

Шевченко постійно супроводжував Олімпіаду Михайлівну в наступних її життєвих сходженнях. Так було в Тифлісі, де їй вдалося організувати українську культурну секцію, яка займалася постановкою театральних вистав за творами Кобзаря, так було у непрості часи російсько-японської війни, де у госпіталі О. Пашенко разом з пораненими воїнами-українцями потайки вшановували річницю Шевченка. Вона так передає цей знаковий для неї період: «Поранений солдат з-під Канева, котрий відмовлявся від вкрай необхідної операції щодо ампутації ноги, підкликав її і притишено зашемірив: «Сестрице, це ж сьогодні 26-те лютого!» «Тихенько проговорила «Заповіт», і цей простий козак в обличчі смерті почув

стихийно, хто він є, чийх батьків... заворушилися сльози, потягнуло додому, туди, на рідну батьківщину. «Сестрице, хочу операції, врятуюся, дістануся в Україну, туди, недалеко Могили Тараса...» [16].

У добу Української революції 1917–1920 рр. постать Тараса Шевченка виступала консолідуючим чинником для прибічників розвитку української справи. Більше того, він стає найістотнішим елементом для піднесення національної свідомості в Україні. Цьому сприяли гучні святкування з нагоди чергових річниць Кобзаря [17].

Шевченкові дні Олімпіада Михайлівна розглядає як символ єднання українців в одну велику родину. Кожне свято у її сприйнятті – це своєрідна хронологічна канва трагедії українського визвольного руху і наразі олімпіади життя українського народу. Відтак кожен Шевченків день є віддзеркаленням історіописання тяжкої боротьби за волю, рідне слово, рідну пісню [18].

Четверту групу Шевченкіани О. Пащенко наповнюють її п'єси на твори Кобзаря. Про дитячі роки Тараса Олімпіада Михайлівна розповідає в постановці «Мені тринадцятий минало». Про юнацькі роки Т. Шевченка йдеться у п'єсі «Козачком за паном». Академічний період життя розглянуто О. Пащенко в п'єсі «Широкі шляхи». Непростий період Шевченкового життя, пов'язаний із засланням та службою в армії, розкривається у п'єсі «На засланні». Врешті, остання п'єса на Шевченківську тему має назву «Змарнований, але нескорений».

Довго велась боротьба за слово Генія-пророка. І в цій боротьбі є частка зусиль і душі О. Пащенко. Так само поволі, але неупинно повертається до читача творчість самої Олімпіади Михайлівни. І її заслуги перед Батьківщиною набувають нового визнання. Доказом цього є відкриття у жовтні 2019 р. меморіальної дошки на її честь у селі Гонтівка, де народилася діячка. Сподіваємося, що на сьогодні ще не все виявлено з того, що написала О. Пащенко про Т. Шевченка. А це спонукає до дій та проведення подальших евристичних пошуків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мельник Е. Олімпіада Пащенко – просвітницька діячка Поділля. *Жінки в науці та освіті: минуле, сучасність, майбутнє:* мат. другої міжнарод. наук.-практ. конф., (м. Київ, 5–6 липня 2002 р.)

/Видавнича рада: В. Борисенко, І. Вавилова, І. Войцехівська та ін. Київ: ПП Здоровило О. П., 2002. С. 310–315.

2. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. С. 134–140.

3. Черняк В. В. Діяльність Товариства Червоного Хреста в м. Дубні за спогадами О. Пащенко-Шульмінської. *Матеріали III Волинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції*. Житомир: Видавництво Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2010. С. 241–244.

4. Адамський В. Життєпис Олімпіади Пащенко крізь призму власного інтелектуального доробку. *Пащенко О. Матеріали до життєпису* /Упоряд., авт. передм. В. Адамський. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2012. С. 5–63.

5. Сохацька Є. І. Т. Г. Шевченко в житті Олімпіади Пащенко (1879–1972 рр.): до проблеми національної самоідентифікації. *Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: зб. наук.-краєзн. праць* /Ред. кол.: Прокопчук В. С. (гол.) та ін. Кам'янець-Подільський: ПП Зволейко Д. Г., 2013. Вип. 5. С. 193–194.

6. Пащенко-Шульмінська О. Моя Шевченкіана /упоряд., авт. вступ. ст. В. Адамський. Кам'янець-Подільський: «Медобори–2006», 2014. 248 с.

7. Там само. С. 240.

8. Там само. С. 29.

9. Там само. С. 29–30.

10. Там само. С. 39.

11. Там само. С. 241.

12. Там само. С. 47.

13. Там само. С. 48.

14. Пащенко О. Матеріали до життєпису /Упоряд., авт. передм. В. Адамський. Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2012. С. 73.

15. Там само. С. 98.

16. Пащенко О. Тарасові річниці. *Кур'єр Кривбасу*. 2002. Березень. №148. С. 164.

17. Машталір. А. І. Вплив постаті Т. Г. Шевченка на піднесення національної свідомості українців у 1917–1920 рр. *Освіта, наука і*

культура на Поділлі: 3б. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. Т. 18: Матеріали круглого столу «Освіта, культура і просвітницький рух на Поділлі». 22 жовтня 2011 року. С. 329.

18. Адамський В. Тарас Шевченко у житті та творчості Олімпіади Пащенко-Шульмінської. *Пащенко-Шульмінська О. Моя Шевченкіана* /упоряд., авт. передм. В. Адамський. Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2014. С. 18.

Чайка Д.С.

Учениця НВК №10 м.Хмельницького, 10 клас

Науковий керівник: учитель Юхимович О.А.

(м. Хмельницький)

ВІДОМИЙ ПОДІЛЬСЬКИЙ ПЕДАГОГ В.ЗЕНЬКОВСЬКИЙ

Бути громадянином-патріотом означає любити, поважати і шанувати свою Вітчизну, знати її минуле і залучатися до творення її сьогодення, не бути байдужим до її майбутнього. Насамперед, потрібно знати своє коріння, історію рідного краю, своєї землі, на якій ти виріс і живеш. Ми повинні пам'ятати імена тих особистостей, які своєю невтомною подвижницькою працею творили нашу історію, зробили власний внесок у процес виникнення, розвиток нашого рідного міста Плоскирів – Проскурів – Хмельницький.

Одним з видатних особистостей, що прославили наше місто є Василь Васильович Зеньковський. 4 липня 2019 року виповнюється 138 років з дня народження протоієрея Василя Зеньковського (1881 - 1962). Василь Зеньковський добре відомий у світі як педагог, психолог і філософ першої половини ХХ ст., твори якого видаються у Росії, Франції та інших країнах. Василь Васильович Зеньковський народився у в місті Проскурів Подільської губернії в сім'ї директора гімназії і походив з українського шляхетського роду. Дід його, кавалерійський офіцер, вийшовши у відставку, став священником. З дитинства, як пише сам о. Василь у своїх автобіографічних замітках [1,с.8], він був релігійним хлопчиком.

Після закінчення історико-філологічного факультету Київського університету В.Зеньковський працює на кафедрі філософії у цьому ж університеті. З 1910 р. він стає одним із активних членів, а пізніше і головою Київського релігійно-філософського Товариства, яке об'єднувало богословів, філософів та інших представників православної інтелігенції. У 1912 р. В.Зеньковський захищає магістерську дисертацію з психологічної тематики, а в 1915 р. стає професором Київського університету. В 1918 р. В.Зеньковський обіймав посаду міністра віросповідання та інформації в уряді гетьмана П.П.Скоропадського, а у 1920 р. емігрував до Югославії. За кордоном

В. Зеньковський був професором Белградського університету, головою Педагогічного бюро у справах російської зарубіжної школи у Празі, директором Вищого педагогічного інституту у Празі, одним із засновників Російського богословського інституту імені преп. Сергія Радонежського у Парижі. Основні праці В.Зеньковського «Історія російської філософії», «Російські мислителі і Європа», «Російська педагогіка ХХ століття», «Проблеми виховання у світлі християнської антропології», «Психологія дитинства» тощо [2, с.77]

Однак в Україні він залишається маловідомим та малодослідженим. Чому особистість В. Зеньковського замовчувалась? Професор М. Ткачук так пояснює цю обставину: «У свідомість кількох поколінь наполегливо вкладалося уявлення про Зеньковського як про «реакційного філософа і теолога», «білоемігранта», котрий «робить злісний наклеп на марксизм-ленінізм, на соціалістичний лад» [2, с.78]. Після здобуття незалежності нашої держави настав час духовного повернення цього видатного імені до національної інтелектуальної скарбниці. Однак, цього не відбулося. Поясненням цьому можуть бути слова В. Зеньковського: «Належачи за своїм походженням на 7/8 до українців, я за вихованням і почуттями повністю і абсолютно належав Росії, - і це створювало особисто для мене постійні труднощі з обох сторін. Ті російські люди, які дізнавалися про мою участь в українському уряді, часто починали ставитися до мене з недовірою... А українці, добре знаючи про те, що я... не поділяю політичних ідей сепартизму,... ставилися до мене з надзвичайною недовірою, часто нагороджуючи мене званням

«зрадника»... [3, с.28].

Лише у 2007 р. Хмельниччина віддала належне своєму земляку. 27 грудня 2007 р. рішенням Хмельницької міської ради ім'ям Василя Зеньковського названа одна з вулиць міста у мікрорайоні Книжківці.

Для нас видатний філософ і педагог представляє значний інтерес перш за все тому, що все своє подвижницьке життя В.Зеньковський присвятив розробці проблем духовного виховання, з'єднанню віри і наукового знання в справі формування людини-творця. Основні його ідеї концепції надзвичайно актуальні сьогодні і гармонують з інноваційними педагогічними ідеями.

В.Зеньковський наголошував, що з точки зору духовно – морального розвитку дитинство не можна протиставляти зрілому віку як підготовку до життя і саме життя, оскільки в дитинстві відбувається інтенсивне моральне становлення. Особливість дитинства полягає у тому, що дитяча душа «абсолютно відрізняється від дорослої» [4, с.159]. Дітям притаманні щирість та довіра, моральна чистота. Тобто, «дитяче духовне життя, духовна організація, як тип, стоїть ближче до ідеалу» [4, с. 159].

Під духовністю розумілося підвищену увагу людини, яка перебуває у стані становлення та розвитку, до релігії. «Від цинізму, аморальності, меланхолії і песимізму ми можемо врятувати дитячі душі лише живою і глибокою релігійністю» «...Не можна вести дітей, якщо попереду немає дійсної правди, якщо попереду немає Царства Божого.» На думку відомого педагога, мета виховання - просвітити та освітити усю душу учня. З духовністю В. Зеньковський пов'язував формування цілісної особистості на основі таких цінностей, як моральне добро, краса, гідність тощо.

Поняття «духовність» нині широко вживається, хоча й недостатньо розтлумачене у філософській, психологічній і педагогічній літературі. Духовність в «Українському педагогічному словнику» тлумачиться, як «індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання і соціальної потреби жити, діяти для інших». Перша – це «потреба пізнання світу, себе, сенсу і призначення свого життя». Друга – «характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і

горе» [5, с.166]. М. Д. Ярмаченко визначає духовність, як «специфічно людську рису, що виявляється у багатстві духовного світу особи, її ерудиції, розвинутих інтелектуальних й емоційних запитах, моральності»[5, с.166].

Згідно з філософською концепцією В.Зеньковського, людина має ієрархічну конституцію з точки зору розташування в ній телесного, душевного та духовного.

Такі погляди суперечили проголошеному в програмі КПРС ідеалу «нової людини» доби комунізму, як гармонійно розвиненої особистості. «Ідеал «гармонійного розвитку особистості», - на думку В. Зеньковського, - змальовує ідіалістичну картину мирного паралельного зростання різних сил у дитині, - але ця іділія ніякою мірою не відповідає дійсності. Ніде і ніколи не спостерігається «гармонійний розвиток сил у людини, навпаки, розвиток наш повний дисонансів, нерівномірного зростання різних функцій, взаємного гальмування і «боротьби» різних сил у нашому суспільстві» [6, с.59].

Економічна та соціальна криза, в якій знаходиться наша держава ось уже декілька років, спричинила кризу моральну, адже за негараздами суспільства стоїть його моральне зубожіння. Марно й сподіватися дотримання десятків тисяч державних законів, якщо не дотримуються Десяти Заповідей Божих. Адже цінність демократії – в рівності людей перед законом. А він виростає з рівності людей перед Богом. Сьогодення лише підтверджує теорію В.Зеньковського, демонструючи приклади духовного зубожіння, нігілізму, гомофобії, наркоманії, жорстокості, булінгу та інших соціальних хвороб. Тому цілком слушними слід вважати міркування педагога-гуманіста щодо першочерговості і важливості духовного виховання.

Українська педагогічна думка в дискусії про те, що мало б бути пріоритетним у школі – навчання чи виховання – схилилася до світової: виховання. Такої ж думки дотримувася В.Зеньковський. Виховний вплив на дітей, на його думку, полягає у тому, щоб підготувати до самостійної творчості у житті. «...Охорона і розвиток творчих сил в нас, творчої основи душі є першим і основним завданням виховання у школі» [6, с.61]. Лише духовно окрилена, натхненна особистість здатна до творчого сприйняття знань. В. Зеньковський зазначав, що «у більшості випадків школа не встигає за

розвитком інтелекту. Значне упущення у школі - це те, що організація внутрішнього світу залишається без будь-якої уваги» [6, с. 23].

В філософсько-педагогічній концепції В. Зеньковського центром досліджень є дитина, її індивідуальність, пошук шляхів виховання індивідуальності. Її провідною філософською засадою є гомоінтентність (зорієнтованість на людину), тобто його педагогічна модель виховання була гомоінтентною (людинозорієнтованою), оскільки в її побудові педагог відштовхувався від дитини, від її духовного світу. Концепцією Нової української школи передбачається працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти, у рамках якої школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму. Чи не продовженням педагогічної концепції В.Зеньковського є такі орієнтири НУШ?

Основний зміст духовного виховання, на думку В.Зеньковського, це - розвиток у дитини сил добра і свободи. Він показав, що свобода не дана дитині від природи, її слід цілеспрямовано формувати педагогічними засобами. Педагогічне завдання полягає у тому, щоб «підвести дитя до свободи... розвивати усвідомлення свободи, відчуття відповідальності та вміння володіти своєю свободою» [6, с.26]. Та не можна прищепити добро чи зло виховати зло. Не потрібно ізолювати дитину від негативного впливу соціуму. Адже вона повинна бачити і добре, і погане, набуваючи при цьому власного життєвого досвіду, оскільки в житті дитина стикатиметься і з одним, і другим явищем. Через духовне виховання у дитини розвиватиметься духовний імунітет, відбуватиметься духовна трансформація дитини.

Та виховання й навчання – взаємообумовлені процеси. Тому знання, які несуть предмети, – це необхідна теоретична основа для виховання. Отже, вихована людина – це не якась інша людина, ніж та, яка є переконаною в істинності своїх знань. Знання не заради знань, а вони потрібні для формування світогляду людини, для виховання її духовного типу.

Головне завдання педагога, на думку В.Зеньковського, полягає у тому, щоб учень зміг знайти самого себе і самостійно, звичайно керуючись настановами вчителів, творчо перебудовувати самого себе

у напрямку наближення до добра. Вчитель повинен «угадати дарування дитини», «злагодити дурну спадщину», «підвести дитя до свободи», «посилити слабкі місця». Отже, у такій взаємодії він радше постає як духовний наставник, порадник, провідник, основними педагогічними орієнтирами якого є «віра у дитячу душу» та «визнання за дитиною права бути самою собою» [6, с. 114]. Здатність педагога організувати навчальну роботу з вирішення творчих завдань, проявлення ініціативи, самостійності є новим професійним орієнтиром у роботі вчителя. Базовим принципом нової української школи має стати «педагогіка партнерства»: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах, стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага; принципи соціального партнерства. Все це передбачає й зміну традиційної ролі педагога. Сучасний вчитель «має організувати навчальний процес так, щоб діти самі пізнавали світ. Він, як і раніше, залишається лідером освітнього процесу, але стає невидимим організатором. Учитель має зробити все так, щоб учні самі дійшли висновків — саме тоді вони запам'ятовують суть», - зазначає заступник міністра освіти і науки Павло Хобзей [7]. Сьогодні вчителі – це тьютори, едвайсери, коучі, фасилітатори, ментори.

Оновлення системи взаємостосунків між учнем та вчителем, будовання їх на діалозі, на взаємодовірі, підтримці, прийманні, активній співпраці з батьками дітей, формування в них свідомого розуміння того, що тільки активна підтримка шкільного життя, участь у вирішенні проблем школи, щира зацікавленість всім тим, що відбувається в ній, позитивне вплине на шкільне освітнє середовище, сприятиме формуванню мотивації учнів до навчання.

Заслуговує на нашу увагу переконання В.В.Зеньковського в тому, що шлях релігійного виховання та патріотизму пролягає через сім'ю. Родина - це клітина суспільства. Яка родина, така держава, яка родина, таке й суспільство. Згадаймо безсмертні слова І.П.Котляревського:

«Де згода в сімействі, де мир і тишина,
Щасливі там люди, блаженна сторона.
Їх Бог благословляє, добро їм посилає
І з ними вік живе! »

Щоб дитина росла доброю, її з самого початку треба привчати до добрих справ, до відповідальності за свої вчинки.

Якщо в родині панує атмосфера миру, взаєморозуміння, взаємоповаги, то це буде прийнято дитиною без особливих повчань і стане нормою її життя в майбутньому. Засади родинних відносин ґрунтуються на любові. Маленька дитина інстинктивно тягнеться до своїх батьків, які її годують, зодягають і піклуються про неї. Духовність кожної дитини, її людяність починається з рідної домівки, світу домашнього вогнища, матеріної колискової пісні, бабусиних казок та пахучого хліба серед вишневого саду, батьківського надійного плеча та дідусевих порад, вірних друзів з їх гумором, іграми та забавами.

Великий педагог стверджував, що національне виховання має здійснюватися не через акцентування в ньому, а через поглиблення його зв'язків з духовним життям. Важливим напрямом патріотичного та духовно-морального виховання школярів є вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Учнів знайомлять з культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюють зв'язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, виховують розуміння смислу життя, інтерес до родинних і народних традицій. Адже, народні традиції — це досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління (наприклад, шанувати старших, піклуватися про дітей, відзначати пам'ятні дати тощо) відіграють значну роль у духовно-моральному вихованні дітей. З традиціями тісно пов'язані народні звичаї — усталені правила поведінки; те, що стало звичним, визнаним, необхідним; форма виявлення народної традиції (як вітатися, як ходити в гості та ін.). Такі традиції, як зустріч всієї родини за столом, вшанування найстарших, або носити вечерю дітям до своїх близьких родичів на Святвечір задовольняють ще не усвідомлену дитячу потребу в теплих людських взаєминах, спілкуванні з дорослими «на рівних», чого так прагнуть діти. Дитину не направляють на добрий вчинок — лише дають можливість вправлятися в найкращому з правил поведінки — у принесенні добра, усмішки, почуття вдячності.

Пізнаючи традиції, народну мудрість, народну творчість (пісні,

казки, прислів'я, приказки, ігри, загадки тощо), розширюючи уявлення про народні промисли (вишивка, петриківський розпис, яворівська іграшка), діти поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про творчості своєрідність українського народу. Водночас у дітей розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, про конкретних їх представників. При цьому перш за все турбується не про збагачення знань школярів, а про їх творче засвоєння, розвиток почуттів дітей.

От і В. Зеньковський надзвичайно виразно бачив і відчував внутрішній світ дитини і тому вважав, що на першому місці має бути виховання, а навчання – на другому. Розвиток розуму шляхом насичення його певним обсягом знань має стати другорядним, адже дитині не потрібно знати все. Вона має постійно розвиватися, вчитися ставити питання, які готує життя, і розв'язувати їх.

Серед методів, які впливають на формування особистості Зеньковський В.В. виділяє силу слова, схвалення, створення можливостей, позитивний приклад для наслідування, виховання добром.

Тому таким важливим є спілкування дитини. При цьому велике значення для «соціального засвоювання» має творче сприйняття мови дитиною. «Разом з мовою ми, непомітно для себе, засвоюємо форми мислення, як вони закарбувалися в мові, засвоюємо цілу систему ідей, вірувань - розуміння світу і людини. Все, що зберігається в скарбниці народного духу, - все це струмениться в душу дитини з допомогою мови, яка є в цьому сенсі є головним провідником скарбів народного духу в дитячу душу. У мові відображається історія народу, його характер; ніщо тому не може так добре і безпосередньо ввести в народну душу, як мова, яка немовби всотує в себе музику народної душі. Дитина, опановуючи мову народу, серед якого вона живе, входить поступово в цю сокровенну музику народної душі; ще не усвідомлюючи, не роздроблюючи того, що опановує, дитина стає вже здатною до музичного «вслуховування» в народну душу, здатною до безпосереднього злиття з тим, чим живе народ»[8].

Чи не наслідком тривалого забуття вчення В.Зеньковського стала мовна проблема в Україні, коли діти соромляться, цураються рідної мови? Сучасна молодь не цікавиться історією, літературою,

традиціями нашої країни і таким чином морально деградує. Звичайно зручніше вживати в повсякденному житті звичний нам «суржик», а не намагатися відшліфувати власну мову.

За даними соціологів українську мову називають рідною українців – 68% (без урахування окупованих територій), у повсякденному житті українською спілкуються 49% громадян. Частка учнів, що здобувають освіту в школах з українською мовою навчання навчається 89,1%, на Донеччині ця частка становить 57%, на Луганщині 62%, на Харківщині 70%, у Києві й на Полтавщині – 98%, на Львівщині – 99%, у Рівненській області – 100%. 7,38% школярів в Україні навчаються російською мовою, 0,4% – румунською, 0,27% – угорською. Реальна мовна ситуація в школах відрізняється від статичних даних. У багатьох формально українських школах, особливо на Сході та Півдні країни, виховна робота, а почасти і навчальний процес де-факто здійснюється російською. Ще гірша ситуація в закладах позашкільної освіти (особливо в музичних і спортивних школах), де русифікація як у навчальному процесі, та і в мовному режимі закладів, є тотальною і створює реальні перешкоди для позашкільного навчання державною мовою[9].

Сподіваємось, що мовна ситуація в Україні зміниться із прийняттям законопроекту «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який захищає право отримати будь-яку інформацію та послуги державною мовою та передбачає кримінальну відповідальність за публічне приниження чи зневажання української мови, що прирівнюється до наруги над державними символами України.

Поняття «духовного виховання» та «релігійного виховання» не є тотожними. Релігійність є рисою особистості, вона визначає способи індивідуального прийняття норм чи законів релігії. Релігійна освіта являється однією із складових національної культури, вона потрібна всім членам суспільства. В свою чергу релігійне виховання можливе лише у релігійних школах та в сім'ях, де батьки – віруючі. Релігійне виховання – це процес творення моральних і духовних підвалин на вічних і найвищих загальнолюдських принципах. А релігійна освіта – це філософія, основа для побудови світогляду, образ мислення.

Моральне виховання веде людину до здатності відносно

самостійно визначати свою лінію поведінки без зовнішнього контролю, керуючись совістю, почуттям власної гідності. Моральне виховання слугує одним із засобів духовного виховання, але аж ніяк не вичерпує його.

Сьогодні завдяки сучасним демократичним процесам у державі, стало можливим поступове зближення із Церквою та засвоєння її споконвічних духовних цінностей в справі педагогіки.

Історичний досвід розвитку освіти в Україні показує, що вирішальну роль в ньому відігравала Православна Церква. Тому питання реалізації виховання на православних засадах постало особливо гостро. Отримання Томосу 6 січня 2019 р. має велике значення для Української Православної Церкви, тому що протягом тисячі років церква і Київська Русь намагались отримати повну незалежність... І тепер тільки Українська Церква отримала автокефалію. Для церкви це дає те, що вона буде своє життя, свою діяльність будувати на наших українських звичаях, на нашій традиції, буде звершувати богослужіння українською мовою, зрозумілою мовою. «Автокефальна Українська Православна Церква має велике значення для держави, тобто без міцного духовного фундаменту, держава довго існувати не зможе», - зазначив почесний патріарх Православної Церкви України Філарет [10].

Школа посідає центральне місце в освітньому процесі, формуванні критичного способу мислення майбутніх громадян і веденні міжкультурного діалогу. В ній закладаються основи толерантної поведінки, що базується на повазі гідності кожної людини. Навчання дітей історії і філософії основних релігій допоможе у боротьбі з фанатизмом.

Рада Європи відводить освіті ключову роль у розбудові демократичного суспільства, проте вивченню релігій у школах поки не надає належної уваги. Згідно з зазначеними позиціями, Асамблея рекомендує Комітету Міністрів (Європи) визначити можливі підходи до вивчення основ релігій в початковій і середній школі та надавати всіляку підтримку вивченню основ релігії як в процесі початкового навчання, так і в системі підвищення кваліфікації. Урядам країн-членів рекомендовано забезпечити вивчення основ релігій в державних початкових і середніх школах.

Перші експериментальні курси християнсько-світоглядного спрямування, за згодою батьків, були введені у навчальних закладах ще у 1992 році. Але не всі сприйняли цю ідею «на ура» і курси вивчалися у дуже малій кількості навчальних закладів. Та з 2010 року у навчальних закладах України на прохання батьків вивчається факультативний курс «Основи християнської етики», рекомендований Міністерством освіти і науки України (Лист 1/П-6347 від 13 липня 2010 року). Цей курс є дисципліною християнсько-світоглядного, культурологічного та освітньо-виховного спрямування, який вибудовується як фундамент буттєвих цінностей сучасної людини.

«Розбудова суверенної, демократичної, правової держави потребує від органів виконавчої влади, громадських та релігійних організацій вжиття заходів щодо розвитку в громадян духовності, виховання патріотизму та поваги до історичної спадщини українського народу, впровадження у суспільну свідомість співвітчизників загальнолюдських моральних цінностей, виховання оптимізму та впевненості кожної людини у своєму майбутньому, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільств» - говориться у «Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 — 2020 роки» [11].

Однак, ми повинні пам'ятати про те, що:

- Згідно зі ст. 35 Конституції України, «церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви» [12], що визначає світський характер держави, а також світське навчання і виховання в закладах освіти усіх типів.

- У Декларації Генеральної Асамблеї ООН від 25 листопада 1981 р, сказано, що релігійне виховання дітей, здійснюють батьки в «рамках родини» відповідно до своїх релігійних переконань. Релігійні організації можуть вести навчання з питань релігії «в місцях для цієї мети пристосованих».

- Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачає, що «релігійні організації мають право створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, використовуючи для цього приміщення, що їм належать».

Тому, втілюючи у життя основні засади морально-етичного, духовного, християнського та національного виховання школярів, ми повинні ще раз звернутися до творчих надбань нашого відомого земляка, філософа, мислителя, педагога протоієрея Василя Зеньковського, які стали відомі широкій громадськості лише наприкінці ХХ століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. В. Зеньковский. Очерк внутренней моей биографии. – «Вестник Р.С.Х.Д.», Париж, 1962, № 66-67.
2. Філософська думка в Україні: Бібліографічний словник/Авт. кол.:В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик та ін. - К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2002. -С. 77-79.].
3. Ткачук М. Київський період творчості В. В. Зеньковського // Магістеріум. Історико-філософські студії. - Вип. 1. - Київ, 1998. - С. 28.
4. Історія філософії України. Хрестоматія: Навч. посібник / Упорядники М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін.— К.: Либідь, 1993.— 560 с.
5. Педагогічний словник /За ред. М.Д. Ярмаченка. -К: Пед. думка, 2001. - 516с.
6. Зеньковский В. В. - М.: Издательский Дом Шалви Амонашвили, 2000. - 224 с.
7. Яким має бути сучасний вчитель. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://osvitoria.media/experience/yakym-maye-buty-suchasnyj-vchytel/>
8. Психология детства [Текст] : научное издание / Зеньковский В.В.; Отв. ред. и сост. П.В.Алексеев. - М. : Школа-Пресс, 1996. - 336 с.
9. Становище української мови за рік поліпшилося.[Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://novynarnia.com/2017/11/09/stanovishhe-ukrayinskoyi-movi-za-rik-polipshilosya-infografika-do-svyata>
10. Автокефалія має велике значення як для Української Православної Церкви, так і для всієї України.[Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2614621-tomos-mae-velike-znacenna-ak-dla-upc-tak-i-dla-ukrainskoi-derzavi->

filaret.html

11. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 — 2020 роки. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>

12. Конституція України. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/law/2227>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Авсієвич Алла Валеріївна – доктор філософії в галузі права, старший викладач кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент, доцент Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член Національної спілки краєзнавців України, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Велиган Наталія Ігорівна – вчитель української мови та літератури НВК №10 м. Хмельницького, вчитель-методист (м. Хмельницький).

Гуменюк Антоніна Федорівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Дацюк Олександр Анатолійович – протоієрей, кандидат богослов'я, секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Дзера Олена Сергіївна – Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Львів), докторант заочної докторантури ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Київ).

Івахова Катерина – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри теорії і методики музичного виховання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький)

Івашкова Марія Юріївна – учениця 10-В класу НВК №10 м. Хмельницького.

Ковальчук Василь Григорович – кандидат економічних наук, доцент; доцент кафедри економіки та управління Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Костенко Дмитро Вікторович – асистент кафедри іноземних мов інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ).

Климюк Альона Миколаївна – учениця 10-Б класу НВК №7 м. Хмельницького

Мазур Леонід Олексійович – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Львів).

Моршнєв Євген Іванович – доктор наук в галузі права, професор, академік Міжнародної Кадрової Академії, завідувач кафедри правознавства Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Львів).

Никитюк Світлана Іванівна – викладач кафедри англійської мови факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Оліх Галина Іванівна – Голова циклової комісії Хмельницького економіко-правового коледжу ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Охман Ольга Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Прицишин-Кліновський Сергій Максимович – протоієрей, кандидат богослов'я, священник Хмельницької єпархії УПЦ, старший викладач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

Семенова Анна Миколаївна – аспірантка Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький)

Чайка Дар'я Сергіївна – учениця навчально-виховного комплексу №10 м.Хмельницького (м. Хмельницький).

Юхимович Оксана Антонівна – учитель економіки та математики навчально-виховного комплексу №10 м.Хмельницького (м. Хмельницький).

Цимбалюк Ганна Сергіївна – викладач кафедри економіки та управління Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Хмельницький).

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ

ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННИШОГО АНТОНІЯ, МИТРОПОЛИТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО.....	3
--	----------

БІЛИЙ Л. Г.

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПОТЕНЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО ВІДРОДЖЕННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ЗАГАЛЬНОНАРОДНОЇ ІДЕЇ.....	6
---	----------

АДАМСЬКИЙ В. Р.

ПОДІЛЬСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ТЕТЯНИНСЬКОГО КОМІТЕТУ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	9
---	----------

АВСІЄВИЧ А.В.

ПРИНЦИП МОВИ У КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА.....	18
---	-----------

БЛАЖЕВИЧ Ю. І.

ВИДАТНИЙ ЦЕРКОВНИЙ І ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ КИРИЛО ІІІ – МИТРОПОЛИТ КИЇВСЬКИЙ І ВСІЄЇ РУСІ, УРОДЖЕНЕЦЬ БАКОТИ – СТОЛИЦІ ПОНИЗЗЯ (1242-1281)....	23
--	-----------

ВЕЛИГАН Н.І.

ІСКРОМЕТНИЙ ГУМОР ОСТАПА ВИШНІ.....	34
--	-----------

ГУМЕНЮК А.Ф., ЦИМБАЛЮК Г.С.

ВИЩА ОСВІТА КРАЇН СВІТУ ТА УКРАЇНИ: ВІДМІННІ ТА СПІЛЬНІ РИСИ.....	48
--	-----------

ДЗЕРА О.С.

ЗАСОБИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....	54
---	----

ДАЦЮК О.А.

«ІСНУВАННЯ БОГА» РІЧАРДА СВІНБЕРНА ТА ІНДУКТИВНЕ ДОВЕДЕННЯ БОЖОГО БУТТЯ.....	67
---	----

ІВАХОВА К.

ДУХОВНО-ЛІТУРГІЙНІ ТВОРИ КОМПОЗИТОРІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ.....	74
--	----

ІВАШКОВА М.Ю., ВЕЛИГАН Н.І.

ОСТАП ВИШНЯ – УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК І ТВОРЕЦЬ НОВОГО ЖАНРУ – «УСМІШОК».....	83
---	----

КОСТЕНКО Д.В.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	102
--	-----

КЛИМЮК А.М., ВОХ Е.Г.

РАДА УХВАЛИЛА ЗАКОН ПРО ІНКЛЮЗИВНУ ОСВІТУ.....	106
--	-----

МАЗУР Л.О.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ДОБИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: В ПЕРСОНАЛЯХ ТА ЇХ ДІЯННЯХ.....	109
--	-----

МОРШНЄВ Є.І., ДЗЕРА О.С.

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ, ЙОГО ОЗНАКИ І ЕЛЕМЕНТИ.....	128
---	-----

НИКИТЮК С.І.	
БІБЛІЙНІ ІМЕНА В ХУДОЖНІХ ВОРАХ.....	141
КОВАЛЬЧУК В.Г., ОЛІХ Г.І.	
АЗАРТНІ ІГРИ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ, СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ЕТАП ПЕРЕОЦІНКИ.....	144
ОХМАН О.В.	
ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВА НА ВИЩУ ОСВІТУ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	151
ПРИЧИШИН-КЛНОВСЬКИЙ С.М.	
ОСТАННІ РОКИ ЖИТТЯ ЄПИСКОПА ВАЛЕРІАНА (РУДИЧА) В СВІТЛІ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ ФСБ РФ (1934-1937) (короткий нарис до 120-ї річниці з дня народження).....	157
СЕМЕНОВА А.М.	
ШЕВЧЕНКІАНА ОЛІМПІАДИ ПАЩЕНКО.....	167
ЧАЙКА Д.С., ЮХИМОВИЧ О.А.	
ВІДОМИЙ ПОДІЛЬСЬКИЙ ПЕДАГОГ В.ЗЕНЬКОВСЬКИЙ.....	173
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	186
ЗМІСТ.....	189

Наукове видання

**Історія, культура та освіта:
християнський вимір**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

З 86 Історія, культура та освіта: християнський вимір : зб. наук. пр.
Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2019. – Вип. 9. –
192 с.

*Технічний редактор
Валентина Олійник, Валентина Парандій
Художнє оформлення
Валентина Парандій*

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України**
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: (0382) 63-03-05, 61-25-19
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.maup.km.ua

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

**Здано в набір 24 жовтня 2019 р. Підписано до друку 24 жовтня 2019 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.**

*Виховуйте себе естетично.
Любіть усе красиве.
Світ щедро наділений красою.
І вона багатоліка: це і погляд,
і м'якість інтонації,
це і зі смаком прибране житло...
Це квітка у склянці.*

Митрополит Володимир